

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT
ANABİLİMDALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE BÜYÜME
SÜRECİ VE BİR ÜLKE ANALİZİ: ÇİN**

NURBAY SEY

2501160263

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. DÜNDAR MURAT DEMİRÖZ

İSTANBUL 2018

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : NURBAY SEY

Numarası : 2501160263

Danışman : PROF. DR. DÜNDAR MURAT DEMİRÖZ

Anabilim/Bilim Dalı : İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT

Tez Savunma Tarihi : 13.06.2018

Tez Savunma Saati : 13.00

Tez Başlığı : GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE BÜYÜME SÜRECİ VE BİR ÜLKE ANALİZİ: ÇİN

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. DÜNDAR MURAT DEMİRÖZ		Kabul
2- PROF. DR. MEHMET DUMAN		Kabul
3- PROF. DR. AHMET YÖRÜK		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HALİT TARGAN ÜNAL		
2- DOÇ. DR. EMİNE TAHSİN		

Babam Hüseyin SEY ve Annem Fatma SEY'e ithafen

ÖZ

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE BÜYÜME SÜRECİ VE BİR ÜLKE ANALİZİ: ÇİN

Nurbay SEY

Bu çalışmada Çin'in son 40 yıllık süreçte yaşadığı ekonomik büyümenin kaynakları ve Çin'de yaşanan ekonomik gelişmenin sürdürülebilir olup olmadığı sorgulanmıştır. 1978 yılında Çin ekonomisinde yaşanan yapısal reformlar sonucunda Çin Halk Cumhuriyeti planlı ekonomik yapıdan, serbest piyasa ekonomisine aşamalı olarak geçiş sağlamış ve bu durum Çin'de doğrudan yabancı yatırımların artmasına neden olmuştur. Artan doğrudan yabancı yatırımlarla birlikte ihracatta önemli gelişmeler kaydedilmiş ve bu durum Çin ekonomisinde büyüme ile sonuçlanmıştır. Ayrıca yaşanan bu büyümenin, ihraç edilen malların katma değerleri ve üretim sisteminde kullanılan teknoloji ile birlikte değerlendirilmesi durumunda da sürdürülebilir bir yapıda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Çin ekonomisinin göstermiş olduğu bu başarılı büyüme performansında coğrafi özelliklerinin, işgücü maliyetlerinin, uyguladığı tarım, sanayi ve eğitim politikalarının da payı vardır. Öyle ki Deng Xiaoping'in iktidarı ile birlikte tarım ve sanayide yapılan reformlarla birlikte üretim düzeyi önemli ölçüde artış göstermiştir. Ayrıca Çin'de işgücü maliyetlerinin düşük olması yabancı yatırımcıların Çin'i bir fırsat ülkesi olarak değerlendirip yatırım yapmalarında etkili rol oynamıştır. Bu şekilde gerek yerli gerekse de yabancı firmaların Çin'de artan yatırımları ile birlikte Çin günümüzde dünyanın en önemli ekonomilerinden biri haline gelmiştir ve reformun ilk yıllarından günümüze kadar olan 40 yıllık süreçte yıllık ortalama %9.59'luk bir büyüme performansı kaydederek dünyanın dikkatini çekmeyi başarmıştır.

Bu çalışmada, Çin'in büyüme oranı, dış ticaret hacminin milli gelire oranı ve doğrudan yabancı yatırımların milli gelire oranı değişken olarak kullanılıp SVAR modeli kurulmuş ve bu şekilde Çin ekonomisinde yaşanan büyümede dış ticaret ile doğrudan yabancı yatırımların etkilerinin daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Yapılan

varyans ayrıştırması sonucunda ise Çin büyümesinde doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaretin etkin bir rol oynadığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin Ekonomisi, Büyüme, Dış Ticaret, Doğrudan Yabancı Yatırımlar

ABSTRACT

GROWTH PROCESS IN DEVELOPING COUNTRIES AND AN ANALYSIS OF A COUNTRY: CHINA

Nurbay SEY

In this study, the sources of China's economic growth in the last 40 years and whether the economic growth in China is sustainable were questioned. As a result of the structural reforms in the Chinese economy in 1978, Chinese People's Republic has gradually moved from the planned economic structure to the free market economy and this has led to an increase in foreign direct investment in China. With increasing foreign direct investment, significant developments in exports have been recorded and this has resulted in growth in the Chinese economy. In addition, it is not wrong to say that this growth is in a sustainable structure if it is evaluated together with the value added of exported goods and the technology used in the production system.

Geographical features, labor costs, agriculture, industry and education policies play a part in this successful economic growth of China as well. Thus, the level of production has increased significantly with the reforms made in agriculture and Industry with the power of Deng Xiaoping. In addition, the low labor costs in China provided, foreign investors consider China as an opportunity country to make investment. Thus, China has become one of the most important economies of the world today with the increasing investments of both Chinese companies and foreign companies in China. So China grew 9.59% in the 40-year period from 1978 to the present day.

Also in this study, China's growth rate, foreign trade of national income and direct foreign investment rates of national income are used as a variant and established SVAR model. Thus, it is aimed to better understand the effects of foreign trade and foreign direct investments on the growth of Chinese economy. As a result of the variance decomposition, direct foreign investments and foreign trade played an important role in the growth of China.

Key Words: Chinese Economy, Growth, Foreign Trade, Foreign Direct Investment

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, Çin’de yaşanan büyümenin kaynakları ve büyümede doğrudan yabancı yatırımlar ile dış ticaretin etkileri incelenmiştir. Büyüme üzerinde doğrudan yabancı yatırımlar ile dış ticaretin etkisinin daha iyi ölçülebilmesi için SVAR modeli kurularak ekonometrik bir analiz yapılmıştır.

Yapılan bu çalışmada, öncelikle lisans eğitiminden beri öğrencisi olduğum ve her daim öğrencisi olarak kalacağım tez danışmanım Prof. Dr. Dündar Murat DEMİRÖZ’e gerek bilgi birikimi gerekse de tecrübesi ile tezime yaptığı katkı nedeniyle sonsuz teşekkürlerimi iletiyorum.

Tez yazım sürecinde desteklerini esirgemeyen ve önerdiği yöntemler ile tezimin son haline kavuşmasına katkı sunan Abant İzzet Baysal Üniversitesi öğretim üyesi hocam Doç. Dr. Sevim AKDEMİR’e ve tezin uygulama kısmında yardımcı olan Araştırma Görevlisi Ahmet KONCAK’a teşekkür ederim.

Son olarak tezimi, hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen annem Fatma SEY ve babam Hüseyin SEY’e ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YAPISAL REFORM ÖNCESİ ÇİN EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Sosyalist Piyasa Ekonomisine Geçiş	3
1.1.1. Tarım Reformu	4
1.1.2. Çin'de Kamulaştırma Hareketi	5
1.1.3. Planlı Ekonomiye Geçiş ve İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı	6
1.1.3.1. Birinci Beş Yıllık Planın Uygulanışı ve Sonuçları	7
1.1.4. Bozulan Çin Sovyet İlişkileri ve Yalnız Kalan Çin	11
1.1.5. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	12
1.1.6. Erken Maoizmin Son Dönemi ve Toparlanma Süreci	15
1.2. Geç Maoizm Dönemi	16
1.2.1. Sosyalist Eğitim Hareketi	19
1.2.2. Kültür Devrimi	19
1.2.2.1. Kültür Devriminde Yaşananlar ve Kültür Devriminin Sonuçları	21
1.2.3. Çin Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	23
1.2.4. Çin'in Dördüncü ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planları	24
1.3. Mao Dönemi Genel Görünüm	25

İKİNCİ BÖLÜM

REFORM DÖNEMİ

2.1. Maonun ölümü ve Deng İktidarı	26
2.2.1. Tarım reformu	27
2.2.2. Diğer Sektörlerdeki reformlar	27
2.2.3. Çin Büyümesinde Nüfusun Rolü	28
2.2.4. Çin Büyümesinde Eğitime Verilen Desteğin Rolü	30
2.2.4.1. Çin'de Yükseköğrenime Verilen Destek ve Kalkınma	33
2.2.5. Çin Büyümesinde Dünya Ticaret Örgütünün Rolü	35
2.2.6. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Çin Büyümesi	36
2.2.6.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Tanımı ve Kapsamı	36
2.2.6.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri	37
2.2.6.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomiye Olası Yarar ve Zararları	39

2.2.6.4. Çin ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar	41
2.2.6.4.1. Çin'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Kaynağı	42
2.2.6.4.2. Çin'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Artışı	44
2.2.6.4.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Çin Ekonomisine Etkileri	46
2.2.6.4.3.1. Sektörel Gelişme	46
2.2.6.4.3.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Çin Dış Ticaretine Etkileri	50
2.2.6.4.3.3. Çin'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Yerli Ekonomiye Katkıları	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ÇİN BÜYÜME PERFORMASI

3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi Literatür Taraması	55
3.2. Çin'in Büyüme Hızı	59
3.3. Çin'de Gayri Safi Milli Hasıla Artışı	61
3.4. Çin'de Kişi Başına Milli Gelir	63
3.5. Çin'de İşsizlik ve Enflasyon	65
3.6. Çin'in Döviz Kuru Politikası ve Uluslararası Rezervler	66
3.7. Çin'de Dış Ticaretin Durumu	70
3.8. Yoksulluk	75
3.9. Gelir Dağılımı	78
3.10. Çin'in Geleceği 2030	82
3.11. Çin 2030 Dünyadaki Konumu	84
3.12. Endüstri 4.0 ve Çin	85

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM VERİ VE YÖNTEM

4.1. Veri	89
4.2. Yöntem	92
4.2.1. Durağanlık kavramı	92
4.2.1.1. Birim Kök Testleri	93
4.2.1.1.1. Geliştirilmiş Dickey Fuller (Augment Dickey Fuller- ADF)	93
4.2.1.1.2. Phillips Peron Birim Kök testi(PP)	94
4.2.1.1.3. KPSS Birim Kök Testi	95
4.2.1.2. Durağanlık Sınama Sonuçları	95
4.2.2. Vektör Otoregresif Modeller (VAR)	97
4.2.2.1. Var Modeli	97
4.2.2.2. Yapısal Var Yöntemi	98
4.2.2.2.1. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi	100
4.2.2.2.2. Hata Teriminin Varsayımları	101
4.2.2.2.3. Etki-Tepki Analizi	104

4.2.2.2.4.Varyans Ayrıştırması	107
SONUÇ	111
KAYNAKÇA	114
EKLER	129

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Endüstrinin Mülkiyete Göre Paylaşımı (1949-1957)

Tablo 2: Çin'in Milli Gelir ve Büyüme Oranları (1952-1957)

Tablo 3: Çin Tüketici Fiyatları Endeksi (1954-1961)

Tablo 4: Ülkelere Göre İmalat Sanayisinde Saatlik İşçi Maliyetleri(Dolar)

Tablo 5: Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Faktörler (UNCTAD Raporu)

Tablo 6: Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Faktörler (TÜSİAD ve YASED Raporu)

Tablo 7: Doğrudan Yabancı Yatırımların Etkileri (Rui ve Rosa)

Tablo 8: Çin'e En Çok Doğrudan Yatırım Yapan İlk On Ülke (2016)

Tablo 9: Çin'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar (2016)

Tablo 10: Çin'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımları (1979-2015)

Tablo 11: Dünyanın En Büyük 5 Ekonomisinin 1980 ve 2016 Yılları Arasında Milli Gelirleri (Milyar Dolar)

Tablo 12: Çin Kişi Başına Düşen Milli Gelir

Tablo 13: Ülkelerin Dolar Rezervleri (2017)

Tablo 14: Ülkelerin Altın Rezervleri (2017)

Tablo 15: Çin'in Ticaret Performansı Endeksi

Tablo 16: Çin'de Gelir Guruplarının Milli Gelirden Aldıkları Paylar

Tablo 17: Geçmiş ve Gelecekte Büyüme Trendleri

Tablo 18: Birim Kök Test Sonuçları

Tablo 19: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Tablo 20: LM Test Sonuçları

Tablo 21: SVAR Modeli

Tablo 22: Etki Tepki Analizi

Tablo 23: Uzun Dönem Dış Ticaret Varyans Ayrıştırması

Tablo 24: Uzun Dönem Doğrudan Yabancı Yatırımlar Varyans Ayrıştırması

Tablo 25: Uzun Dönem Büyüme Varyans Ayrıştırması

Tablo 26: Kısa Dönem Dış Ticaret Varyans Ayrıştırması

Tablo 27: Kısa Dönem Doğrudan Yabancı Yatırımlar Varyans Ayrıştırması

Tablo 28: Kısa Dönem Büyüme Varyans Ayrıştırması

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1:** Ağır ve Hafif Sanayinin Çin'deki Gelişimi
- Şekil 2:** Çin Haritasında "üçüncü bölge"
- Şekil 3:** Eğitime Yapılan Harcamaların Milli Gelir İçindeki Payları (1990-2004)
- Şekil 4:** 2014 Yılı Patent Başvuru Sayıları
- Şekil 5:** Çin'e Doğrudan Yatırım Yapan Ülkeler ve Payları (1990-2004)
- Şekil 6:** Çin, Amerika ve Rusya'ya Doğrudan Yabancı Yatırımlar (1978- 2016)
- Şekil 7:** Ticaretin Milli Gelir İçindeki Payı (1979-2016)
- Şekil 8:** Çin İleri Teknoloji İhracatı
- Şekil 9:** Çin Amerika ve Avrupa Birliğinin Yıllar İtibariyle Büyüme Oranları (1978-2016)
- Şekil 10:** Çin'in Yıllar İtibariyle Reel ve Nominal GSMH'si (1978-2016)
- Şekil 11:** Ülkelerin Kişi Başına Düşen Nominal Milli Gelirleri (Dolar)
- Şekil 12:** Çin'de Enflasyon ve İşsizlik Oranları (1980-2016)
- Şekil 13:** Yuan-Dolar Paritesi (1980-2017)
- Şekil 14:** Çin, Amerika ve Almanya'nın Yıllar İtibariyle İhracat Miktarları (1978-2016)
- Şekil 15:** En Fazla Mal İhraç Eden 10 Ülke (2016 Yılı)
- Şekil 16:** Çin'in 2016 yılında En Çok İhraç Ettiği 10 Ürün
- Şekil 17:** 2016 Yılı Dış Ticaret Partnerleri
- Şekil 18:** Çin'de Günlük 1,9 Doların Altında Çalışanların Toplam Nüfusa Oranı
- Şekil 19:** Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksleri (1990-2015)
- Şekil 20:** Çin'de Yıllar İtibariyle Gini Katsayısı
- Şekil 21:** Ülkelerin Gini Katsayıları (2016)
- Şekil 22:** Toplam Reel Milli Gelirin Ülkeler Arasındaki Paylaşımı (2030)
- Şekil 23:** Endüstri 4.0 İçin Alınan Patent Sayıları
- Şekil 24:** Çin Ürünleri İç Pazar Payı Hedefler (%)
- Şekil 25:** Büyüme Serisi
- Şekil 26:** Doğrudan Yabancı Yatırımlar Serisi
- Şekil 27:** Dış Ticaret Serisi
- Şekil 28:** Durağanlaştırılan Seriler
- Şekil 29:** Polinom Kökleri
- Şekil 30:** Etki Tepki Fonksiyonları

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ADF: Geliştirilmiş Dickey Fuller

ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti

ÇKP: Çin Komünist Partisi

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

DYY: Doğrudan Yabancı Yatırımlar

GATT: Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

İGE: İnsani Gelişme Endeksi

IMF: Uluslararası Para Fonu

KBMG: Kişi Başına Milli Gelir

KPSS: Kwiatkowski- Phillips- Schmidt- Shin

MG: Milli Gelir

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

ÖEB: Özel Ekonomik Bölge

PP: Phillips Peron

SVAR: Yapısal Vektör Otoregresyon Modeli

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TÜSİAD: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

VAR: Vektör Otoregresyon Modeli

YASED: Uluslararası Yatırımcılar Derneği

GİRİŞ

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren ekonomik gelişimini görebilmek için Çin ekonomisini iki farklı döneme ayırmak gerekir. Bunlardan ilki 1949 yılında Mao Zedong iktidarıyla başlayan katı merkeziyetçi bir anlayışın ekonomi politikalarına hakim olduğu ve dışa kapalı bir ekonomi politikasının benimsendiği dönemdir. Bu dönemde gerek büyüme rakamlarında gerekse de refah düzeyinde istenen başarı sağlanamamış ve ülke siyasi karışıklıklarda boğuşmuştur.

Çin ekonomisinde önemli dönüşümlerin yaşandığı ikinci dönem ise 1978 yılında Deng Xiaoping' in iktidara gelmesiyle başlar ve günümüze değin sürer. Bu dönemde Mao döneminden farklı olarak dışa açılma politikaları izlenmiş ve aşamalı olarak serbest piyasaya ekonomisine geçiş sağlanmıştır. Dışa açılmanın gerçekleşmesiyle birlikte ise Çin önemli miktarda doğrudan yabancı yatırımı ülkesine çekmeyi başaramıştır.

Reformlardan sonra yaşanan doğrudan yabancı yatırımların artışında Çin'in düşük işgücü maliyetleri ve coğrafi konumu etkili rol oynamıştır. Bununla birlikte Çin hükümetinin belirlenen sektörlerin gelişmesi adına yabancı firmalara çeşitli teşvikler ve vergi indirimleri uygulaması, Çin'in hem üretimini hem de istihdamını önemli ölçüde arttırmıştır. Üretimin artmasıyla da Çin ihracatında önemli gelişmeler yaşanmış ve bu durum Çin'de yaşanan büyümenin sürdürülebilir hale gelmesine katkı sunmuştur.

Çin hükümeti, yabancı yatırımlara büyük önem vermiş olsa da Çinli firmaların da yabancı yatırımcılara karşı rekabet edebilir hale gelmesinde etkin rol oynamıştır. Öyle ki reformun ilk yıllarında yabancı firmalara sadece belli sektörler için yatırım izni verilmiş ve bu süreçte yerel firmaların rekabet gücü kazanması sağlanmıştır.

Yerli firmaların Çin üretiminde etkili hale gelmesinden sonra ise doğrudan yabancı yatırımların artışına izin verilmiş ve sonuç olarak Çin, günümüzde birçok makroekonomik göstergeye göre dünyanın en büyük ekonomilerinden biri haline gelmiştir.

Çin'in son 40 yıllık süreçte yıllık ortalama %9.59'luk bir büyüme yakaladığı göz önüne alındığında, Çin'in uyguladığı ekonomi politikalarının önemi daha da artmaktadır. Kaldı ki Çin'in mevcut yatırımlarını sürdürmesi durumunda gelecekte dünya ekonomisindeki rolünü daha da arttıracakı tahmin edilmektedir (Dünya Bankası, 2013).

Bu çalışmada Çin'in dikkat çeken büyümesinde etkin rol oynayan faktörlerin anlaşılabilmesi adına önce reform öncesi Çin'in ekonomik yapısı incelenmiş daha sonra reformların ve doğrudan yabancı yatırımların uygulanışı ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde Çin'in mevcut ekonomik durumu ile gelecekteki durumu hakkında yapılan tahminlerden bahsedilmiştir. Son bölümde ise Çin'de yaşanan büyümede doğrudan yabancı yatırımlarla dış ticaretin yarattığı etkinin ortaya konulması adına SVAR yöntemi ile bir model kurulmuş ve sonuçları değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Yapısal Reform Öncesi Çin Ekonomisine Genel Bir Bakış

Mao'nun iktidara gelmesiyle birlikte Çin ekonomisinde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümlerin yaşanmasında Çin'in dünya ekonomisinde tarihsel süreç boyunca var olan öneminin yitirmesi ve Mao'nun siyasi tavrı etkili olmuştur. Mao ideolojisi çerçevesinde gerek eğitimde gerekse de ekonomi politikalarında radikal değişimlere gitmiş ve bu durum Çin ekonomisini önemli derecede etkilemiştir.

Mao'nun ortaya koyduğu ekonomi politikaları zaman zaman olumlu sonuçlar vermiş olsa da uzun dönemde Çin ekonomisinde istikrarlı bir ekonomik büyümenin yaşanmadığı ve uygulanan politikaların Çin'in sosyal yapısının değişmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bu anlamda Mao döneminde Çin'in ekonomik ve sosyal yapısında yaşanan bu gelişmeler Çin'de ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan yapısal dönüşümlere zemin hazırlamıştır (Çalık, 2011).

1.1. Sosyalist Piyasa Ekonomisine Geçiş

1937 yılında başlayıp 1945 yılına dek süren Japonya-Çin savaşı ve daha sonra Çin'de meydana gelen iç savaşlar, Çin'in endüstri ve tarım ekonomisine büyük bir yıkım getirerek ülkede hiperenflasyonun yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Savaşın bir sonucu olarak da 1950'ye gelindiğinde Çin ekonomisi hala istenen düzeye ulaşamamış ve birçok ekonomik göstergeye göre Hindistan'ın bile gerisinde kalmıştır (Guthrie, 2006).

Bunun dışında Kore savaşı nedeniyle batı ülkeleri tarafından uygulanan ticaret ambargosu Çin'i zor durumda bırakmış ve bu durum Çin'i uluslararası arenada yalnızlığa itmiştir. Bu yalnızlığın bir sonucu olarak da Çin Sovyetler Birliği ile yakınlaşmaya başlamış ve bu durum Çin Halk Cumhuriyeti'nde komünizmin temellerinin atılmasıyla sonuçlanmıştır. Komünist ideolojinin Çin'de uygulanmaya

başlanmasıyla birlikte Çin artık tamamen dışa kapalı bir ülke haline gelmiştir. (Li, 2006).

Komünizmin Çin’de uygulanışı Sovyetler Birliği’nde uygulanışından farklı şekilde ortaya çıkmıştır. Bu farklılığın en temel nedeni Çin’de yeterli işçi sayısının olmayışıdır. İşçi sınıfının yetersiz oluşundan hareketle Mao, Marksist devrimi köylü sınıfından başlatarak tüm topluma yayma çabası içine girmiştir (Fishman, 2005).

1.1.1. Tarım Reformu

Komünizm, Çin’de etkisini ilk olarak tarım toprakların mülkiyeti alanında göstermiştir. Bu doğrultuda 1950 yılına gelindiğinde Mao yönetimi tarımda özel mülkiyeti sonlandırmaya yönelik olarak toprak reformunu uygulamaya koymuştur. Mao’nun bu reformu ihtiyaç duymasının temelde üç sebebi olduğu söylenebilir. Bu sebeplerden birincisi gerekli sermaye birikiminin sağlanması için tarımdan faydalanılmak istenmesidir. Mao’ya göre tarımdan elde edilecek sermaye, endüstride kullanılacak ve böylece Çin’in sermaye ülkesi haline gelmesi sağlanacaktır. Tarım reformunun ikinci önemli nedeni ise Mao’dan önce Çin topraklarının dağılımında yaşanan büyük farklardır. Öyle ki 1949 yılında nüfusun %5’ini oluşturan büyük toprak sahipleri tarım arazilerinin %20’sine sahipken nüfusun büyük bir ölümünün hiç toprağı yoktur. Bu durum hem tarımda verimsizliğe neden olmakta hem de Mao’nun komünizm ideolojisine ters düşmektedir. Mao bu sorunu ortadan kaldırmada tarım reformunun etkili olacağını düşünmüştür. Reformların üçüncü temel sebebi de ailelerin birlikte çalışmaya başlamalarını sağlayarak tarım kooperatifleri oluşturmak ve nihayet tarımda özel mülkiyeti aşamalı olarak sona erdirmektir. (Wong, 1974).

Üç aşamadan oluşan toprak reformu amaçlar doğrultusunda uygulamaya konulmuştur. İlk aşamada feodal yapıyı sonlandırmak amacıyla 1950 yılında Tarım Reformu Yasası çıkartılmış ve bu yasa ile birlikte özel topraklar kamulaştırılmış, daha sonra da kamulaştırılan bu topraklar yoksul çiftçilere dağıtılmıştır. Toprakların köylülere dağıtılmasından sonra ise 1953 yılına gelindiğinde artık çiftçilerin birlikte iş yapmalarına yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. Yeni sistemle birlikte altı veya

daha fazla ailenin bir araya gelerek üretim yapmaları sağlanmış ve bu şekilde özel mülkiyetin tarım sektöründeki etkisi azaltılmaya çalışılmıştır.

Toprak reformunun ikinci aşamasına gelindiğinde ise ortak çalışan ailelerin ortaya koyduğu ürünlerin paylaşımı yapılarak tarımda kolektif üretim sistemine geçilmiştir.

Tarım reformunun son aşamasında ise ortak ekilen tarlalar kooperatiflere dönüştürülerek toprakların mülkiyetinin önemli bir kısmının kooperatiflerin eline geçmesi sağlanmış ve reformun üçüncü aşaması tamamlanmıştır (Meisner, 1986).

Çin'deki toprak reformu 1950 yılından 1953 yılına dek uygulanmıştır. Reformun sonunda daha önce toprak sahibi olmayan 300 milyon köylü toprak sahibi olmuştur. Ama eski toprak sahiplerinin yasaya karşı direnmeleri ve yeni reformların Çin gelenekleri ile uyuşmaması nedeniyle ülke çapında geniş katılımlı grevler gerçekleştirilmiş, bu grevler sonucunda ise 1 milyona yakın toprak sahibi idam edilmiştir (Chinese posters, 2015). Yaşanan bu grev ve öldürülen toprak sahipleri nedeniyle o dönem Çin tarımında yeterli üretim düzeyine ulaşılamamış ve bunun bir sonucu olarak ülkede büyük bir kıtlık yaşanmıştır (İnançlı ve Kamacı, 2010).

1.1.2. Çin'de Kamulaştırma Hareketi

1949 yılında tarımda başlatılan kamulaştırma politikaları 1953 yılına gelindiğinde sanayide de uygulamaya konulmuştur. Çin'in sanayide uyguladığı kamulaştırma hareketi özel şirketlerle devlet arasında büyük bir savaş sonucunda gerçekleşebilmiştir. Öyle ki Çin hükümeti çeşitli vergi cezaları ve dış ticaret engelleri ile özel sektörü piyasadan çekme çabası içine girmiştir. Bunun dışında devlet, özel şirket hissedarlarına çeşitli suçlar atfederek onların yargılanmasını, mallarına el konulmasını sağlamış ve bunun sonucunda şirket hissedarlarını hapse atarak özel şirketleri kamulaştırmıştır. Bu yöntemler çerçevesinde izlenen politikalar sonunda 1957 yılında Çin'de neredeyse hiç özel girişim kalmamıştır.

Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere 1949 yılında endüstriyel üretimin %26'sını devletin mülkiyeti altındaki firmalar tarafından gerçekleştirilirken, 1953 yılına gelindiğinde çeşitli kamulaştırma politikaları sonunda bu oran %43 düzeyine

yükselmiştir. Kamulaştırma politikaları 1953 yılından sonra daha da hız kazanmış ve 1957 yılında endüstri üretiminde devletin payı %54'e yükselmiştir.

Kamulaştırma sürecinde özel ve kamu sektörünün ortaklığındaki endüstrilerde de gelişme kat edilmiş, karma üretimin toplam üretim içindeki payı 1957 yılının sonuna gelindiğinde %26'a yükselmiştir. Sonuç olarak sanayi üretiminde devletin payının hızla artmasıyla birlikte 1957 yılının sonunda Çin'de özel sektör bitme noktasına gelmiştir (Muqiao, 1993).

Tablo 1: Endüstrinin Mülkiyete Göre Paylaşımı (1949-1957)

	DEVLET	KOLEKTİF	KARMA	ÖZEL	KİŞİSEL
1949	26	1	2	49	23
1950	33	1	2	38	26
1951	35	1	3	38	23
1952	42	3	4	31	21
1953	43	4	5	29	19
1954	47	5	10	20	18
1955	51	8	13	13	15
1956	55	17	27	-	1
1957	54	19	26	-	1

Kaynak: ZGTJNJ (1984: 194)

1.1.3. Planlı Ekonomiye Geçiş ve İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı

Mao, 1952 yılına kadar ülkenin gelişimi için tarıma büyük önem vermiş olsa da Sovyetler Birliği'ne yaptığı ziyaret sonrasında SSCB'nin sanayisinden etkilenmesi ve toprak reformundan istenilen ölçüde fayda sağlayamaması nedeniyle Çin'in beşeri sermayesini tarım sektöründen sanayi sektörüne kaydırmıştır. Bununla birlikte o dönem Çin'de yüksek doğum oranlarının görülmesi ve nüfusun 600 milyona dayanmış olması üretim artışını zorunlu kılmış ve dolayısıyla üretimde verimlilik artışının sağlanması için Sovyetler Birliği'nin büyük destekleriyle ilk beş yıllık kalkınma planı 1953 yılında hazırlanmıştır. (Cairns, 2015).

Çin'in birinci beş yıllık kalkınma planı 1953-1957 yıllarını kapsamaktadır. Bu plan Sovyetler Birliği'nin ilk dönemlerinde gerçekleştirilen ekonomik kalkınma planına göre oluşturulmuştur. Planın hazırlanışı ve uygulanışında Sovyet bilim adamlarının payı oldukça büyüktür. Öyle ki çok sayıda Sovyet bilim adamı ve mühendis plan doğrultusunda Çin'e getirilmiş, bunun yanında birçok Çinli öğrenci de Sovyet sistemini öğrenmeleri adına Sovyetler Birliği'ne gönderilmiştir. Ayrıca SSCB yatırımların finansmanı için Çin'e 300 milyon dolar yardımda bulunmuş ve ağır sanayi için gerekli birçok ekipman Sovyetler Birliğinden tedarik edilmiştir (Naughton, 2007).

Planların ilk etabı için gerekli finansman sağlandıktan sonra yatırımların planlanması ve uygulanması amacıyla yeni bakanlıklar kurulmuş, kurulan bu bakanlıkların işlevleri de gene Sovyet bilim adamlarınca belirlenmiştir. Buna göre Çin'deki kalkınma planları Sovyetlerin bir nevi kopyası haline gelmiş, ağır sanayi işçileri ve köylüler tıpkı Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi devlet içinde çeşitli ayrıcalıklara sahip olmuşlardı (Skocpol, 1988).

1.1.3.1. Birinci Beş Yıllık Planın Uygulanışı ve Sonuçları

1950'li yıllarda endüstriyel gelişmede iki farklı yol izlenmiştir. Bunlardan biri Rostow' un geliştirmekte olan ülkelere tavsiyesi olan endüstrileşmeye hafif sanayi ile başlamak diğeri ise Sovyetler' in stratejisi olan ağır sanayi ile endüstrileşmeye başlamak. Çin bu iki eğilimden ağır sanayiye odaklanma kararı almıştır. Bu kararın almasının üç temel sebebi vardır.

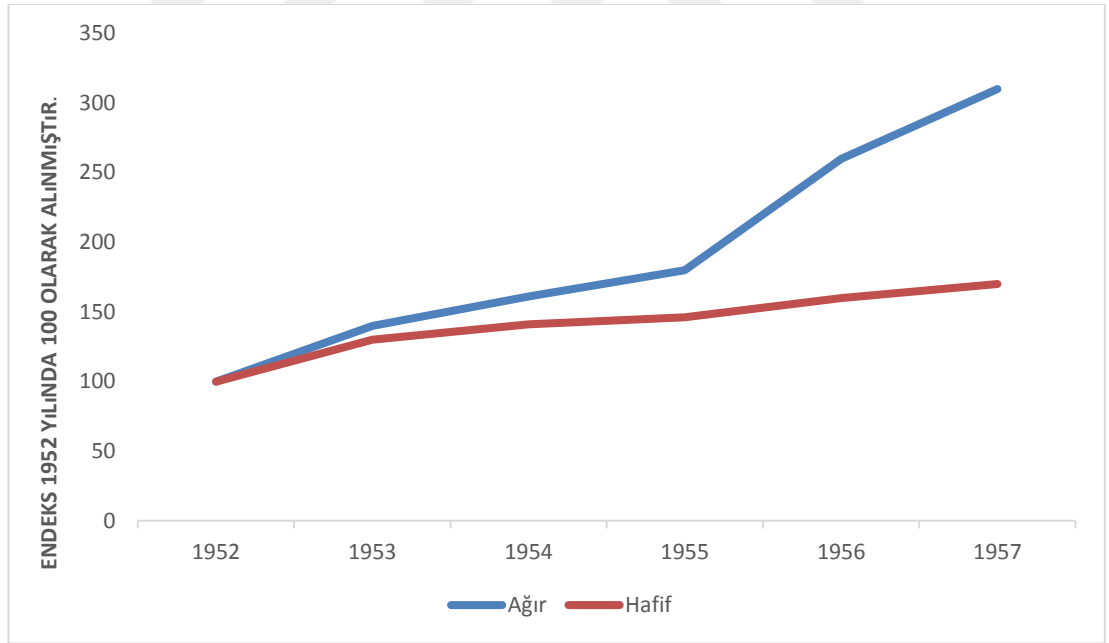
Bu sebeplerden ilki o dönem Çin'in tekstil ve sigara gibi hafif sanayide daha ileri olması ve ağır sanayi konusunda ise dönemin Amerika'sının çok gerisinde kalmış olmasıdır. Dolayısıyla daha az gelişmiş olan ve gelişmesi gerektiğine inanılan ağır sanayiye yönelmenin doğru karar olduğu düşünülmüştür.

Endüstrileşmeye ağır sanayi ile başlama kararının alınmasındaki ikinci önemli neden ise ağır sanayiye yapılan yatırımlar sonucunda büyüme rakamlarının nispi olarak hafif sanayi yatırımlarından daha fazla olacağını düşünülmesidir.

Ağır sanayi kararının üçüncü temel sebebi ise Mao'nun askeri güce büyük önem vermesi ile alakalıdır. Askeri olarak Çin'i güçlü bir ülke haline getirmek isteyen Mao bunun için askeri yatırımlara önem vermiş ve askeri yatırımlar da ağır sanayi gerektirdiği için Çin, endüstrileşmeye ağır sanayi ile başlamıştır (Bramall, 2008).

Ağır sanayi için gerekli finansmanın bir kısmı Sovyetler Birliği'nin yardımları sonucunda sağlanmışır. Fakat yatırımlar için gerekli asıl finansmanın sağlanması için tüketim harcamaları azaltılmışır. Bunun dışında tarım sektörüne aktarılan yatırımların bir kısmı sanayiye kaydırılmış bu durumun sonucu olarak da ülkede sanayi yatırımları gözle görülür şekilde artış göstermiştir. Öyle ki 1930'lu yılların başında sanayi yatırımlarının GSYİH içinde payı %5 iken 1950'lere gelindiğinde bu oran %14'e çıkmıştır. Kaldı ki ilerleyen yıllarda bu oran daha da artmıştır (Liu ve Yeh, 1965).

Şekil 1: Ağır ve Hafif Sanayinin Çin'deki Gelişimi

Kaynak: SSB (1990a: 10)

Çin'de ağır sanayi yatırımlarının artmasıyla birlikte 1952 yılından itibaren ağır sanayi yatırımlarından elde edilen çıktı hafif sanayi mallarına oranla hızla artış göstermiştir. Özellikle 1955 yılından itibaren farkın büyüdüğü dikkat çekmektedir (Şekil 1).

Birinci beş yıllık kalkınma planının sonuçlarına bakıldığında en radikal değişikliklerin kooperatif ve kooperatiflere üye hane sayılarında yaşandığı söylenebilir. 1952 yılında kooperatiflere üye olan hane sayısı 95.000 ile sınırlıyken 1955 yılında ise bu rakam 17 milyona yaklaşmıştır. Bu açıdan tarım arazilerinin dağılımında ve tarımdan elde edilen gelirin bölüşümünde tarım reformunun başarılı sonuçlar verdiği söylenebilir. Fakat genel olarak tarım reformundan memnun kalınmadığı ve istenen verimin alınmadığı da bir gerçektir.

1914-1951 yılları arasında tarımdaki katma değer %0.8¹ iken 1952-1953 yılları arasında %3,6 olmuştur. Katma değerde oransal olarak büyük bir artış yaşanmış olsa da Çin için büyük bir devrim niteliği taşıyan tarım reformlarının daha büyük etkiler ortaya çıkarması beklenmekteydi (Bramall, 2004). Bunun yanında tarım arazilerinden elde edilen çıktılara bakılacak olursa bu konuda yeterli güvenilir kaynağın bulunmadığı görülecektir. Fakat araştırmacılara göre Çin’de kolektif tarım yapısının üretimi arttırması için gerekli bir neden yoktur. Hatta kolektif üretimin insanları tembelliğe iteceği görüşü hakimdir. Bu görüşler doğrultusunda kolektif tarım üretimin Çin’de istenen verimi göstermediği ve hükümetin tarım reformunun sonuçlarından memnun olmadığı söylenebilir (Bramall, 2008).

Sanayi alanında ise Çin, büyük atılımlar gerçekleştirmiş ve bunların sonucunu almıştır. Öyle ki 4 yıllık sürenin sonunda demir-çelik endüstrisinin üretimi dört katına çıkmış, kömür üretimi ise ikiye katlanmıştır. Aynı süre zarfında tüketim mallarının üretiminde kullanılan birçok kaynak ağır sanayiye kaydırılmış ve Mao’nun sanayi alanındaki planları başarıya ulaşmıştır.

Endüstriyel büyüme hedeflerinde de istenen sonuçlara ulaşılmıştır. Çin kaynaklarına göre 1952-1957 yılları arasında endüstriyel büyüme oranı %18 düzeylerinde gerçekleşmiştir. Batılı kaynaklara göre ise bu oran %16’dır. Fakat her iki durumda da plan öncesindeki %14.7’lik endüstriyel büyüme hedefi aşılmıştır (GPO, 1967). Bunun yanında Çin tarihi boyunca ilke defa az miktarda da olsa kamyonet, traktör, uçak, gemi gibi yoğun sanayi gerektiren ürünler üretilenmiştir (Wang, ve Coase 2012).

---

¹ Rawski bu oranı %1.6 olarak tahmin etmiştir.

Birinci beş yıllık kalkınma planı endüstriyel istihdama da büyük katkılar sağlamıştır. 1949’da 6 milyon olan sanayi işçisi 1952 yılında 10 milyona ulaşmıştır. Bunun dışında sanayinin gelişimi şehirlerin de gelişmesine katkı sunmuştur. Öyle ki 1949 yılında nüfusu 100 milyonun üstünde olan beş şehir varken 1957 yılına gelindiğinde 100 milyonu aşan nüfusa sahip şehir sayısı 17’ye çıkmıştır.

Sonuç olarak ilk beş yıllık kalkınma planı, tarım reformunun olumsuz sonuçlarına rağmen ekonominin daha iyi bir seviyeye gelmesine neden olmuştur. Ekonomideki bu olumlu gidişat büyüme rakamlarına da yansımıştır. Büyüme rakamları Çin’in büyük bir başarı gösterdiğini kanıtlar niteliktedir. Özellikle 1952 yılından sonra sanayileşmenin hemen ertesinde % 15,6’lık büyüme büyük bir başarıdır. Bunun dışında dikkat çeken diğer rakam 1955 yılında ortaya çıkmıştır. O yıl Çin’in büyüme rakamı %15 dolaylarında gerçekleşmiştir. Beş yıllık süre zarfında ortalama % 9,38’lik büyüme oranı diğer gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmeye başladığı ilk yıllarla karşılaştırıldığında Çin’in başarısı öne çıkarmaktadır. Bu anlamda 5 yıllık kalkınma sürecinin ilk dönemi Çin açısından büyük bir başarı olarak nitelendirilebilir.

Tablo 2: Çin’in Milli Gelir ve Büyüme Oranları (1952-1957)

Yıl	MG (100 Milyon Yuan)	Büyüme Oranı
1957	1071	5,1
1956	1030	15,0
1955	911	6,9
1954	859	4,3
1953	824	15,6
1952	679	

Kaynak: Çin Devlet Bankası (stats.gov.cn)

1.1.4. Bozulan Çin Sovyet İlişkileri ve Yalnız Kalan Çin

Çin'in toprak reformu ve sonrasındaki birinci beş yıllık kalkınma planı sonunda başarılı bir ekonomi performansı izlediği söylenebilir. Fakat reform ve yatırımlar için gerekli finansmanın sağlanması noktasında SSCB'den temin edilen yardımlar Çin'i Sovyetler Birliği'nin etkisi altında bırakmış ve Çin'i, Sovyetler Birliği'ne bağımlı kılmıştır. Çin'in Sovyet'lere olan bu bağımlılığı ilerleyen zamanlarda Mao'nun Sovyet'leri kendisine tehdit olarak algılaması ile sonuçlanmış ve bu durum Çin-Sovyet ilişkilerine büyük bir darbe vurmuştur (Naughton, 2007 s. 68).

Sovyetlerde ise Stalin'in ölümünden sonra iktidara gelen Nikita Khrushchev iktidarının ilk yıllarında Çin'e olan yardımlarını arttırmıştır. Fakat ilerleyen yıllarda Nikita'nın Yugoslavya ve Macaristan gibi nispi olarak daha özgür ülkeler ile olan ilişkisini arttırmasının yanlış olduğu fikrine kapılan Mao, Sovyet'lerle olan ilişkilerini azaltmıştır. 1956 yılına gelindiğinde ise Khrushchev'in daha özgürlükçü bir politika izleyeceği yönünde sinyaller vermesi zayıf olan Çin-Sovyet ilişkilerini iyice zayıflatmış ve ilişkileri bitirme noktasına getirmiştir (Zubok, 2007).

1956 yılında Mao, Çin'i Sovyetlerin etkisinde kalmayan, daha bağımsız kararların alındığı bir ülke yapma hedefi içerisine girmiştir. Bu doğrultuda Mao Sovyet etkisinden arındırılmış yeni sosyalist planların uygulanabilmesi için gerekli fikirlerin ortaya çıkması adına "100 çiçek açsın" projesini başlatmıştır. Mao'nun bu projenin amacı için vurguladığı tek nokta, baskı altındaki entelektüellere özgürlük yolunun açılması ve yeni fikirlerin Çin Komünist Partisi(ÇKP)'yi güçlendirmesi noktasında olmuştur. Proje ile birlikte entelektüellerin ÇKP hakkındaki eksiklikleri eleştirmeleri ve bu şekilde ÇKP'de iyileştirmelere gidilmesi hedeflenmiştir. Başta hiçbir entelektüel Mao'nun dikta yönetiminden korktuğu için eleştiri yöneltmeye yanaşmasa da ilerleyen dönemde sert tartışmalar yaşanmış ve Çin Komünist Partisi'ne birçok eleştiri getirilmiştir. Hatta bu eleştiriler Mao ve yönetimini rahatsız edecek seviyelere ulaşmıştır (Karadağ, 2012).

Yapılan eleştiriler o derece ileri gitmiştir ki partinin kapatılması gerektiği bile söylenmiştir. Mao'nun projenin amacını açıklarken kullandığı Çin Komünist Parti'sinin yeni fikirler sonucunda güçleneceği söylemi neredeyse tersine evrilme

noktasına gelmiştir. Öyle ki eleştiri yapanlar arasında tarım reformlarının yanlışlığı vurgulayan ve feodalitenin geri gelmesi gerektiğine inanan aydınlar da vardı. Eleştirileri sadece feodaliteyi savunanlar aydınlar değil, Sovyet tipi üretimin devam etmesini isteyen aydınlar da yapmıştır. Eleştirilerin artmasıyla birlikte partideki hava tersine dönmüş ve Mao beklemediği ölçüde sert tepkilerle karşı karşıya kalmıştır. Fakat 1957 yılına gelindiğinde partinin 8. Kongresinde Mao ve onun destekçileri büyük bir başarı elde etmiş ve Mao'nun uygulanmasını istediği kararlar kabul edilmiştir. Bu kongreden sonra eleştirilere getirilen özgürlükler de son bulmuş ve Mao eski dikta yönetimine devam etmiştir. Öyle ki birkaç ay içinde Mao'ya eleştiri getiren 800 bine yakın entelektüel ya işlerinden atılmış ya da kamplara sürgün edilmişlerdir (Short, 2001).

Böylece “100 Çiçek Asın Fikirler Yarışsın” mottosuyla başlayan ve eleştirilerin özgürce yapıldığı bir dönem artık geride kalmıştır. Mao'nun bu liberal dönemi ortaya atmasının iki nedeninin olabileceği söylenmektedir. Bunlardan birincisi sisteme karşı olan yöneticileri açığa çıkartarak yönetimdeki Sovyet yandaşlarını etkisiz bırakmak diğer ise kendisine rakip olarak gördüğü Liu Şao-çi'nin ekibini dağıtmaktır (MacFarquhar, 1966). Bu iki görüşten daha fazla kabul göreni Mao'nun Sovyet etkisinden kurtulmak için bu projeyi başlattığıdır. Öyle ki projeden sonra birçok Sovyet yandaşı partiden uzaklaştırılmıştır. Artık geriye sadece partinin gidişatından memnun olan ve Sovyet sisteminden farklı bir sistemin Çin'de ekonomiye hakim olması gerektiğine inanan kişiler kalmıştır. Mao'nun bu açılımı yapmasındaki ana nedenin Sovyet etkisinden kurtulmak olduğunun diğer bir kanıtı da Mao'nun “Doğu'nun rüzgarı Batının rüzgarını yendi”² sözüdür. Bunun yanında 8. Kongreyi takip eden Sovyet aydınlar da ülkelerine döndüklerinde bu kongreden memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum 100 Çiçek Açsın kampanyasının Sovyetler tarafından desteklenmediğinin kanıtıdır (Mandel, 1989).

1.1.5. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

1957 yılının Kasım ayında Moskova'da gerçekleştirilen Komünist ve İşçi partililer toplantısında Sovyet lider Khrushchev'in “ 15 yıl içinde Sovyetler, ABD endüstrisini

---

² Mao Zedong Seçme Eserler 1

yakalayacaktır” açıklamasından etkilenen Mao, benzer bir durumu İngiltere karşısında ülkesi için düşünmüştür. 1958 yılına gelindiğinde Ninjing’de gerçekleştirilen bir ÇKP toplantısında, Mao yeni kalkınma projesini açıklamış ve ülkesinin 15 yıl içerisinde sanayi alanında İngiltere’yi yakalayacağını ve İngiltere’yi geride bırakacağını söylemiştir. Bu proje Çin’in Sovyet tip üretim modeline alternatif olacak şekilde planlanmıştır. Projeye de “ Büyük Sıçrama Projesi” ismi verilmiştir (Peng, 1987).

“Büyük Sıçrama Projesi” üretimi tarımdan sanayiye kaydırmak ve tarım arazilerinin tamamının kooperatiflere dönüştürmek amaçlarını taşıyan bir projesidir. Bu doğrultuda büyük şehirlere aynı anda büyük ölçekli fabrikalar kurulmuş ve köylülerin buralarda çalışması sağlanmıştır. Bu yönüyle bu kalkınma programı “Büyük İtiş”³ kuramının bir temsilcisi olarak kabul edilmektedir (Myint, 1999).

Bunun dışında özel tarım üretimi yasaklanarak tarım ürünlerinin ekiminin sadece kooperatifler tarafından gerçekleştirilmesi mümkün kılınmıştır. Buna göre üretim sonunda işçiler kendilerine yetecek kadar tarım ürününü alıp, artanı devlete vereceklerdir. Bu yöntemlerin uygulanmaya başlaması ile birlikte ekonomide kooperatiflerin önemi daha da artmıştır. Öyle ki artık kooperatifler sadece tarım yapmıyor, demir çelik üretimini de gerçekleştiriyorlardı.

Plana, yıl boyu üretilmesi gereken tarım ürünlerinin miktarının belirlenmesi ile başlanmıştır. Daha sonra ise kooperatifler öncülüğünde hedeflenen miktarlara ulaşılabilmesi için planlar oluşturulmuştur. Gerekli miktarda tarım ürününün üretilmesinden sonra ise çok sayıda köylü işçi, şehirlere kaydırılmış, onların demir-çelik sanayisinde çalışmalarının önü açılmıştır. Mao bu yöntemle köylü toplumunun sanayi toplumuna dönüşmesini amaçlamıştır (Hanxian, 1985).

Büyük atılım projesinin ilk yıllarında hava şartlarının da olumlu olması nedeniyle başarılı bir tarım performansı ortaya çıkmıştır. Bu olumlu gelişmeler sanayi sektöründe de yaşanmış ve üretilen mal miktarı önceki dönemlerden fazla olmuştur.

---

³ Büyük İtiş Teoremi, Rosenstein-Rodan tarafından geliştirilen ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınabilmeleri için dengeli büyüme stratejileri çerçevesinde aynı anda birçok yatırımın birlikte yapılmasını gerektiğini ileri süren bir tezdur.

Fakat ilerleyen dönemde olumsuz hava koşullarının ortaya çıkması ve hedeflenen üretim miktarlarının yanlış hesaplanması sonucu Çin'de büyük bir kıtlık meydana gelmiştir. Kıtlığa neden olan yanlış hesaplamaların temel sebebi ise kooperatif yöneticilerinin üretilen ürün miktarlarını olduğundan daha yüksek göstermesidir. Bunun sonucu olarak da yeni hedefler daha yüksek belirlenmiş ve gıda stokunun yeterli olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bunun yanında demir-çelik sanayisinde çalıştırılan köylülerin sanayi alanındaki tecrübesizliği üretilen sanayi mallarının dayanıksız olmasına sebep olmuştur. Gelişen bu olaylar Çin ekonomisine büyük bir darbe vurmuştur. Bunların yanında köylülerin şehirlere yerleşmeleri ile birlikte tüketimleri artmış ve bu durum planlanandan daha fazla gıda maddesine ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Tüm bunların sonucunda 1959-1961 arası dönem modern Çin tarihinde felaket olarak anılmaktadır (Ashton, 1984).

Çin'de meydana gelen olumsuz gelişmeler neticesinde büyük bir kıtlık ortaya çıkmıştır. Ansley j. Coale'ya göre bu kıtlık sonucunda hayatını kaybedenleri sayısı 25 milyondan fazladır (Coale, 1984). Bunun yanında 30 milyon kuş da kıtlık nedeniyle ölmüştür. Ölen bu kuşlar ekosistemi daha da bozmuş ve var olan kıtlığı daha da derinleştirmiştir.

Çin'deki ölüm ve doğum oranları incelendiğinde de kıtlığın ölüm oranlarını arttırıp, doğum oranları azalttığı görülecektir. Ölüm oranlarının zirve yaptığı dönem 1962 yılıdır. O yıl yaklaşık 600 yıldan sonra ilk defa Çin'deki ölüm oranları doğum oranlarını geride bırakmıştır (Dikötter, 2011).

Çin'de ortaya çıkan bu kötü tablo neticesinde bazı partililer kendilerini riske atma pahasına yönetime eleştiri getirmeye başlamışlardır. Çin'in eğitime önem vermesi ve modern tekniklerin üretimde kullanılması gerektiği söylenmiştir. Hatta Mao'nun ezeli rakibi Liu Shaoqi yaptığı bir konuşmada bu felaketin sorumlusu %30 doğa %70 ise insandır demiştir. Bu eleştiriye de isim vermeden Mao'ya karşı yaptığı bilinen bir gerçektir (Schoppa, 2010).

Yapılan eleştirilerin haklı oluşu ve ÇKP'ye yönelik baskıların artması sonucunda Çin'de yeni bir ekonomik sistemin ortaya çıkması zorunlu hale gelmiştir (Friedman, Selden, Johnson ve Pickwicz 1994).

1.1.6. Erken Maoizmin Son Dönemi ve Toparlanma Süreci

Çin’de yaşanan büyük kıtlık Mao’nun siyasi kariyerine de büyük bir darbe vurmuştur. 1966 Kültür devrimine kadar görünürde devletin başında olsa da kritik siyasi ve ekonomik kararları kendisi almamış, bu yıllarda kritik kararların alınmasında Deng Xiaoping öne çıkmaya başlamıştır (Özsoylu, 2006).

Deng’in Mao’dan en önemli farkı olaylar karşısında ideolojik tavır almayıp olaylara pragmatist yaklaşmasıdır. Bu özelliği ile iktidara gelen Deng, Çin ekonomisinde köklü değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu köklü değişikliklerin en önemlisi Mao tarafından kentlere yerleştirilen köylülerin 20 milyona yakınına kırsal alanlara geri gönderilmesidir. Bunun dışında Deng komün sisteminde de değişikliklere gitmiş ve komünlerin paylaşımını 20-30 aileye indirgemıştır. Sanayi üretiminde ise şehirlerdeki büyük fabrikalar yerine kırsal alanlarda binlerce küçük atölyeler kurmayı tercih etmiştir (Ru, 1992).

Deng’in bu denli radikal kararlar almasındaki ana neden Çin’in 1950’li yıllarda tarım malları ihraç eden bir ülke olmasına karşın 1960’lara gelindiğinde büyük bir tarım ithalatçısı haline gelmesidir. Bu sorunun üstesinden gelmek için Deng, az da olsa özel tarımın yapılmasına müsaade ederek, tarımsal ürünlerin ithalatının azalmasını ve bu şekilde gerekli tasarruf oranları yakalanmasını amaçlamıştır (Naughton, 2006).

Deng Mao’nun aksine “Önce Tarım” mottosuyla hareket etmiştir. Tarımdan sonra ise hafif sanayi daha sonra ise ağır sanayiye öne çıkartmıştır. Bu doğrultuda tarımın tekrar canlandırılması için tarım ürünlerinden alınan vergiler azaltılmış ve üretimin teşvik edilmesi için tarım ürünlerinin fiyatları arttırılmıştır. Öyle ki İMF verilerine göre tüketici fiyatları endeksi 1954-1960 yılları arasında %40 düzeylerinde seyrederken 1961 yılında tüketici fiyatı endeksi %48.8’e yükselmiştir (IFS, 2016). Bu fiyat artışları üreme de yansımış ve 1960 yılında tarımın Milli Gelir içindeki payı %23,2’den 1961 yılında %35,8’e çıkmıştır (Dünya Bankası).

Deng’in tarımı öne çıkartan politikaları sonucunda 1961 yılından itibaren sanayideki yatırımların toplam yatırımlar içindeki payı kademeli olarak azalmıştır. Ağır sanayi

yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı 1961 yılında % 54,20'den, 1962 yılında % 51,8'e gerilemiş ve 1963 yılında %46,4'e düşmüştür. Hafif sanayi yatırımları da gene 1961 yılında %6,1'den 1962'de %4,4'e düşmüş ve 1963 yılında ise % 3,7'ye seviyesine inmiştir. Buna karşın tarım yatırımları 1961 yılında %13,3'ten 1962'de % 20,2'ye yükselmiş ve 1963 yılına gelindiğinde %23 olmuştur. Bu gelişmeler Çin tarımını bir nebze de olsa rahatlatmış ve Çin halkının temel besin kaynaklarına ulaşabilirliğini arttırmıştır (Yang, 1996).

Tablo 3: Çin Tüketici Fiyatları Endeksi (1954-1961)

Yıl	Tüketici Fiyatları Endeksi
1954	40,2224986
1955	40,3531973
1956	40,3205226
1957	41,3661115
1958	40,9086664
1959	41,039365
1960	42,0849539
1961	48,8812819

Kaynak: IMF-World Economic Outlook

1.2. Geç Maoizm Dönemi

1964 yılına gelindiğinde büyük kıtlığın sebep olduğu birçok olumsuz durum geride kalmış olmasına rağmen Çin'in siyasi arenada yalnız kalması, Çin'in Sovyet işgalinden korkması ve "Tonkin Körfezi Olayı"⁴ sonrasında Amerika'nın Vietnam'daki askeri gücünü arttırması Çin için yeni bir tehlikenin sinyalleri anlamına gelmekteydi. Bu durum Çin açısından önceliğin tekrar sanayiye özellikle de

⁴ Tonkin Körfezi Olayı: 1964 yılında iddiaya göre Kuzey Vietnam botlarının iki ABD destroyerine yaptığı saldırıdır. Bu saldırı sonucunda ABD Vietnam'daki askeri gücünü arttırmış ve bölgedeki diğer ülkeler açısından bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Fakat bazı tarihçilere göre bu olay aslında hiç yaşanmamıştır. Aynı tarihçilere göre bu olayın ortaya atılmasındaki ana sebep Amerika Birleşik Devletlerinin Vietnam'daki askeri gücünü arttırmak istemesidir.

savunma sanayisine kaydırılması gerektiğine inanan kişi sayısını önemli ölçüde arttırmıştır. Aynı zamanda bu durum askeri konularda tecrübeli olan Mao'nun tekrar siyasi arenaya çıkması anlamına gelmektedir (Chen, 2003).

Olası Amerika veya Sovyet işgali karşısında sanayisini korumak isteyen Mao, Çin'in büyük endüstri yatırımlarının dağlarla çevrili ve nispeten daha güvenli bir bölgeye yapılması gerektiğine inanıyordu. Bu doğrultuda Mao yatırımları "üçüncü bölge" adı verilen bölgede yoğunlaştırmaya ve bölgeye savunma sanayisini geliştirecek yatırımlar yapmaya karar vermiştir (Meyskens, 2015).

Üçüncü bölge Çin'in Doğu yakasında, kıyı kesiminden uzakta dağlarla çevrili iç bölgelerinde oluşturulmuştur. Bölge, Çin'in tarım verimliliğinin en yüksek olduğu yerdir. Bu bölgede ulusal savunma, teknoloji ve basit sanayi(maden, elektrik, metal) yatırımları yapılmıştır.

Şekil 2: Çin Haritasında "üçüncü bölge"

Kaynak: ISCT Business School

Yatırımlar yerel yöneticiler tarafından değil merkezi şekilde Pekin'den organize edilmiş ve planlanmıştır. Bölge için gerekli planlar yapıldıktan sonra yatırımlar için harekete geçilmiş ve Mao'nun "Büyük İtiş" planı tekrar devreye sokularak Çin'in kalkınmasını hedeflenmiştir. Bu doğrultuda aynı anda bölgeye birçok yatırım yapılarak milyonlarca işçi bölgeye sevk edilmiştir. 1965 yılında Çin'deki yatırımların yaklaşık %42,2'si üçüncü bölgede yapılmıştır. Ayrıca gene 1965'te ağır sanayi ve savunma sanayi yatırımlarının %74'ü bu bölgede yapılmıştır. Fakat Çin uzmanı Barry Naughton'a göre üçüncü bölgeye yapılan yatırımlar ilk aşamada planlamaların yanlış yapılması nedeniyle ekonomik olarak olumlu sonuçlar vermemiştir. Bunun yanında yapılan yatırımlar bölgenin doğasına da zarar vermiştir (Naughton, 1988).

Yatırımların ilk aşamasında Çin ekonomik olarak kayıplar yaşamış olsa da üçüncü bölge, bölgeler arasındaki gelişme farklarını azaltmıştır. Ayrıca demiryollarına yapılan yatırımlar ülke içindeki ulaşımı ve faktör hareketliliklerini arttırmıştır. Bu yönüyle üçüncü bölge sadece yatırımların yapıldığı bölgeye değil ülkenin diğer bölgelerinin de gelişimine katkı sunmuştur. Bu özellikleri sebebiyle üçüncü bölge Mao döneminde büyük bir önem kazanmıştır (People's Daily Online, 2003).

Mao'nun ölümünden sonra ise 1978 yılında iktidara gelen Deng Xiaoping üçüncü bölgeye Mao'nun verdiği önemi vermemiş, yatırımları ülkenin doğusuna yapmayı tercih etmiştir. Bu durum bölgede devlet mülkiyeti altında bulunan birçok fabrikanın iflasına yol açmıştır. Fakat Deng döneminde de üçüncü bölgede bazı kurumlar hızlı şekilde büyümüştür. Bunlar arasında en dikkat çekenleri tank ve motosiklet üreticisi Jialing Motors ve elektronik mallar üreten Changhong Electronics'tir (www.landwind.com , 2013).

Deng'in ölümünden sonra 2001 yılında Çin'in Batısının kalkınması adına atılan adımlarda üçüncü bölge yirmi yıl sonra tekrar gündeme gelmiş ve bölgenin tekrar canlandırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda kaydedilen gelişmeler neticesinde üçüncü bölge bugün için Çin'in önemli bir uydur ve roket endüstri sahası haline gelmiştir (Naughton, 1988).

1.2.1. Sosyalist Eğitim Hareketi

Mao Çin’de yaşanan büyük kıtlık sonrasında yönetimdeki etkinliğini kaybetmiş ve sadece görünürde devletin lideri olarak kalmıştır. Fakat 1962 yılına gelindiğinde ülkede kapitalist ve anti sosyalist eğilimlerin arttığına inanarak daha saldırgan politikalar izlemeye başlamıştır. Mao, Deng tarafından uygulanan performansa göre ücretlendirmenin Çin halkını karşı devrimci hale getireceği endişesiyle sınıf mücadelesini tekrar harekete geçirmek adına 1962 yılında Sosyalist Eğitim Hareketini başlatmıştır (Naughton, 1988).

Sosyalist Eğitim Hareketinde en dikkat çekici unsur “dört temizlik” kampanyasıdır. Bu Dört Temizlikten kasıt politika, ekonomi, organizasyon ve ideoloji içerisindeki devrime uygun olmayan unsurların temizlenmesidir. Mao Sosyalist anlayışın halk tarafından benimsenmesi ve öğrenilmesi gerektiğine inanmış ve bunun için entelektüellerin köylü ve işçilere eğitim vermesi gerektiğini belirtmiştir. Bu şekilde hem halkın bilinçlendirilmesi hem de bürokrasi içindeki yöneticilerin halka daha yakın olması amaçlanmıştır. Bunun yanında Mao parti konuşmasında Çin’deki asıl kahramanların halk olduğunu söylemiş ve halka hizmet etmenin bürokrasinin en temel görevi olduğunu açıklamıştır (Baum, 1968).

1.2.2. Kültür Devrimi

Çin Halk Cumhuriyeti’nin kuruluşunun ilk yıllarında Sovyetlerin Çin bürokrasisinin şekillenmesinde etkili rol oynaması, Sovyet yandaşı birçok Çinlinin parti içerisinde kendine yer bulmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Stalin’den sonra Sovyetler Birliği’nde iktidara gelen Nikita Khrushchev ile Mao arasındaki ilişkilerin bozulması ve Mao’nun Sovyet tipi üretim sisteminden kurtulmak için giriştiği büyük ileri atılım projesinden başarısız şekilde ayrılması parti içindeki Sovyet yandaşlarını Mao’ya karşı tavır almaya itmiştir. Buna ilaveten Sovyetler Birliği’nin Stalin’den sonra daha ılımlı politikalar izlemesi Mao’yu komünizmin geleceği hakkında kaygılara sürüklemiştir. Çin’de var olan sistemin devam etmesi gerektiğine inanan Mao hem bürokrasiyi azaltarak sistemi kuvvetlendirmek adına hem de kendisine karşı tavır

almış olan Sovyet destekçilerini bertaraf etmek adına 1966 yılında kültür devrimini başlatmıştır (Sander, 2002).

Kültür devrimi 1966 yılında başlamasına rağmen Mao, kültür devriminin olası etkilerini ölçmek ve Çin'in popüler sanat akımlarının takip edilebilmesini sağlamak için 1965 yılında "beşli gurup" adı altında bir komisyon oluşturmuştur. Komisyonun sanatsal görevleri dışında resmi olmayan diğer bir görevi ise Kültür Devrimine zemin hazırlamaktır (Meisner, 1986 s. 332).

Komisyon göreve başladıktan kısa bir süre sonra tarihçi ve Pekin belediye meclis üyesi Wu Han adlı yazarın "Hai Rui İşinden Kovuldu"⁵ adlı tiyatro oyunu ile isim vermeden Mao'yu eleştirmesiyle kültür devriminin fitilini ateşlenmiş oldu (MacFarquhar ve Schoenhals, 2006).

Kurulan kültür devrim gurubu çalışmalarına başladıktan sonra kısa bir süre sonra Mayıs 1966 yılında Pekin'de Çin Komünist Partisi genel kurulu toplanmıştır. Kurulda en dikkat çeken nokta Mao'nun bürokratik komünizmin devlete büyük bir zarar verdiğini söylemesi ve parti içerisinde vatana ihanet eden kimseler olduğunu belirtmesi olmuştur. Bunun yanında kongrede dikkat çeken diğer bir detay ise partinin önde gelen birçok ismi ve özellikle Peng Zehn hakkında birçok suçlamanın ileri sürülmüş olmasıdır (Hacaoğlu, 1973).

Kongreyi takip eden Mayıs ayının 16'sında büyük yankı getiren bir bildiri Mao tarafından yayımlanmıştır. Bildiride parti içinde kendisine ve rejime karşı birçok burjuva muhalifin bulunduğunu ve bunların ilk fırsatta rejimi devirmeye çalışacaklarını söylemiştir. Devrim karşıtı bu kapitalistlerin bazılarının bilindiğini bazılarının da bilinmediğini söyleyen Mao devrime bu insanlarla devam edilemeyeceğini bildirmiş ve halkı revizyonistlere karşı mücadele etmeye çağırmıştır. Bu bildirideki ifadeler Mao'nun muhaliflere karşı savaş ilan ettiği anlamına taşımakla birlikte Çin'deki siyasal yapının değişeceğine de işaret etmekteydi (Phillips, 2016).

---

⁵ İngilizce adı : "Hai Rui Dismissed from Office"

1.2.2.1. Kültür Devriminde Yaşananlar ve Kültür Devriminin Sonuçları

Mao'nun kitleleri harekete geçirmek için yaptığı çağrıya ilk yanıt Lin Biao'nun başkanlığı altında örgütlenen niversite ve lise öğrencilerinden gelmiştir. Kendilerine “Kızıl Muhafızlar” diyen bu ğrenci guruplarının ilk icraatları Pekin niversitesi'nde felsefe alanında eğitim veren Nie Yuanzi adlı akademisyene saldırmak olmuştur. Bu saldırı sonrasında Nie Yuanzi niversitenin duvarlarına okul yönetimi ve revizyonistleri Kızıl Muhafızlara karşı mücadele çağıran bir manifesto yayımlamış ve bu durum iki taraf arasında yaşanan gerginliklerin daha da artmasına neden olmuştur (Esherick, 2006).

Nie'nin manifestosundan sonra ülkenin dört bir yanında hem karşıt görüşlü öğrenciler arasında hem de okul yöneticileriyle öğrenciler arasında çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmaların sona ermesi için harekete geçen revizyonist liderler Deng Xiaoping ve Liu Shaoqi bir komisyon oluşturmuş ve bu komisyona öğrencilerin isteklerinin tespit edilmesi görevi verilmiştir. Fakat komisyon başarılı olamamış ve öğrencilerin çoğu talebini anlayamamıştır. Komisyonun anladığı tek şey bu durumun “100 iek açsın” kampanyasından farklı olduğu ve bu sefer hedefteki kitlenin sadece entelektüeller olmadığıydı. Parti yöneticileri ve bürokratlar bu kampanyanın asıl hedefindeki kişilerdi.

Kızıl muhafızlar her geçen gün daha da kalabalıklaşıyor ve şiddet eylemlerini arttırıyorlardı. Kızıl muhafızların neden olduğu terör ve kargaşa ortamı siyasi arenada Mao'nun işini daha da kolaylaştırıyordu. Kültür devriminin ilk yıllarında birçok siyasi muhalifin tasfiyesi bu şekilde sağlanmıştı. 1967 yılına gelindiğinde Mao'nun emriyle şehirlerin il parti komiteleri dağıtıldı (Hore, 1990).

1968 yılına gelindiğinde ise kızıl muhafızların neden olduğu kargaşa Mao'nun tahmininden daha ileri gitmiştir. Budist tapınakları, kiliseler, tarihi binalar, anıtlar, sanat eserleri ve kitaplar kızıl muhafızlar tarafından imha edilmiş lise ve üniversitelerde de eğitim yapılmaz hale gelmiştir. Olaylar iinden çıkılamaz hale gelmiştir. Öyle ki o dönem 10 milyon kişi kızıl muhafızlar tarafından katledilmiş, 35-

40 milyon kadar insan da besinlere ulaşamadığı için açlıktan ölmüştür (Özyay, 2016).

Olayların durulması gerektiğine inanan Mao, kızıl muhafızların dağıtılması için orduyu görevlendirmiştir. Böylece ordu, kızıl muhafızları da kızdırmayacak şekilde onları kırsal alanlara çekmiş, Çin'de yaşanan iç karışıklıkların son bulması için adımlar atmış ve bu şekilde gerek ülke gerekse de parti Mao'nun istediği gibi şekillenmeye başlamıştır.

Partinin Mao'nun istediği gibi şekillenmeye başlamasının ardından 1969 yılında yapılan 9. parti kongresinde ve kongre sonrasında kültür devrimi sırasında önemli başarılarla imza atan Lin Biao öne çıkmış ve bu durum Lin'in, Mao'nun halefi olarak görülmesine neden olmuştur. Lin Biao'yu öne çıkartan diğer bir unsur ise kültür devriminden sonra kendisine rakip olabilecek kişilerle mücadele etmiş olması ve bu doğrultuda sıkıyönetimi kullanarak birçok rakibini öldürmüş olmasıdır. Fakat Lin'in bu hızlı yükselişi çok sürmemiştir. 1972 yılına gelindiğinde Mao, Lin'in 1971 yılında kendisine bir suikast girişimi yaptığını ve başarısız olduktan sonra Sovyetler Birliğine kaçmaya çalışırken uçağının Moğolistan'da düşmesi sonucu birkaç aile üyesi ile birlikte öldüğünü iddia etmiştir. Fakat çoğu kişinin inancına göre Lin'in ölümü Mao'nun hazırladığı bir suikast sonucu gerçekleşmiştir. Öyle ki Lin'in hızlı yükselişini kendisi için tehdit olarak göre Mao, Lin'i bu şekilde alt etme yoluna gitmiştir. (Hannam, ve Lawrences 1994).

Revizyonistlere karşı başarılı ve cesur hamleler yapan Lin Biao'nun ölümü Mao taraftarı halk kitleleri arasında büyük bir hayal kırıklığına sebep olmuştur. Kültür devrimi sırasında gösterdiği cesaret ve özveri onun partililer ve halk tarafından saygı görmesine neden olmuştu. Fakat onun ölümünden sonra insanlar Mao'nun siyasi amaçları doğrultusunda kandırıldıklarına inanmaya başlamışlardı (Mackerras, McMillen, Watsons 1998).

Sonuç olarak Çin'de yaşanan kültür devrimi hem ekonomik hem de siyasi olarak Çin üzerinde büyük etkiler yaratmıştır. Gerek siyasilerin gerekse de işçilerin ekonomiden ziyade siyasete ağırlık vermeleri hem üretimin azalmasına neden olmuş hem de

ülkede yaşanan siyasi karışıklıklar ekonomik buhranlara sebep olmuştur. Ayrıca Kültür Devrimi'nden sonra Mao'ya olan güvenin azalması Mao'dan sonra Deng'in iktidara gelmesinde etkili olmuş ve Deng'in iktidara gelişiyle de Çin ekonomisi büyük bir değişim geçirmiştir.

1.2.3. Çin Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

Kültür devrimi ile geçici de olsa siyasi muhalefeti dindiren Mao hükümeti, belirlediği ekonomi politikalarını uygulama adına Çin'in 3. beş yıllık kalkınma planını 1964 yılında Çin Devlet Planlama Komisyonu aracılığıyla hazırlamaya başlamış ve 1965 yılının Eylül ayında ilan etmiştir (SOAS, 1966).

Oluşturulan üçüncü beş yıllık planın temelde 3 ana hedefinin olduğu söylenebilir Bunlar;

1. Tarımda verimliliği arttırarak gıda ve giyecek gibi en temel insan ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak,
2. Ulusal savunmanın güçlendirilmesini ve teknolojik gelişmeyi sağlamak,
3. Üretim çeşitliliği ve miktarını arttırarak ülkenin kendisine yeter hale getirmek ve altyapı, eğitim, sağlık gibi konularda ülkeyi ileri taşıma noktasında girişimlerde bulunmaktır.

Planlar sonunda ortaya çıkan sonuç umulandan daha iyi olmuştur. Tarımda ve sanayide %14,1'lik bir büyüme hedefleyen Çin hükümeti, planın sonunda sanayide %21,1'lik tarımda ise 16,6'lık bir büyüme sağlamıştır.

Planın tamamlandığı 1970 yılında 68 milyon ton kömür, 8,6 milyon kilowatt elektrik, 27,7 milyon ton petrol, 6,5 milyon ton çelik, 35,9 milyon ton demir cevheri, 2,44 milyon ton sentezlenmiş amonyak, 2 milyon ton gübre, 15 milyon ton çimento 187 bin yon plastik, 3,2 ton pamuk, 12 bin 300 ton kimyasal elyaf üretilmiştir. Bunların yanı sıra 3894 kilometrelik yeni demiryolları inşa edilmiş ve limanların taşıma kapasitesi 11,91 milyon tonu bulmuştur.

Sonuç olarak üçüncü beş yıllık kalkınma planını kapsayan beş yıllık süreçte Çin önemli yatırımlara imza atmış ve birçok tarımsal üründe üretimini önemli ölçüde arttırmıştır.

1.2.4. Çin'in Dördüncü ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planları

Çin'in 4. beş yıllık kalkınma planı 1970 yılının Eylül ayında Komünist Parti'nin dokuzuncu kongresinde hazırlanmış ve kamuoyuna duyurulmuştur. 10 yıllık kalkınma planının ilk kısmını oluşturan 4. Beş yıllık kalkınma planı önceki planlarda olduğu gibi tarım ve sanayide üretimi arttırmak ve altyapı çalışmalarını geliştirmek üzerine kurulmuştur.

Açıklanan beş yıllık plana göre tarım ve sanayi üretiminde yıllık ortalama %12.5'lik bir büyüme hedefi belirlenmiş ve belirlenen hedefe ulaşmak için gerekli projeler ortaya konmuştur.

Ayrıca bu planda altyapı çalışmaları için bütçeden 130 milyar Yuan ayrılmış ve bu şekilde Çin'in inşaat ve ulaşım hizmetlerinin gelişmesi amaçlanmıştır. Bunun dışında Çin'in ihracatında önemli paya sahip olan tahıl, çelik, pamuk, elektrik gibi ürünlerin üretimden aldıkları payların artırılması için yeni üretim tesislerinin kurulması öngörülmüştür.

Çin'in 1970 yılında açıklanan 10 yıllık kalkınma planının ikinci kısmı olan 5. beş yıllık kalkınma planı ise 1975 yılında uygulamaya konulmuş fakat bu plan 1978 yılında on yıllık hedeflerin ilk beş yılında istenen düzeyde bir sonuç alınamaması nedeniyle revize edilmiştir.

Revize edilen plan 1978 yılından itibaren belirli bir süre başarılı şekilde uygulanabilmiş olmasına rağmen ekonomi politikalarında reforma gidilmesi gerektiğine inanan partililerin ortaya koyduğu muhalefet nedeniyle Çin'de ekonomi politikalarından çok siyasi politikalar ön plana çıkmış ve bu durum 10 yıllık kalkınma planından istenilen ölçüde faydalanılamaması sonucunu doğurmuştur.

1.3. Mao Dönemi Genel Görünüm

Mao döneminde gerek ülkede yaşanan siyasi krizler gerekse de Çin hükümetinin uyguladığı dış politikalar ekonomide istenen düzeyde bir gelişmenin ortaya çıkmamasına neden olmuştur. Mao'nun iktidarının ilk yıllarından beri büyük önem verdiği tarım ve sanayide kendine yeter bir ülke haline gelme çabası istenen şekilde gerçekleşmemiştir.

Tarım ve sanayinin gelişmesi için uygulanan ekonomi politikalarının Çin'in hem demografik hem sosyolojik yapısına uygun olmayışı sadece ekonomik sorunlar yaratmamış siyasi ve sosyal sorunlara da yol açmıştır. Bu anlamda ekonomide genel bir iyileşmeden bahsedilse bile istenen düzeyde bir iyileşmenin söz konusu olmadığı söylenebilir. Gerek üretim düzeyinde gerekse de üretimin planlanması aşamasında yaşanan aksaklıklar Çin'de istikrarsız bir ekonomik yapının ortaya çıkmasına sebep olmuş ve bu durum 1978 yılında yapılan ekonomik reformlara ortam hazırlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. Reform Dönemi

2.1. Maonun ölümü ve Deng İktidarı

Mao'nun ölümünden sonra Çin Komünist Parti'sinde yaşanan bir dizi çekişmeden ardından Aralık 1978 yılında iktidara Deng Xiaoping gelmiştir. Deng'in iktidara geldiği dönemde Çin, 1 milyarlık nüfusuyla dünyanın en fakir ülkelerinden biri olmakla birlikte işsizlikle boğuşan ve verimliliğin düşük olduğu bir ülke görünümündeydi. O dönem Çin'in üretiminde de büyük kayıplar yaşanmaktaydı. Öyle ki 1978 yılında 1 milyarlık nüfusuna rağmen Çin, dünyadaki toplam üretimin sadece %5'ini gerçekleştirebilmiştir. (Öğütçü, 1998).

Bu tür ekonomik sorunların yaşandığı bir dönemde iktidara gelen Deng ilk iş olarak Parti Merkez Komitesini toplamış ve burada yaptığı konuşmada Mao'nun sürekli dile getirdiği sınıf mücadelesinin tamamlandığını açıklamıştır. Bundan sonra Çin'in ana hedefinin ekonomik büyüme olduğunu belirterek büyümenin istenildiği ölçüde sağlanabilmesi için de “dörtlü modernleşme”⁶ programının uygulanması gerektiğini ifade etmiştir.

“Dörtlü modernleşme” programı kapsamında tarım, sanayi, savunma ve bilim alanlarında modernleşmeye gidilmesinin gerektiği vurgulanmış, ülkenin yeni vizyonunun artık eşit ücret ve dengeli kalkınma olmadığı söylenmiştir. Deng yeni vizyonun ülkenin büyümesi ve zenginleşmesi olduğunu belirtmiş ve bunu da Sosyalizme dayandırmıştır. Deng'in aldığı bu radikal kararlar Çin'de sadece üretim yapısının değil düşünce yapısının değişeceği anlamını taşımaktadır. Öyle ki ilerleyen dönemlerde Mao'dan farklı olarak dışa açık ekonomi politikaları izlenmiş ve birçok sektörde özelleştirmelere gidilerek Çin'de piyasa ekonomisinin hakim olması sağlanmıştır. (Özsoylu, 2006 s. 16).

---

⁶ Dörtlü Modernleşme tarım, sanayi, savunma ve bilim alanlarında üretim şeklinin ve yönetim anlayışının değişmesini ifade etmektedir.

2.2. Büyümenin kaynakları

2.2.1. Tarım reformu

1978 yılında tarımda artan ithalat ve Çin tarımının üretkenliğinin düşük olması Deng'i reformlara tarım kesiminden başlamaya itmiştir. Bu dönemde tarımda verimliliği arttırmak için iki önemli reform yapılmıştır.

Bu reformlardan ilki tarım üretimini teşvik etmek için tarım ürünlerinin fiyatlarının artırılması olmuştur. Reformlardan ikincisi ise Mao döneminde uygulanan “kolektif tarımın” terkedilerek tarımda “sözleşmeli aile sorumluluk sistemine” geçilmesi olmuştur. Bu sistemle birlikte çiftçiler ürettikleri ürünün belli bir kısmını devlete verecek ve kalan kısmını da piyasada belirlenmiş fiyattan satabileceklerdir. Deng bu yolla bireyleri daha fazla üretmeye teşvik etmeye çalışmıştır. Bu iki reform süreci 1984 yılına kadar devam etmiş ve tarım sektöründe yılda ortalama % 5,62'lik büyüme sağlanmıştır (McMillan ve Naughton, 1992).

Bu dönemde tarımda yaşanan büyüme tarım ürünlerinden elde edilen çıktılarda da yaklaşık %47'lik bir artış sağlanmasına neden olmuştur. Bu durum Çin'in tarımda var olan eksikliğini biraz olsun hafifletmiştir. Tarımda yaşanan bu üretim artışı sonunda Deng, tarım kesiminde çalışan işçilerin bir bölümünün sanayiye kaydırılması gerektiğini düşünmüştür. Böylece 1978 yılında tarımda çalışan işçi sayısı nüfusun %69'una tekabül ederken 1984 yılına gelindiğinde bu oran %50 seviyesine inmiştir. Yani 6 yıllık reformun sonunda yaklaşık 50 milyon tarım işçisi bilinçli olarak sanayi sektörüne kaydırılmıştır (Zhu, 2012).

2.2.2. Diğer Sektörlerdeki reformlar

Çin tarımında uygulanan reformların üretim düzeyinde göstermiş olduğu başarı, benzer bir sistemin sanayide de uygulanması gerektiği noktasında Deng'e ilham vermiştir. Bu doğrultuda tarım dışı sektörler için iki önemli reform ortaya konulmuştur. Bu reformlardan ilki sözleşmeli aile sorumluluk sistemine benzer bir uygulamanın sanayide de uygulanmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılması

şeklinde olmuştur. Buna göre özel sektör veya kolektif firmaların üretiminin belli bir kısmı devlet tarafından satın alınacak ve kalan kısmı ise serbest pazar koşullarında satılabilecektir. Bunun yanında yabancı yatırımcıların da piyasaya girmelerine olanak verilmiş ve piyasada daha rekabetçi koşulların oluşması sağlanmıştır.

Tarım dışı sektörlerde uygulanan ikinci önemli reform ise ekonomik kararların merkez tarafından alınmasını sağlayan sistemin yerine yerel yönetimlerin ekonomik karar alma düzeyinde sorumluluklarının artırılmasını noktasında olmuştur. Bu yöntemle hem denetim kolaylaşması sağlanmış hem de bölgelerin farklı koşulları dikkate alınarak daha rasyonel kararlar alınması hedeflenmiştir (Qian, 1999).

Politikaların uygulanmaya konulmasıyla birlikte istenen sonuçlara ulaşılabildiği söylenebilir. Özellikle mevcut ekonominin Mao dönemindeki ekonomi ile kıyaslanması halinde ortaya çıkan sonuçlar Çin hükümetini memnun edecek düzeyde gerçekleşmiş ve sonuç olarak Çin uzun bir aradan sonra tarım dışı sektörlerde de büyüme kat etmiştir. Tarım dışı sektörlerdeki bu büyümenin en dikkat çeken yanı ise büyümenin kamu kuruluşları tarafından değil özel sektör tarafından gerçekleştirilmiş olmasıdır. Öyle ki 1978-1988 yılları arasında kamu kuruluşlarına ait tarım dışı sektörlerin büyüme rakamları %-0.36 düzeyinde gerçekleşirken özel sektörün bu alandaki büyüme rakamı %5.87 düzeyinde olmuştur. Bu rakamlar Çin hükümetinin özel sektörü piyasaya dahil etme çabalarının olumlu sonuç verdiği anlamına gelmektedir (Brandt ve Zhu, 2010).

2.2.3. Çin Büyümesinde Nüfusun Rolü

Günümüzde 1.4 milyar nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkesi konumunda olan Çin bir yandan nüfusun fazla olmasının çevresel dezavantajlarını yaşarken bir yandan da nüfusu ekonomik büyümenin kaynağı olarak kullanmaktadır.

Tarihsel süreç boyunca Çin’de nüfus ve işgücünün fazla oluşu insanlar arasındaki iş bulma rekabetini arttırmıştır. Bunun yanında Çin hükümetlerinin uzun zamandır sürdürdükleri planlı ekonomik sistem ve asgari ücret politikaları da gene Çin’de ücret artışlarını baskı altına almıştır. Bunun sonucu olarak da Çin, 1978 reform sürecinden

beri düşük işçi maliyetlerinin avantajını kullanarak diğer ülkeler arasından sıyrılmayı başarabilmiştir.

Genel çerçevede ülkeleri işgücü maliyetleri bakımından dört farklı grupta kategorize etmek mümkündür. İlk kategoride Amerika, Japonya ve Avrupa Birliği gibi gelişmiş ekonomilere sahip ülkeler bulunur. Bu ülkelerde asgari ücretler nispi olarak yüksektir ve çalışanların sosyal hakları vardır. Bu durum bu ülkelerdeki birim işgücü maliyetlerini yüksek kılmaktadır. İşgücü maliyetleri bakımından ikinci kategoride ise sanayileşmiş Asya ülkeleri bulunken üçüncü kategori Güney Amerika ülkeleri ve son kategoride gelişmemiş Asya ve Afrika ülkeleri vardır (Özsoylu, 2006).

Çin Halk Cumhuriyeti, kalkınma sürecinin başladığı 1978 yılından 2000'li yılların başına kadar, işgücü maliyetleri bakımından hep dördüncü kategoride yer almıştır. Bu durum Çin'in bu güne gelmesinde ve yabancı firmaların Çin'de üretime geçmelerinde büyük bir pay sahibidir. Fakat Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütüne üye olmasıyla birlikte Çin'de işgücü maliyetleri, diğer ülkelere oranla daha hızlı artış göstermiştir. Buna rağmen tarihsel süreç boyunca Çin'in ucuz işgücü maliyetlerinden yararlandığı da bir gerçektir.

Çin'de nüfusun bol oluşu sadece işgücü maliyetlerini azaltmamış, yabancı yatırımcıların Çin'i büyük bir pazar olarak değerlendirmelerine de dayanak sağlayarak yabancı firmaları Çin'e yatırım yapma noktasında teşvik etmiştir. Ayrıca Çin'de Mao döneminden itibaren eğitime verilen önem sonucunda yetişen kalifiye elamanlar da gene yabancı yatırımlar için Çin'i merkez kılmıştır (Lozeau, 2007).

Çin artan işgücü maliyetlerine rağmen günümüzde hala birçok gelişmiş ülke ekonomisine göre işgücü maliyetleri bakımından daha ucuz bir ülkedir. Fakat işgücü maliyetlerinin diğer ülkelere göre daha hızlı arttığı da görülmektedir. Öyle ki 2005 yılında imalat sanayisinde saatlik ortalama bir işçi maliyeti 0,64 dolar iken 2012 yılında 1,74 dolara ve 2015 yılında ise 3,6 dolara yükselmiştir. 2005 ve 2015 yılları arasındaki on yıllık periyotta işgücü maliyetleri %560'lık bir artış kaydetmiştir (Tablo 4). Bununla birlikte yatırım merkezi olarak Çin Halk Cumhuriyeti'ne alternatif

oluşturabilecek Afrika ülkeleri ve Hindistan'daki işçi maliyetleri aynı oranda artmamış ve artış miktarı görece düşük kalmıştır. Çin 2002 yılından sonra işgücü maliyetlerinde birçok Afrika ülkesi ve Hindistan'ın gerisinde kalmasına rağmen kalifiye eleman ve pazar büyüklüğü nedeniyle hala yatırımlar için cazibe merkezi olma özelliğini korumaktadır. Fakat büyük firmaların yatırım anlamında Afrika ve Hindistan'a kayma eğilimi gösterdiği de bir gerçektir. Hatta günümüzde birçok Çin firmasının dahi Afrika'da doğrudan yabancı yatırımlar yaptığı da bilinmektedir. Bu açıdan Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilerleyen dönemlerde en iyi yatırım bölgesi olma özelliğini koruyabilmesi için farklı politikalar üretmesi gerektiği de bir gerçektir (Yang, Huang, ve Liu 2014).

Tablo 4: Ülkelere Göre İmalat Sanayisinde Saatlik İşçi Maliyetleri(Dolar)

	2005	2012	2015
Danimarka	32,18	48,47	44,44
Norveç	31,55	63,36	49,67
Almanya	29,91	45,79	42,42
Hollanda	26,84	39,62	36,53
ABD	21,97	35,67	37,71
Japonya	20,09	35,34	23,60
Kanada	19,28	36,59	30,94
Güney Kore	10,28	20,72	22,68
Türkiye	6,92	11,67	7,84
Meksika	2,84	3,36	5,90
Brezilya	2,67	11,20	7,97
Çin	0,64	1,74	3,6

Kaynak: Eurostat

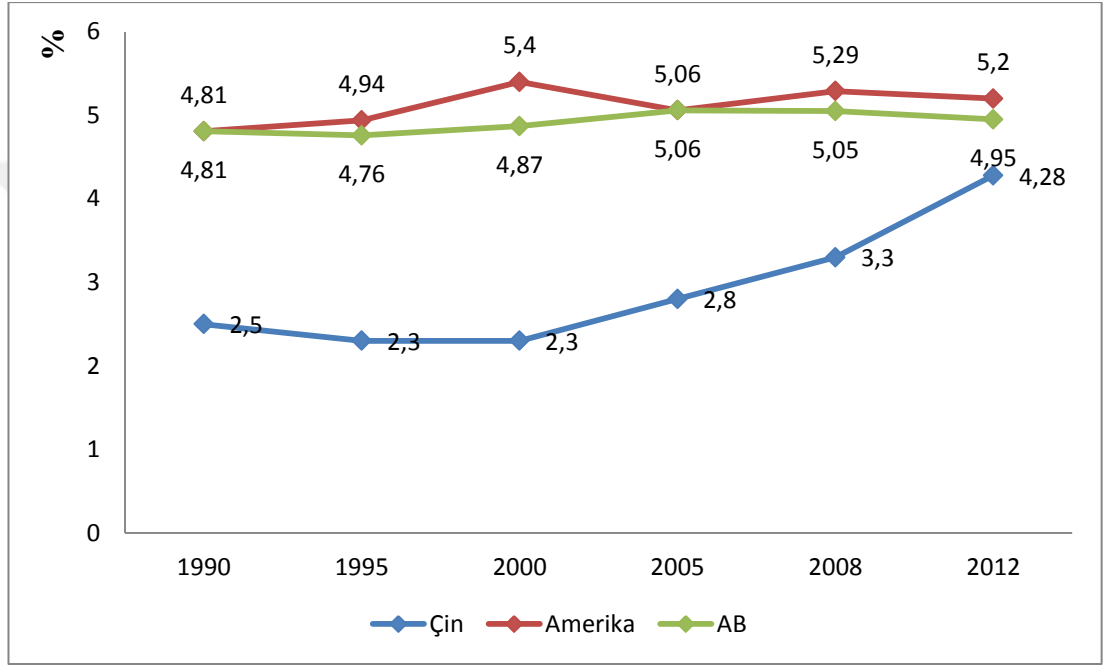
http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Wages_and_labour_costs

2.2.4. Çin Büyümesinde Eğitime Verilen Desteğin Rolü

Mao'nun Çin sanayisi ve teknolojisini Avrupa ve Amerika ile yarışabilecek düzeye getirme isteği ile birlikte Çin'de eğitime verilen önem artmış ve kaynakların bu yöne

aktarılması sağlanmıştır. Mao'dan sonra iktidara gelen Deng de gene eğitime en az Mao kadar önem vererek Çin'in gelişmesinde eğitimin bir mihenk taşı olduğuna inanmıştır. Çin hükümetlerinin eğitime verdikleri destekler Deng sonrasında da devam ederek günümüze kadar ulaşmıştır (OECD, 2016).

Şekil 3: Eğitime Yapılan Harcamaların Milli Gelir İçindeki Payları (1990-2004)

Kaynak: Dünya Bankası

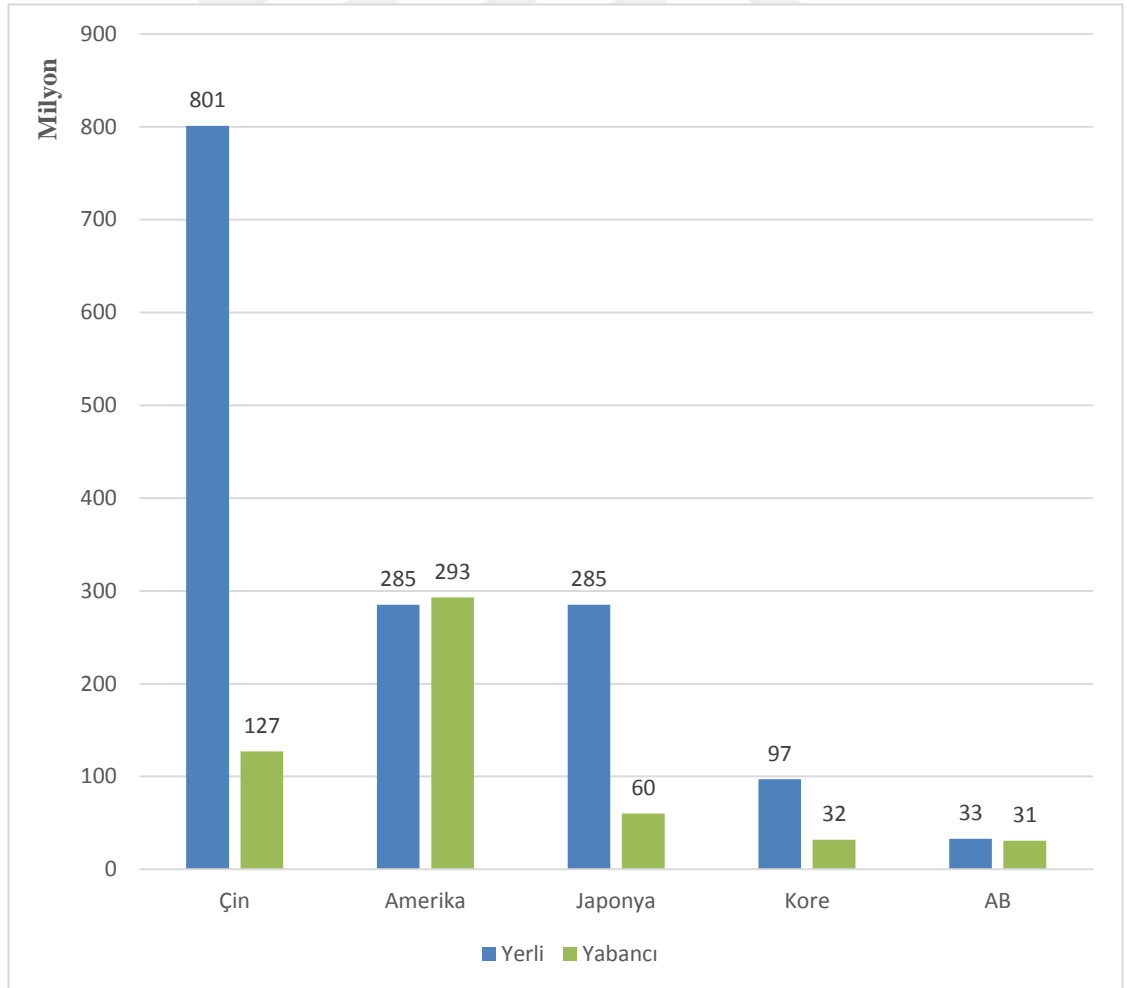
Çin'de eğitim hizmetlerinin finansmanında kamu bütçesinden ayrılan pay yıllar itibariyle büyük artışlar göstermiştir. 1990 yılında eğitim harcamalarının Milli Gelir içindeki payı %2,5 iken 2008 yılında %3,3'e yükselmiş, 2012 yılında ise %4,28 olmuştur. Eğitimin Milli Gelir içindeki payı istikrarlı şekilde artmış olsa da bu oranlar gelişmiş ülke ekonomileri ile kıyaslandığında hala düşük kalmaktadır. Öyle ki Amerika ve Avrupa Birliği'nin eğitime ayırdıkları bütçeler 1990 yılından beri sürekli olarak Milli Gelirlerinin %4'ünden fazla olmuştur. Fakat Çin, özellikle 2000 yılından sonra eğitime verdiği desteği arttırmış ve gelişmiş ülke ekonomilerine yaklaşmıştır.

Çin'in eğitime verdiği destekle birlikte yükseköğretim kurumlarının kaliteleri ve bu kurumlardan mezun olan kişi sayıları da önemli ölçüde artış göstermiştir. Öyle ki

1990 yılında yükseköğretim kurumlarına kayıtlı öğrenciler üniversite çağına gelmiş nüfusun %3'ünün oluştururken bu oran 2013 yılında %30'a yükselmiştir (Dibo ve Aytaç, 2016).

Çin eğitime verdiği desteğin yanında Ar-Ge'ye verdiği destekle de öne çıkmaktadır. Özellikle 2000 yılından sonra Ar-Ge'ye verilen önemin artmasıyla birlikte Çin en çok patent başvurusu alan ülke haline gelmiştir. Patent başvurularının fazla olmasında Çin'in nüfusunun çok olması önemli bir etken olsa da gene de patent başvurularındaki artış Çin'de hükümetlerin Ar-Ge'ye verdikleri destekleri göstermesi adına önem taşımaktadır. Bu bağlamda Çin hükümetleri gelişmiş bir ekonomi yaratma adına teknolojinin gelişmesine büyük destek vermişlerdir (WIPO, 2014).

Şekil 4: 2014 Yılı Patent Başvuru Sayıları

Kaynak: Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü 2014

2.2.4.1. Çin’de Yükseköğrenime Verilen Destek ve Kalkınma

1977 yılında Çin’de yapılan üniversiteye giriş sınavına 5.7 milyon kişi katılmasına karşın bunların sadece 273 bini üniversiteye kabul edilmiştir. Bu durum Çin hükümetinin o yıllarda insanlara tarım ve sanayi sektöründe ihtiyaç duyduğu anlamına gelmektedir. Mao, Çin’in kalkınması için eğitimin gerekliliğinin farkında olsa da, yükseköğrenime değil sanayi işçisinin eğitilmesine önem vermiştir (Chu, 1980).

Deng’in iktidara gelmesiyle birlikte ise Çin’in kalkınma stratejisi farklılaşmış ve bu durum eğitim politikalarına da yansımıştır. Ekonomik kalkınma için dışa açılmanın gerçekleşmesi gerektiğine inanan Deng, üniversite eğitiminin pazar ihtiyaçlarına göre yapılması için girişimlerde bulunmuştur.

Pazarın ihtiyaçları doğrultusunda açılan yeni üniversitelerle birlikte 1985 yılına gelindiğinde Çin’de yükseköğretim veren kurumların sayısı 1015’i bulmuştur. Bu durum sadece yükseköğrenimin gören öğrenci sayısını arttırmamış, aynı zamanda lise öğrencilerini de daha çok çalışma noktasında teşvik etmiştir. İlerleyen yıllarda yarı özel yükseköğretim kurumlarının da açılmasıyla birlikte Çin’de yükseköğrenim gören kişi sayısı önemli ölçüde artmıştır (Liu ve Fang, 2009).

Çin’deki eğitim reformu, yükseköğretim kurumlarının sadece sayısını arttırmamış kaliteleri de arttırmıştır. Öyle ki “US News” in 2015 yılında yayınladığı en iyi 500 üniversiteden 30’u Çin’de eğitim vermektedir. Bununla birlikte Çin’de bulunan Pekin ve Tsinghua üniversiteleri de dünyanın en iyi 50 üniversiteleri arasında sayılmaktadır (www.usnews.com, 2015).

Çin üniversitelerinin son yıllarda ortaya koyduğu başarılı performansın başlıca iki nedeni vardır. Bu nedenler Çin hükümetinin üniversitelere sağladığı kaynaklar ve üniversitelerin operasyonel anlamda özerk yapıda olmalarıdır.

Üniversitelerin özerk yapıda olmaları akademisyenlere ödenen ücretlerin esnek olması anlamını da taşımaktadır. Bu durum nispi olarak başarılı akademisyenlerin

ücretlerin fazla olmasına neden olmakta ve diğer akademisyenleri de daha çok çalışmaya teşvik etmektedir. Bununla birlikte başarılı akademisyenlere ödenen yüksek ücretler, Çinli akademisyenlerin beyin göçünü engellemekte ve yabancı akademisyenlerin Çin üniversitelerine transferini kolaylaştırmaktadır (Internationalising Education, 2015).

Başarılı akademisyenlere yüksek ücret politikası özellikle 1998 yılında Çin hükümetinin belirlediği 10 üniversitede etkin olarak işlemektedir. Her yıl bütçeden önemli bir pay bu okullara aktarılmakta ve dolayısıyla bu okullar Çin literatürüne önemli katkılar sunmaktadır. Çin'in en iyi üniversiteleri son yıllarda büyük atılımlar gerçekleştirmiş olsalar da dünyanın en iyi üniversiteleri ile karşılaştırıldıklarında hala kat etmeleri gereken çok yolun olduğu söylenebilir. Bu anlamda yıllar itibariyle başarılı eğitim politikası ortaya koyan Çin'in karşılaştığı en önemli sorunlardan biri de budur (OECD, 2016).

Eğitimde karşılaşılan diğer önemli bir sorun ise eğitimde fırsat eşitliğinin olmamasıdır. Özellikle gelişmiş şehirlerde üniversite öncesinde verilen eğitimin daha kaliteli oluşu bu şehirlerde yaşayan ailelerin çocuklarının daha iyi üniversiteleri gitmelerine ve küçük şehirlerde yaşayan öğrencilerin üniversite eğitiminden mahrum kalmasına neden olmaktadır. Bunun dışında Çin sınav sisteminin başarı için özel ders gerektirmesi, Çin'in önemli üniversitelerinde eğitim gören öğrencilerin büyük çoğunluğunun zengin ailelerin çocuklarından oluşması sonucunu doğurmaktadır (Yang, Huang, ve Liu 2014).

Çin eğitim sistemi ile ilgili bir diğer endişe ise artan üniversitelerle birlikte eğitimin genel kalitesinin düşebileceği yönündedir. Ayrıca ihtiyaçtan fazla üniversite mezununun oluşu da genç işsizlik oranını önemli ölçüde arttırmaktadır.

Sonuç olarak Mao döneminde işçinin eğitilmesine yönelik yaklaşımlar, Deng dönemiyle birlikte üniversite eğitimini arttırmaya yönelik politikalara evrilmiştir. Çin'in gelecek planları değerlendirilerek belirlenen şehirlerde yüzlerce üniversite açılmış ve bu üniversitelerin Çin pazarının ihtiyaçları karşılayacak şekilde öğrenci yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu politikaların sonucu olarak 2015 yılına gelindiğinde

Çin'deki üniversite sayısı 2500'den fazla olmuştur. Yükseköğretimde sağlanan bu başarılarla rağmen eğitimde fırsat eşitliliğinin olmayışı ve birçok yükseköğretim kurumunun kaliteden yoksun oluşu Çin'in bu alanda istenen seviyeye ulaşmasına engel olmaktadır (Göncü, 2016).

2.2.5. Çin Büyümesinde Dünya Ticaret Örgütünün Rolü

Çin, 1948 yılında Dünya Ticaret Örgütünün ilk hali olarak kurulan Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması'nın(GATT) kurucuları arasındadır. Fakat Mao'nun dışa kapalı ekonomik sistemi benimsemesi nedeniyle Çin'in diğer dünya devletleri ile ilişkisi kesilmiş ve bunun sonucunda GATT ile bir bağlantısı kalmamıştır. Bu durum Deng iktidarına kadar devam etmiştir.

Deng, Mao'dan farklı olarak Çin'in büyüebilmesi için dışa açılması gerektiğine inandığından Dünya Ticaret Örgütü ile ilişkileri tekrar başlatmıştır. Başlayan bu ilişkiler neticesinde nihayet 2001 yılına gelindiğinde yapılan ikili anlaşma sonucunda Çin, Dünya Ticaret Örgütüne üye olmuştur (Şimşek, 2005).

Bu üyelikle birlikte Dünya Ticaret Örgütü Çin'den çeşitli konularda yeni yasal düzenlemeler talep etmiştir. Bu yasal düzenlemelerle birlikte Çin, yerli ve yabancı firmalara eşit muamele yapmış, çeşitli mallarda ithalat kotalarını azaltmış veya kaldırmış ve doğrudan yabancı yatırımların hizmetler sektörüne de yapılmasına izin vermiştir. Böylece Çin ekonomisi dışa açık bir ekonomi haline gelmiş ve bu durum Çin ekonomisini çeşitli yönlerden etkilemiştir (Çakmak, 2008).

Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne üye olması her şeyden önce yabancı yatırımcıların Çin hükümetine olan güvenlerini arttırmıştır. Bununla birlikte Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne verdiği taahhüt gereği yerli ve yabancı firmalara eşit muamele yapması doğrudan yabancı yatırımları ciddi ölçüde arttırmıştır. Yasayla birlikte yabancı firmalar sadece ihracat malları üretmek zorunda kalmamış ve mallarını Çin pazarına da sunma imkanına sahip olmuşlardır. Bu durum yabancı firmaların hem toplam üretimini arttırmış hem de yerli firmaları rekabet güçlerini artırma noktasında teşvik etmiştir.

Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne verdiği taahhütler arasında en tartışma yaratan unsur çeşitli mallarda ithalat kotalarının kaldırılması olmuştur. Bu durum Çin ekonomisine çeşitli yönlerden zarar vermekle birlikte bazı noktalarda fayda sağlamıştır. Öyle ki Çin'de artan yatırımların gerektirdiği hammadde, makine ve teçhizatların önemli bir kısmı ithalat yolu ile sağlanmıştır. Bu durum yerli firmaları zora sokmuş olsa da nihayetinde yabancı firmaların Çin'deki toplam üretimlerini arttırmış ve bu şekilde Çin ekonomisine yarar sağlamıştır. Ayrıca ithalatlar sonucunda tüketim mallarının kullanım miktarı artarken fiyatları azalmıştır. Bu açıdan da bakıldığında çeşitli mallarda ithalatın artması tüketicilerin yararına olmuştur. Çin'in DTÖ'ye verdiği diğer önemli bir taahhüt ise doğrudan yabancı yatırımların hizmetler sektörüne yapılmasına olanak veren yasal düzenlemelerin yapılması noktasında olmuştur. Çin'deki reformun ilk yıllarında yabancı firmaların sadece ihracata yönelik malları üretmesine izin verilmiştir. Fakat ilerleyen dönemlerde Çin hükümeti, DYY'lerin tek işlevinin ihracatı arttırmak olmadığını fark etmiş ve doğrudan yabancı yatırımların istihdam yaratma, ürün kalitesini ve yaşam standardını arttırma gibi işlevlerinin de olduğunu anlamıştır. Bu doğrultuda Çin hükümeti DTÖ'nün doğrudan yabancı yatırımların hizmetler sektörüne de yapılabilmesine olanak sağlayan şartını kabul etmiştir. Böylece doğrudan yabancı yatırımlar hizmetler sektöründe artışa geçmiş ve bunun sonucu olarak da Çin'in birçok bölgesi finans ve turizm merkezi haline gelmiştir (Naughton, 2008).

2.2.6. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Çin Büyümesi

2.2.6.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Tanımı ve Kapsamı

Yabancı yatırımlar portföy ve sermaye yatırımları olmak üzere ikiye ayrılır. Sermaye yatırımları firmaların üretim yapmak amacıyla kendi ülkesi dışındaki ülkelere fiziki yatırım yapmaları anlamına gelmektedir. Portföy yatırımları ise firmaların faiz geliri elde etmek için kendi ülkesi dışında değerli kâğıtları satın alması şeklinde tanımlanır. (Seyidoğlu, 2009).

Sermaye yatırımları portföy yatırımlarından farklı olarak ülkeye sadece finansman sağlamakla kalmayıp; yönetim bilgileri, teknoloji transferi, pazarlama teknikleri gibi

alanlarda da hizmet vermektedirler. Ayrıca Portföy yatırımlarının bono tahvil, hisse senedi gibi likiditesi yüksek araçları kullanmaları nedeniyle ülkeyi terk etmeleri daha kolay olabilmekteyken bunun aksine, sermaye yatırımları fiziki bir yatırımın söz konusu olması nedeniyle uzun vadeli yatırımlar olarak kabul edilmektedirler. Portföy ve sermaye yatırımlarının bu özellikleri dikkate alındığında sermaye yatırımlarının portföy yatırımlarına oranla ülkenin büyümesi noktasında daha büyük önem taşıdığı sonucuna varılabilir (Alp, 2000).

2.2.6.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri

Tablo 5: Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Faktörler (UNCTAD Raporu)

	2.1.Pazar
1.Siyasi Faktörler	-Pazar büyüklüğü ve Kişi başına milli gelir
-Ekonomik, politik ve sosyal istikrar	-Piyasanın büyüme hızı
-Vergi politikası	-Bölgesel ve küresel piyasalara ulaşım gücü
-Ticaret politikası	-Pazarın yapısı
-Özelleştirme Politikası	
-Uluslararası Anlaşmalara sadakat	
-Piyasaya Giriş Kuralları	2.2.Kaynaklar
-Ticaret Politikası ve DYY tutarlılığı	-Hammadde miktarı
2.Ekonomik Faktörler	-İşçi maliyeti
3.Yatırım Faktörleri	-Vasıflı işgücünün varlığı
-Yatırım Teşvikleri	-Altyapının durumu
-Yatırımların Tanıtımı	-Ar-Ge'nin durumu
-Bürokrasinin etkinliği	-Teknolojini varlığı
-Yatırım sonrası hizmetler	2.3.Etkinlik
-Yaşam kalitesi	-Kaynak maliyeti ve etkinliği
	-Diğer girdi maliyetleri
	-Bölgesel entegrasyona katılım

Kaynak: UNCTAD, 1998, World Investment Report S.91

Doğrudan yabancı yatırımları belirleyen faktörlerin neler olduğu konusunda farklı çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar arasında Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı(UNCTAD)'nın 1998 yılında hazırladığı rapor öne çıkmaktadır. Rapora göre bir ülkede doğrudan yabancı yatırımların yapılabilmesi için gerekli ön koşul siyasi ve ekonomik istikrardır. Bu bağlamda ülkenin ticaret ve vergi politikalarının kısa vadede değişmeyeceğine olan inanç ve ülkelerin uluslararası anlaşmalara olan sadakati ön plana çıkmaktadır. UNCTAD'ın raporuna göre siyasi istikrardan sonra öne çıkan diğer bir unsur ülkenin yabancı yatırımcılara yatırım öncesi ve sonrası sağladığı kolaylıklardır. Burada yatırım teşviki ve yatırım sonrası hizmetler DYY'leri etkileyen faktörler olarak kabul edilmektedir. Son olarak ekonomik faktörler ana başlığında pazarın büyüklüğü, kaynakların erişilebilir olması, işgücü maliyetinin düşüklüğü ve işgücünün etkinliği DYY'lerin belirleyici unsurları arasında sayılmıştır (UNCTAD, 1998).

Tablo 6: Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Faktörler (TÜSİAD ve YASED Raporu)

Faktör	ORAN
-Politik istikrar	%25
-Ekonominin genel durumu(Pazarın yapısı)	%19
-İşgücü maliyeti ve verimliliği	%17
-Vergi politikaları	%17
-Altyapının durumu ve taşıma maliyetleri	%12
-Enerji	%8
-Ar-Ge Harcamaları	%2

Kaynak: TÜSİAD ve YASED 2004

FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis By TUSIAD and YASED

UNCTAD'ın yaptığı çalışmaya benzer bir çalışma 2004 yılında TÜSİAD ve YASED tarafından yapılmıştır. Çalışmada gelişmekte olan ülkelerin DYY'leri ülkeye çekme kapasiteleri araştırılmış ve burada da siyasi istikrar ön plana çıkmıştır (Ayalp, Sözeri Baykaler ve Özgünel, 2004). Siyasi istikrarın dışında her iki raporda da pazarın

büyüklüğü, vergi politikaları, işgücünün maliyeti ile verimliliği ve altyapı doğrudan yabancı yatırımları etkileyen en önemli faktörler olarak öne çıkmaktadır.

Çin ekonomisi bu çerçevede incelenecek olursa Çin'in DYY'ler için uygun bir ülke olduğu sonucuna varılabilir. Öyle ki Deng'in yıllardır devam eden liderliği sonucunda ülkede siyasi istikrar sağlanabilmiştir. Ayrıca Çin'in yüksek nüfusu hem iç talebin fazla olmasına hem de işgücü maliyetlerini düşük kalmasına olanak sağlamıştır. Bunun dışında Mao döneminden beri eğitime verilen desteğin bir sonucu olarak Çin'de işgücü verimliliği oldukça yüksektir. Bunlara ilaveten Deng'in yabancı yatırımcılara sağladığı çeşitli vergi kolaylıkları ve teşvikler Çin'i doğrudan yabancı yatırımlar için uygun bir bölge haline getirmiştir.

2.2.6.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomiye Olası Yarar ve Zararları

OECD 2002 yılında doğrudan yabancı yatırımların gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yarattığı etkileri ortaya koymak adına ampirik bir çalışma başlatmıştır. Bu çalışmanın sonucuna göre doğrudan yabancı yatırımlar ülke ekonomilerini birçok alanda etkileyebilmektedir (OECD, 2002). Bu etkiler arasında ekonomiye en çok yön vermeye başaran unsurlar şunlardır;

1. Ticaret ve yatırımların artması
2. Teknoloji transferi
3. Beşeri sermayenin gelişmesi
4. Rekabet artışı
5. Yeni girişimlerin artması

Bu unsurlar arasında büyüme üzerinde en etkili mekanizma ise teknoloji transferidir. Teknoloji transferi ile birlikte geleneksel üretim yöntemleri terkedilerek modern üretim sistemlerine geçilir. Bu durum hem üretimde verimliliği artırır hem de ihracat ürünlerini çeşitlendirerek ülkelerin dış ticaret açıklarının azalmasına neden olur. Fakat teknoloji transferi gerçekleştirerek üretime başlayan yabancı yatırımcıların yerli yatırımcıya karşı rekabete girişmeleri yerli yatırımcının üretimini durdurmasına

neden olabilir. Bu bağlamda OECD doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomisine yapacağı katkılardan bahsederken DYY'lerin negatif etkilerinin de olabileceğine dikkat çekmiştir (OECD, 2002).

OECD'nin çalışmasının dışında Moura ve Forte'nin yaptığı çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ülkeler için çeşitli alanlarda dezavantajlar yaratabileceği hususuna değinilmiştir. Dolayısıyla ülkelerin yerli ve yabancı yatırımcılar arasında dengeyi gözetmesi ve yasal düzenlemelerin bu doğrultuda yapılması gerektiğine işaret edilmiştir (Moura ve Forte, 2010).

Tablo 7: Doğrudan Yabancı Yatırımların Etkileri

Doğrudan Yabancı Yatırımların Etkileri	SONUÇLAR	
	Pozitif	Negatif
1-Teknoloji transferi ve Know-How	X	X
2-İstihdam	X	X
3-Küresel entegrasyon	X	X
4-Rekabetin artması	X	X
5-Firmaların yenilenmesi ve gelişmesi	X	
6-Yasaların yeniden düzenlenmesi		X

Kaynak: Rui Moura ve Rosa Forte: The Effects of Foreign Direct Investment On The Host Country Economic Growth: Teory and Empirical Evidence s.3

Moura ve Forte'ye göre teknoloji transferi, yerli üreticilerin yabancı üreticilere karşı rekabet gücü azaltarak yerli üreticilerin üretimlerini durdurmalarına sebep olabilir. Ayrıca DYY'ler aracılığıyla ülkeye gelen yeni teknolojik araçlar insan gücüne duyulan ihtiyacı azaltarak istihdamda kayıplara neden olabilir.

DYY'lerin sebep olabileceği diğer bir dezavantaj ise yabancı firmalar aracılığıyla diğer dünya devletleri ile sağlanan entegrasyondur. Entegrasyon, ithalatı arttırarak

dış ticaret dengesinin bozulmasına sebep olabileceği gibi yerli üreticilerin ithal mallarla rekabet edememesi sonucunu da doğurabilir.

Yapılan ampirik çalışmaların sonuçlarına göre dışa açılmayla birlikte artan doğrudan yabancı yatırımlar gerekli önlemler alınmadığı takdirde ülke ekonomisine olumsuz biçimde yansımaktadır. Bu bağlamda araştırmacılar, doğrudan yabancı yatırımlara ülke ekonomisine olumlu şekilde yansımaları sağlayacak bir şekilde izin verilmesi gerektiği noktasında hem fikirdirler (Şahin 2015).

Çin'in dışa açılma politikasına bakıldığında yerli üreticiyi de gözetmediği fark edilecektir. Öyle ki dışa açılmanın ilk dönemlerinde Çinli ortak bir firma bulma şartıyla sınırlı sayıda ve belirli sektörlerde yabancı yatırımcıya izin verilmiş, bu şekilde yerli firmaların piyasada rekabet edebilirlikleri korunmaya çalışılmıştır. Çinli firmaların belirli bir rekabet gücü kazanmasının ardından ise daha fazla doğrudan yabancı sermayenin girişine izin verilerek ülkenin bu yolla kalkınması sağlanmıştır (Çalık, 2011).

2.2.6.4. Çin ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Deng iktidarı öncesinde, Mao'nun Çin'i kendisine yetecek bir ülke haline getirme isteği Çin'i uzun yıllar boyunca dışa kapalı bir ülke haline getirmiş ve bu durum Çin'in gelişen teknolojiye geri kalmasına ve modern üretim tekniklerinden faydalanamamasına neden olmuştur. Bunun farkında olan Deng, iktidara gelir gelmez Çin'in dünya ile entegrasyonunu sağlamak ve Çin'i yabancı yatırımların yapıldığı bir ülke haline getirmek için harekete geçmiştir (Şahin, 2015).

Bu doğrultuda ilk olarak yabancı şirketlerin Çinli ortak bulmaları kaydıyla Çin'de yatırım yapmalarına olanak sağlayan "Çin ve Yabancı Sermaye Ortaklığı" yasasını 1979 yılında kabul edilmiştir. Bu yasa ile birlikte Çin, Mao döneminden sonra ilk defa yabancı yatırımlara izin verilen bir ülke haline gelmiştir. Yasaya göre yabancı firmaların Çin'de faaliyet yürütebilmeleri için üretimde en son teknolojiyi kullanmaları ve ihracata yönelik ürünler üretmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte reformların ilk aşamasında yabancı yatırımcıların istedikleri bölgede faaliyet

göstermelerine izin verilmemiş ve sadece “özel ekonomik bölgelerde” üretim yapmalarına müsaade edilmiştir. İlerleyen yıllarda ise bürokratik engelleri ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atılmış ve bu doğrultuda Çin’de yatırım yapmayı kolaylaştıracak yasalar çıkartılmıştır (Chung, Lawrence ve Yimin, 1995).

“Özel ekonomik bölge” oluşturmaya Guangdong ve Fujian şehirlerinden başlayan Çin hükümeti bu şehirlerde dört “özel ekonomik bölge” kurmuş ve bu bölgelere yatırımın artması için de yabancı firmalara çeşitli vergi indirimleri ve ayrıcalıklar tanımıştır. Yabancı yatırımların ülke ekonomisine yaptığı katkıyı fark eden Çin hükümeti 1984 yılından sonra Hainan adası ve diğer 10 ilde de toplam 14 ekonomik bölge daha kurmuş ve bu bölgelerin çevrelerinin de gelişmesine yönelik adımlar atılmıştır. Öyle ki 1993 yılına gelindiğinde özel ekonomik bölgeler artık sadece büyük kentlerde yapılmayıp Pekin, Şangay, Tianjin, Şengyang, Guagzou gibi büyük şehirlerin çevrelerine de yapılmaya başlanmış ve nihayet özel ekonomik bölgelerin sayısı 300’ü bulmuştur. Böylece Çin yabancı yatırımcılar açısından uygun ve karlı bir yatırım alanı haline gelmiş ve birçok yatırımcının Çin’e gelmesi bu şekilde sağlanmıştır (Yılmaz, 2012).

Çin’in bu denli büyük bir yatırım alanı haline gelmesinin birçok nedeni vardır. Fakat bunlar arasında en önemlisi Çin’de var olan ucuz ve kalifiye işçi sınıfıdır. Bunun dışında büyüyen ve daha da büyüme potansiyeline sahip olan iç talep, hükümetin yatırımcılara sağladığı kolaylık ve teşvikler, ülkede politik istikrarın olması, üretim için gerekli olan enerji kaynaklarının ucuz ve erişilebilir olması, Çin’in jeopolitik konumu itibariyle bölge ülkelere ihracat açısından avantajlı konumda olması gibi unsurlar da gene ülkeyi yatırım açısından uygun bir bölge haline getirmektedir. Bunlara ilaveten özellikle 2000 sonrası yatırımları arttıran diğer önemli bir unsur Çin’in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olması sonucu yatırımlar için güvenilir bir liman haline gelmiş olmasıdır (Çalık, 2011).

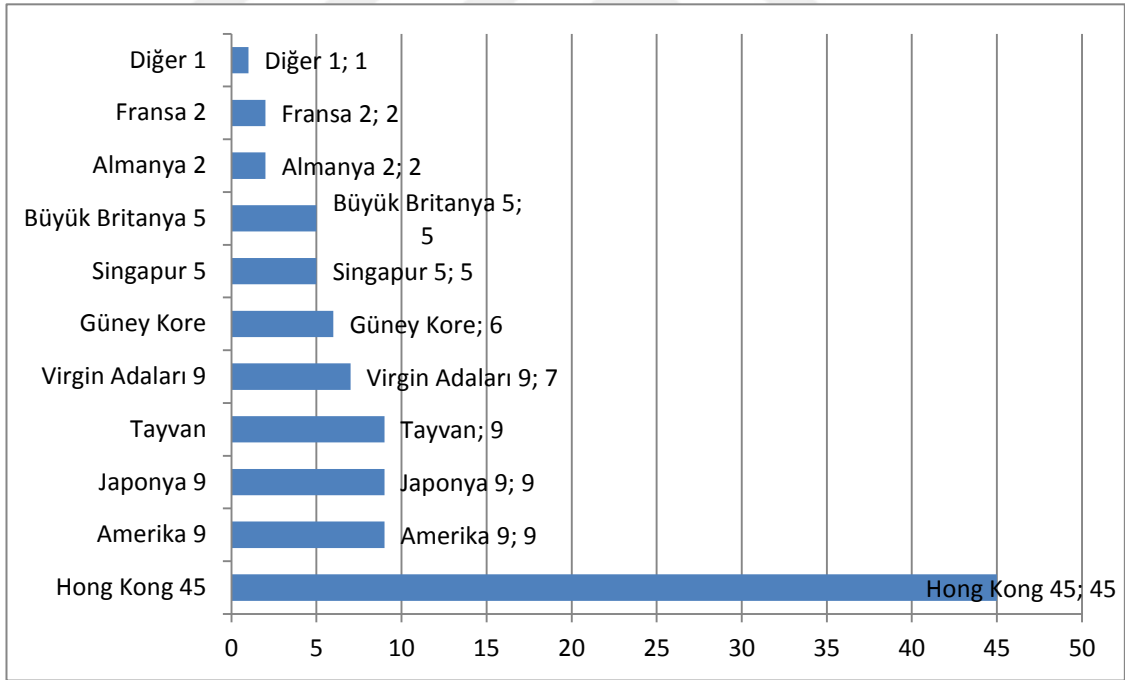
2.2.6.4.1. Çin’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Kaynağı

Çin’e yapılan doğrudan yabancı yatırımların geldiği ülkelere bakıldığında yatırımın büyük bir kısmının coğrafi olarak Çin’e yakın ülkelere geldiği gözükmektedir.

Özellikle Hong Kong bu yatırımlarda ciddi bir paya sahiptir. Bunun temel nedeni Hong Kong'ta yaşayan Çinli iş adamlarının dil birliği avantajını kullanarak Çin'de yatırım yapmalarının karlılıklarını arttıracaklarına olan inançlarıdır. Öyle ki 1979 yılından 1993 yılına kadar Çin'de yapılan DYY'lerin %72.7'si Hong Kong'dan gelmiştir. Hong Kong'u % 9.3 ile Tayvan takip etmiş ve ABD % 5.7'lik oranla Çin'e doğrudan yabancı yatırım yapan ilk beş ülke arasına girmeyi başaran Asya dışından tek ülke olmuştur. Ayrıca 1993 yılından sonra Deng'in doğrudan Yabancı yatırımlar konusunda daha ciddi adımlar atması ve Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütüne üye olmasıyla birlikte yatırımlarda artışlar meydana gelmiş ve Asya dışındaki ülkelerin de toplam yatırım içindeki payları hatırı sayılır şekilde yükselmiştir (China, 2005).

Şekil 5: Çin'e Doğrudan Yatırım Yapan Ülkeler ve Payları (1990-2004)

Kaynak: National Bureau of Statistics of China

2016 yılına gelindiğinde Hong Kong hala Çin'de en çok yatırım yapan ülke olma özelliğini korumaktadır (Tablo 8). Hong Kong'u gene iki Asya ülkesi olan Singapur ve Güney Kore takip etmekte, dördüncü sırada ise kıta dışından Amerika yer

almaktadır. Amerika, yatırım miktarı olarak Hong Kong'un çok gerisinde kalmış olmasına karşın son yıllarda Çin'e yabancı yatırımlar açısından önemli bir kaynak sağlamaktadır.

Sonuç olarak Çin'e yapılan doğrudan yabancı yatırımların en büyük kaynağını geliştiren ekonomilere sahip Asya ülkeleri sağlamaktadır. Amerika ve birkaç Avrupa ülkesi 2000'li yıllardan sonra Çin'e yatırım yapma konusunda öne çıkmaya başlamış olsalar da Asya ülkelerine yetişmeleri kısa dönemde mümkün gözükmemektedir.

Tablo 8: Çin'e En Çok Doğrudan Yatırım Yapan İlk On Ülke (2016)

ÜLKE	YATIRIM (MİLYAR DOLAR)	ORAN %
HONG KONG	78,26	69
SİNGAPUR	5,46	5
GÜNEY KORE	4,37	4
AMERİKA	3,64	3
MAKAO	3,42	3
TAYVAN	3,15	3
JAPONYA	2,85	3
ALMANYA	2,65	2
BİRLEŞİK KRALLIK	2,07	2
LÜKSEMBURG	1,39	1

Kaynak: Çin Ticaret Bakanlığı

(http://www.fdi.gov.cn/1800000121_49_4473_0_7.html?lien_externe_oui=Continue)

2.2.6.4.2. Çin'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Artışı

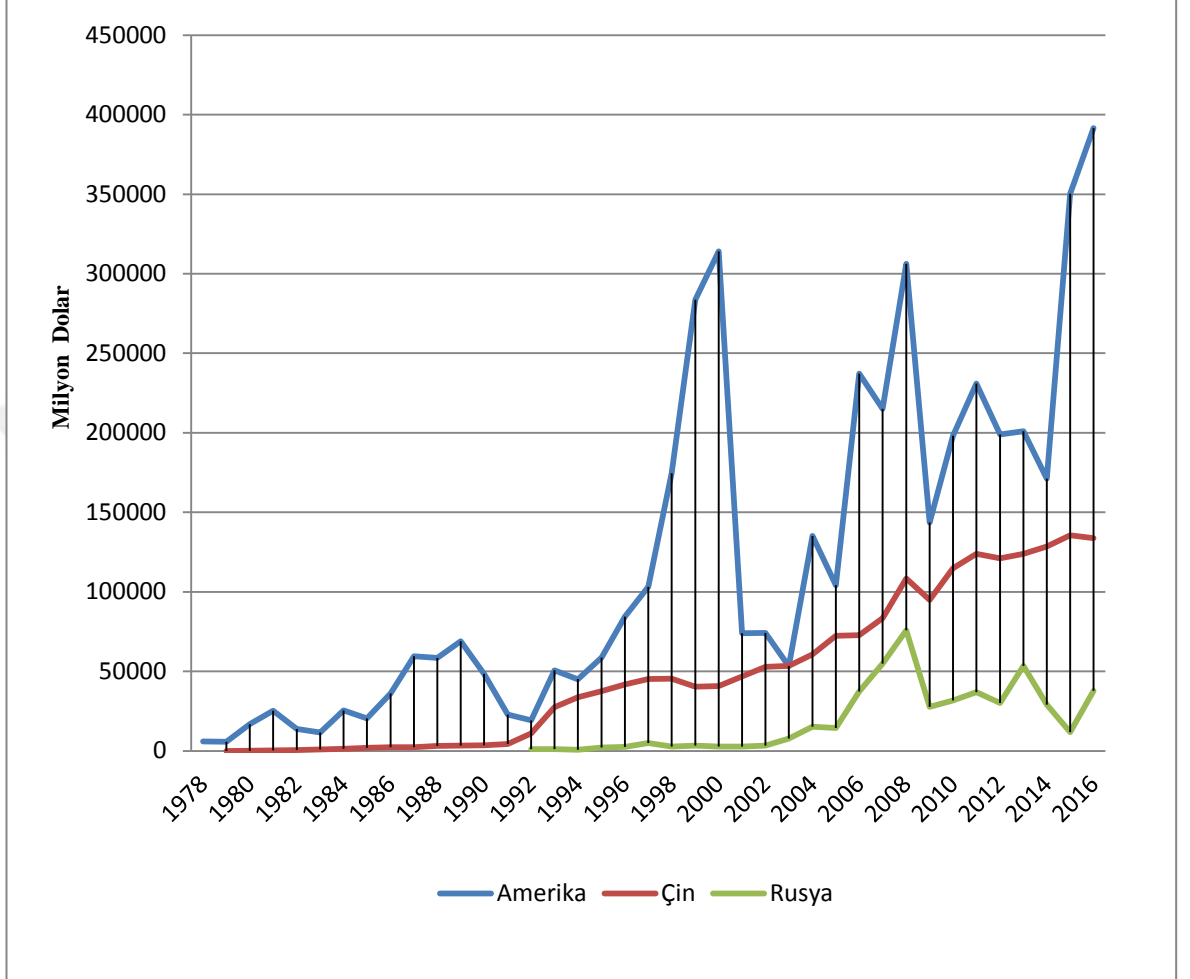
Çin'in büyümesinde ve dış ticaret hacminin gelişmesinde önemli bir paya sahip olan doğrudan yabancı yatırımlar 1979 yılından beri Çin'de istikrarlı bir şekilde artış göstermektedir. Reform öncesinde doğrudan yabancı yatırımlar neredeyse sıfır

düzeyinde seyrederken 2016 yılına gelindiğinde Çin dünyada en çok yabancı yatırım yapılan ülkelerinden biri haline gelmiştir. Çin’de yapılan doğrudan yabancı yatırımların trendi incelendiğinde 4 kırılma noktasından ve dolayısıyla 4 farklı dönemden bahsetmek mümkündür. Bu dönemlerden ilki Çin’in dışa açılmaya başladığı 1979-1984 yılları arasındaki süreci kapsar. Bu aşamada Çin dışa açılmada yavaş ve aşamalı bir seyir izlemesine karşın yılda ortalama 360 milyon dolarlık sermayeyi ülkesine çekmeyi başarmıştır. İkinci dönem ise 1984 yılından sonra, özel ekonomik bölgelerin sayısının artırılmasıyla başlamıştır. ÖEB’lerin artırılmasıyla birlikte yatırımlarda da ciddi artışlar meydana gelmiştir. Öyle ki 1984-1991 yıllarını kapsayan ikinci dönemde ülkeye yıllık ortalama 2.7 milyar dolarlık bir sermaye girişi söz konusu olmuştur. Bu sermaye girişlerinin ülke ekonomisine yaptığı katkılar neticesinde de Deng 1991 yılında yabancı yatırımcıları ülkesine davet etmiş ve onlara gereken kolaylıkları tanıyacağını duyurmuştur. Deng’in bu açıklamaları üçüncü dönemi başlatmış ve Çin’de yabancı yatırımlarda ciddi bir artış meydana gelmiştir. Nihayet 1992-2001 yılları arasında Çin’de yapılan DYY’ler yıllık ortalama 36.8 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların arttığı son dönem ise Çin’in Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olmasıyla birlikte başlamıştır. Bu dönemde Çin, yatırımcılar açısından fırsat ülkesi haline gelmiş ve 2002-2016 yılları arasında yıllık ortalama 107 milyar dolarlık yabancı sermaye girişine ev sahipliği yapmıştır (Enright 2017).

Çin gelişmiş ülke olarak Amerika ve gelişmekte olan ülke olarak Rusya ile kıyaslandığında DYY’ler açısından her iki ülkeye göre daha istikrarlı bir görüntü çizmektedir. Özellikle Amerika’da yıllar itibariyle DYY’lerin miktarları arasında büyük farklar ortaya çıkarken Çin’de doğrudan yabancı yatırımlar uzun dönemde sürekli artış göstermiştir.

Çin’e yapılan yatırımlarda dikkat çeken bir diğer bir unsur ise Amerika ve Rusya’nın aksine 2008 krizinden çok etkilenmemiş olmasıdır. Öyle ki kriz sonrası Amerika ve Rusya’da yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda ciddi düşüşler gözlenirken Çin bu süreci az bir kayıpla atlatabilmiştir (Şekil 6). Bu durum yatırımcılar için Çin’in sağlam bir liman olduğu anlamını taşımaktadır.

Şekil 6: Çin, Amerika ve Rusya'ya Doğrudan Yabancı Yatırımlar (1978- 2016)

Kaynak: UNCTAD 2017

2.2.6.4.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Çin Ekonomisine Etkileri

2.2.6.4.3.1. Sektörel Gelişme

Çin’de yabancı yatırımcıların en çok tercih ettikleri sektörler yıllar itibariyle çeşitli değişimlere uğramıştır. Çin’in dışa açılmaya başladığı ilk yıllarda yabancı yatırımların büyük bir bölümü sanayi sektörüne yapılmakta ve devlet destekleri en çok bu alanlarda ortaya çıkmaktaydı. Öyle ki reformlarla birlikte 1990 yılına gelindiğinde sanayi yatırımlarının doğrudan yabancı yatırımlar içindeki payı %84.4 düzeyinde seyretmekteydi. 1980’li yıllarda sanayi ürünü olarak daha çok kimyasal

maddeler ve tekstil mallarının üretimi tercih edilirken, ilerleyen dönemlerde iletişim araçları ve bilgisayar teknolojisinin üretimi öne plana çıkmış ve Çin'in bu şekilde sanayi ülkesi haline gelmesi sağlanmıştır.

Çin Halk Cumhuriyetinin sanayi alanında yaşadığı bu dönüşümde doğrudan yabancı yatırımların payı oldukça büyüktür. Örneğin; 2013 yılında Çin'de bilgisayar teknolojisinin %59'u otomobil sanayisinin de gene %40 doğrudan yabancı sermaye yatırımlar ile mümkün olmuştur. Bu bağlamda Çin'de önemli bazı sektörlerin gelişmesi ve bu sektördeki firmaların ürettikleri ürünlerin dışsalılıklar yaratması noktasında doğrudan yabancı yatırımlar Çin ekonomisi adına büyük önem taşımaktadır (Enright, 2017).

Fakat özellikle 2005 yılından sonra hizmetler sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda hızlı bir artış başlamış ve nihayet 2010 yılında hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, sanayi sektörünü geride bırakmıştır. Bu artışlar 2010 yılından sonra da devam etmiş ve 2015 yılına gelindiğinde doğrudan yabancı yatırımların %67.48'ini hizmetler sektörü oluşturmuştur (Tablo 10).

Son yıllarda hizmetler sektöründe öne çıkan alanlara bakıldığında ise inşaat sektörünü dikkat çekmektedir. Öyle ki son 3 yılda yapılan doğrudan yabancı yatırımların %25'ini inşaat sektörü oluşturmuştur. İnşaat sektöründen sonra öne çıkan diğer alanlar ise finansal danışmanlık, bankacılık ve sigortacılık, kiralama ve iş yeri hizmetleri gibi sektörler olmuştur.

Çin'in hizmetler sektöründe öne çıkması, ucuz iş gücü olarak görülmeğe çıkıp iyi pazar haline geldiğini göstermektedir. Yabancı yatırımcılar artık ucuz ve kalitesiz ihracat malları üretmek yerine, Çin pazarına hitap edebilecek kaliteli ve yüksek teknolojinin kullanıldığı mallar üretmeye başlamışlardır. Bu durum Çin'e yapılan teknoloji transferlerini arttırmış ve Çin'in hızlı gelişimine katkı sunmuştur (China Outlook, 2016).

Tablo 9: Çin’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar (2016)

Sektör	Doğrudan Yabancı Yatırım (Milyar Dolar)
Toplam	2668,2
Tarım , ormancılık, balıkçılık, hayvancılık	36,3
Madencilik	11,9
Toplam sanayi	1025,3
Elektrik, gaz, su üretimi	88,6
İnşaat yatırımı	56,5
Toptan ve perakende satış ticareti	167,8
Taşımacılık, depolama ve posta yatırımları	90,4
Hotel ve ketring hizmetleri	23,5
Yazılım teknolojisi ve bilgi teknolojileri	82
Finansal aracılık	117,7
Gayrimenkul	378,8
Kirala ve iş hizmetleri	383,5
Bilimsel ve teknik araştırmalar	129,8
Çevre yatırımları	14,1
Hane halkı hizmetleri	9,6
Eğitim yatırımları	0,6
Sağlık ve sosyal çevre yatırımları	3,6
Kültür, spor, eğlence yatırımları	166
Diğer yatırımlar	16

Kaynak: National Bureau of Statics of China

<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2016/html/1117EN.jpg>

Tablo 10: Çin’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımları (1979-2015)

	tarım	sanayi	hizmet
1979-1990	2.9	60.3	36.8
1990	1.8	84.4	13.8
1991	1.8	81.5	16.7
1992	1.2	60.1	38.7
1993	1.1	49.4	49.4
1994	1.2	56	42.7
1995	1.9	69.6	28.5
1996	1.6	71.6	26.8
1997	2.1	66.7	31.2
1998	2.3	68	29.7
1999	3.6	68.9	27.5
2000	2.38	73.72	23.90
2001	2.55	77.24	20.21
2002	1.95	73.48	24.57
2003	1.87	74.22	23.91
2004	1.84	74.98	23.18
2005	0.99	61.72	37.28
2006	0.86	61.19	37.95
2007	1.11	51.32	47.58
2008	1.10	49.17	49.73
2009	1.52	53.24	45.25
2010	1.67	46.94	51.39
2011	1.72	44.9	53.38
2012	1.84	44.01	54.15
2013	1.62	37.91	60.47
2014	1.27	33.32	65.41
2015	1.21	31.31	67.48

Kaynak: National Bureau of Statics of China –Yazar tarafından derlenmiştir

2.2.6.4.3.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Çin Dış Ticaretine Etkileri

1979 yılından önce Çin, dünyadan izole halde kapalı bir ekonomik sistemi benimseyen ve Hong Kong dışında neredeyse hiçbir ülke ile ticaret yapmayan bir ülke konumundaydı. Dolayısıyla 1979 yılında dış ticaretin Milli Gelir içindeki payı sadece %11.3 seviyesinde kalmıştı. Fakat Deng'in reformlar sonucunda ticari liberalizasyonu sağlaması ve Doğrudan Yabancı Yatırımların ülke üretimine yaptığı katkı neticesinde Çin dış ticarete önemli gelişmeler kaydetmiş ve 1990 yılında dış ticaretin MG içindeki payını % 25'e yükseltmiştir. Bu oran 2006 yılında zirve yaparak %65'e çıkmış fakat 2006 yılından sonra aşamalı olarak inişe geçerek 2016 yılına gelindiğinde %37'ye gerilemiştir(Şekil 7). 2006 yılından itibaren yaşanan bu gerilemenin asıl nedeni doğrudan yabancı yatırımların yerli tüketiciler için de üretime geçmesi ve hizmet alanını Çin vatandaşlarına yoğunlaştırmış olmuştur. Öyle ki doğrudan yabancı yatırımlarda hizmetler sektörünün ön plana çıkmasıyla birlikte yatırımcıların Çin yerli pazarına verdikleri önem daha da artmış ve bu durum Milli Gelir içinde dış ticaretin payını azaltmıştır. Fakat bu azalmaya rağmen Çin dış ticaretinin Milli Gelir içindeki payı hala Japonya ve Amerika'nın üstündedir. Bu üstünlük 1986 yılından günümüze kadar devam etmiştir. Bu durum Çin'in ekonomik gelişiminde dış ticaretin ne denli büyük önem taşıdığına görülmesi adına önem taşımaktadır.

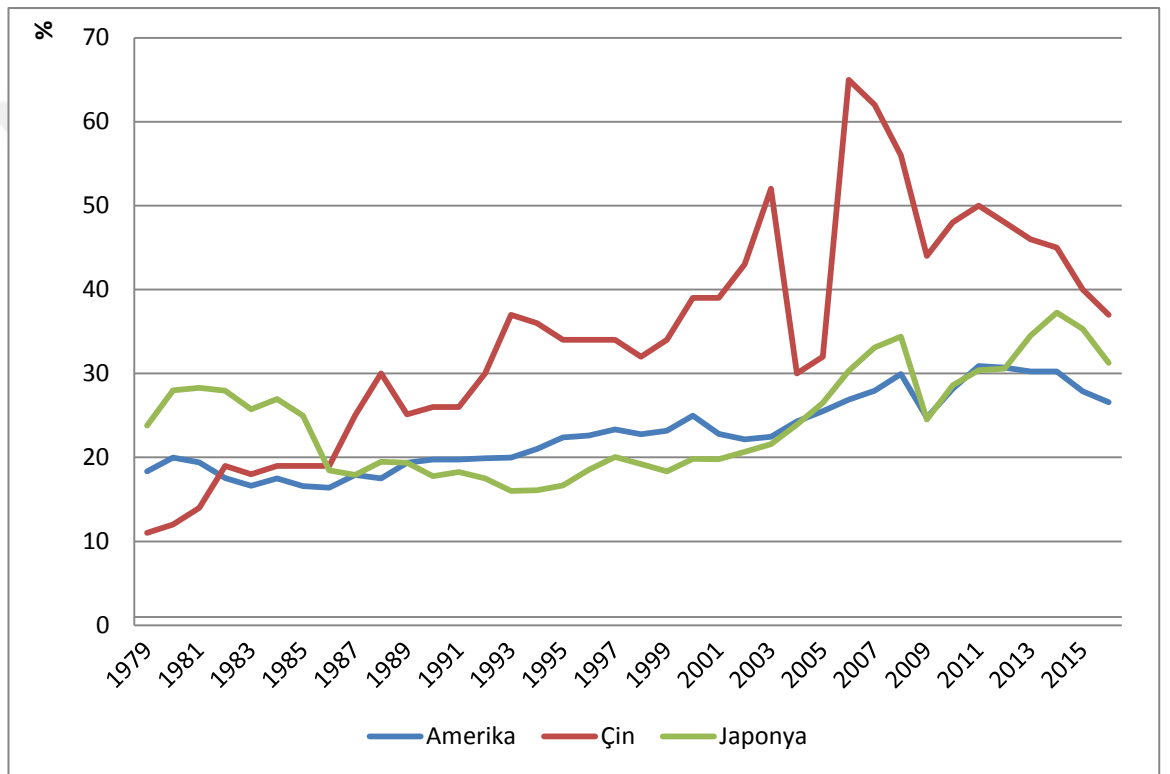
Çin'in dış ticaret alanında göstermiş olduğu bu büyük gelişmede doğrudan yabancı yatırımların büyük bir rolü vardır. Öyle ki 1993 yılında Çin'in ihraç ettiği ürünlerin % 28'i, ithal ettiği ürünlerin ise %40'ı yabancı sermayeli şirketlere aittir. Bu oranlar yıllar itibariyle giderek artmış ve 2000'li yıllardan sonra yabancı sermayeli şirketlerin toplam ihracat miktarı içindeki payları %50'nin üzerinde seyretmiştir (China Yearbooks, 2016).

Doğrudan yabancı yatırımların Çin dış ticaretinde etkisini göstermeye başladığı ilk yıllarda ithalat rakamları ihracat rakamlarını geride bırakmış olsa da 1998 yılından sonra yabancı sermayeli şirketlerin ihracatları ithalatlarından fazla olmuştur.

Reformun ilk yıllarda ithalatın ihracattan fazla olmasının nedeni yatırımlar için gerekli hammadde ve teçhizatın bir kısmının yurt dışından ithal edilmesi olduğu söylenebilir. Fakat ilerleyen yıllarda yatırımların tamamlanmasıyla birlikte dış ticaret hadleri pozitifte dönmeye başlamış ve bu durum Çin'in ekonomisine olumlu anlamda yansımıştır (Elgar, 2002).

Şekil 7: Ticaretin Milli Gelir İçindeki Payı (1979-2016)

Kaynak: World Bank 2016, Comtrade database through the WITS platform

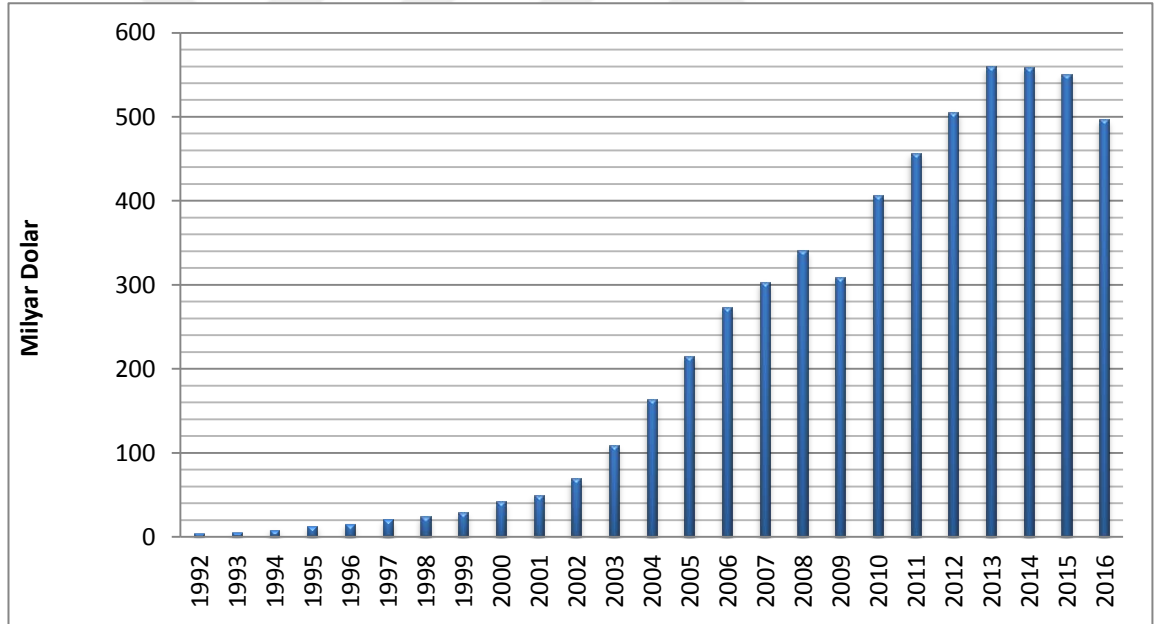
Çin'in ihracat kalemlerine bakıldığında reformun ilk dönemlerinde ucuz ve kalitesiz ürünler göze çarpmaktadır. Fakat ilerleyen dönemlerde ileri teknoloji ihracatında çok büyük bir ilerleme söz konusu olmuştur. Çin'in 1992 yılında 4 milyar Amerikan Dolar'ı olan ileri teknoloji ihracatı 2005 yılında 280 milyar dolara yükselmiş ve 2016 yılında 500 milyar dolar olmuştur(Şekil 8).

1995-2009 yılları arasında Çin'in ileri teknoloji ihracatında yıllık ortalama %30'luk bir büyüme kaydedilmiştir. Bu büyüme oranı Çin'in toplam ihracatındaki büyüme

oranından yüksektir. Bu büyümedeki en büyük pay ise gene yabancı yatırımcılara aittir. Öyle ki ileri teknoloji ihracatında DYY'lerin payı 2005 yılında %88, 2009 yılında ise %83 düzeyinde olmuştur (Meri, 2009).

İleri teknoloji ihracatında bu denli büyümenin temelde 2 nedeni olduğu söylenebilir. Bu nedenlerden birincisi Çin'in teknoloji alanında gelişmiş olan Japonya, Güney Kore, Tayvan, Singapur gibi ülkelere yakın olması ikincisi ise doğrudan yabancı yatırımlar vasıtasıyla gelişen Çin teknolojisidir. Çin'de üretim yapan yabancı firmalar, satın aldıkları patentler yoluyla teknolojik ürünleri üretebilmeyi başarmış ve bu şekilde Çin'in ihracat rakamlarına büyük katkılar sunmuşlardır (Xing, 2011).

Şekil 8: Çin İleri Teknoloji İhracatı

Kaynak: Dünya Bankası 2016

2.2.6.4.3.3. Çin'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Yerli Ekonomiye Katkıları

Doğrudan yabancı yatırımlar Çin'in dış ticaret hadlerini iyileştirmekle kalmamış yarattıkları dışsallıklarla Çinli firmaların kalkınmalarında ve onların ihracat yapan firmalar haline dönüşmelerinde de etkili rol oynamışlardır. Doğrudan yabancı

yatırımların yerli firmalara yarattıkları dışsallıklar farklı şekillerde ortaya çıkmıştır (Sun, 2010).

Her şeyden önce doğrudan yabancı yatırımların ekonomiye yaptıkları katkılar sonucunda Çin'de sermaye birikimi sağlanmış ve bu durum yerli firmaların üretime katılmalarına olanak kılmıştır. Bunun dışında yabancı yatırımlar sonucunda milyonlarca Çinlinin istihdam edilmesi Çin'in sanayi ve hizmetler sektörüne milyonlarca kalifiye eleman kazandırmıştır. Bu kalifiye elemanlar ilerleyen dönemlerde yerli firmalarda da çalışmaya başlamış ve bu durum yerli firmaların daha verimli hale gelmesine katkı sunmuştur(Buckle, Clegg ve Wang 2002).

Doğrudan yabancı yatırımların Çin ekonomisine yaptığı önemli katkılardan bir diğeri ise firmaların örgütlenmesi noktasında olmuştur. Yabancı yatırımcıların üretim ölçeklerini optimum şekilde ayarlamaları ve işçileri doğru şekilde koordine etmeleri yerli firmaların da benzer şekilde örgütlenmesini sağlamış ve bu durum yerli firmaların üretimlerini ve dolayısıyla ihracatlarını arttırmalarına olanak kılmıştır. Bunun yanında yabancı firmaların üretimlerini gerçekleştirmek için ithal ettikleri ileri teknolojiden ilerleyen dönemlerde yerli firmalar da yararlanmaya başlamışlardır. Yabancı firmaların Çin ekonomisine yaptıkları diğeri önemli katkı ise rekabet konusunda olmuştur (Sun, 2010).

Yabancı firmaların Çin piyasasına girmesiyle birlikte yerli firmalar ile yabancı firmalar arasında rekabet artmıştır. Rekabetin arması sonucunda ise firmalar maliyet azaltıcı üretim yöntemlerine yönelmiş ve bu durum firmaların karlılıkları arttırmıştır. Ayrıca bu rekabet işçi ücretlerine de yansımış ve sonucunda hane halkının geliri artmıştır. Gelir artışı da dolaylı olarak tüketimi arttırarak Çin pazarını büyütmiştir(Buckle, Clegg ve Wang 2002).

Sonuç olarak doğrudan yabancı yatırımlar birçok alanda Çin ekonomisine büyük katkılar sağlamıştır. Bu katkılar sonucunda hem ülkenin yabancı yatırımlarla kalkınması hem de yabancı yatırımların yarattığı dışsallıklardan yerli firmaların da faydalanabilmesi sağlanmıştır. Günümüzde Çin'de birçok yerli firma Çin ekonomisine önemli katkılar sunmaktadır. Sonuç olarak, yerli firmaların Çin

ekonomisi içerisinde bu denli etkin hale gelmelerinde doğrudan yabancı yatırımların etkisi göz ardı edilemez.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Çin Büyüme Performansı

3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi Literatür Taraması

Ekonomide doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracatın özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyüme üzerinde etkili olduğu görüşü birçok araştırmacı tarafından kabul görmektedir. Bununla birlikte önceki yıllarda yapılan bazı ampirik çalışmalarda doğrudan yabancı yatırımlar ile dış ticaretin büyüme üzerindeki pozitif etkisi tespit edilmişken, bazı çalışmalarda bu etkinin beklenildiği kadar olmadığı sonucuna varılmıştır.

Nwaogu ve Rian (2015) yaptıkları çalışmada doğrudan yabancı yatırımların, yabancı yardımların ve işçi dövizlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini 53 Afrika ülkesi, 34 Latin Amerika ülkesi ve Karaip ülkeleri üzerinde test etmiş ve bunların ekonomik büyüme üzerinde oldukça etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Sun ve Anwar (2016) panel veri yöntemi ile 6 yerli Çin firmasının 2005-2007 yılları arasındaki verilerini incelemiş ve firmaların yurtiçi satışları ile ihracatları arasında yoğun bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir.

Angrawal (2016) ise 1989- 2012 yılları arasında 6 BRICS ülkesi için doğrudan yabancı yatırımlar ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bu ikisi arasında önemli bir denge olduğu sonucuna varmıştır. Tang (2015) Avrupa Birliği’de 1987-2012 yılları arasında artan doğrudan yabancı yatırımların büyüme üzerinde etkili olup olmadığını sorgulamış ve doğrudan yabancı yatırımların tahmin edilen aksine Avrupa Birliği’nin büyümesi üzerinde çok etkili olmadığı sonucuna varmıştır.

Acaravcı ve Öztürk (2012) Granger nedensellik testini kullanarak uzun dönemde dış ticaret, büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi çeyreklik seriler kullanarak incelemiş ve ihracat ile doğrudan yabancı yatırımların büyüme üzerinde önemli etkileri olduğu sonucuna varmışlardır. Aga (2004) 1980-2012 yılları arasında Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların büyüme üzerindeki etkisini ampirik analiz

kullananarak test etmiş ve uzun dönemde büyüme ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında anlamlı bir nedensellik ilişki tespit edememiştir.

Anwar ve Nguyen (2014), Vietnam'ın sekiz bölgesinde doğrudan yabancı yatırımlar ve doğrudan yabancı yatırımların yarattıkları dışsallıkların toplam faktör verimliliği üzerindeki etkisini sorgulamış ve bölgelerden farklı sonuçlar almışlardır. Buna göre bazı bölgelerde doğrudan yabancı yatırımlar toplam üretkenliği önemli ölçüde arttırırken bazı bölgelerde bu etkinin daha az olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Chen, Sheng ve Findlay (2013) Çin'in yerli firmalarının 2000-2003 yılları arasındaki verilerini kullanarak doğrudan yabancı yatırımların ihracat üzerinde yarattığı yatay ve dikey dışsallıkları araştırmış ve doğrudan yabancı yatırımların ihracatı arttırdığı gibi yerli firmaların kullandığı teknolojinin gelişmesine de katkı sunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Hossain A. Ve Hossain M.K. (2012), doğrudan yabancı yatırımların kısa ve uzun vadede milli gelir artışı ile ilişkisini Granger nedensellik testini kullanarak Bangladeş, Pakistan, Hindistan üzerinde denemiş ve anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Tabussum ve Ahmed (2014), 1972-2011 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Bangladeş'in verilerini kullanarak incelemiş ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Shawo ve Amaro (2014), 1980-2013 yılları arasında Kenya'da yapılan doğrudan yabancı yatırımların Kenya'nın büyüme, ihracat ve yerli üretimine katkısını ampirik analiz kullanarak test etmiş ve uzun dönemde anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir.

Allen ve Alfred (2013) yaptıkları çalışmada Avrupa Birliği'ne yeni katılan Doğu Avrupa ülkelerinde artan doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomilerine katkılarını konu alan çalışmalarında, doğrudan yabancı yatırımların büyüme üzerinde etkili sonuçlar verdiğini tespit etmişlerdir.

Umoh, Jakop ve Chuku (2012) 1970-2018 yılları arasındaki dönemi kapsayan ampirik çalışmada Nijerya'da doğrudan yabancı yatırımlar ve büyüme oranı arasında anlamlı bir nedensellik tespit etmişlerdir.

Miankhel, Thangavelu ve Kalirajan'ın (2009) yaptığı Hindistan, Pakistan, Malezya, Tayland, Şili ve Meksika'ya kapsayan çalışmada doğrudan yabancı yatırımlarla büyüme oranı arasındaki ilişki karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve ülkelerin farklı politikalarının farklı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Güney Asya ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımların kısa ve uzun vadede ihracatı arttırdığı tespit edilmişken, Hindistan'da bu etkinin sadece uzun dönemde ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte doğrudan yabancı yatırımların Pakistan'ın büyüme rakamları üzerinde etkili olduğu görülmüşken aynı etkinin Tayland'da ortaya çıkmadığı anlaşılmıştır.

Angrawal ve Khan'ın (2011) yaptığı ve 1993-2009 yılları arasındaki 17 yıllık süreci kapsayan çalışmaya göre, doğrudan yabancı yatırımların büyüme üzerindeki etkisinin Çin'de Hindistan'dan daha çok görüldüğü sonucuna varmışlardır. Samad (2009) gelişmiş ekonomilere sahip Güneydoğu Asya ve Latin Amerika ülkeleri arasında doğrudan yabancı yatırımlarla büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş parametreler arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Buna göre doğrudan yabancı yatırımlar ihracatı arttırdığı gibi yerli pazarı da harekete geçirmekte ve bu durum büyüme rakamlarına olumlu yansımaktadır. Hansen ve Rand'ın (2006) 31 gelişmiş ülkeyi kapsayan çalışmasında, doğrudan yabancı yatırımlarla büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiş ve doğrudan yabancı yatırımların dolaylı olarak büyüme üzerindeki etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Dritsaki (2004) 1960-2002 yılları arasında ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaretin Yunanistan ekonomisi üzerindeki etkilerini incelemiş ve bu parametrelerin uzun dönemde bir denge sağladıklarını tespit etmiştir. Benzer çalışmayı Feridun (2004), yılında Güney Kıbrıs için nedensellik testini kullanarak yapmış ve doğrudan yabancı yatırımların büyüme üzerindeki olumlu etkisini tespit etmiştir. Arthukorala ve Menon (1995) zaman serisi kullanarak doğrudan yabancı yatırımlar ve büyüme oranı arasındaki ilişkiyi Sri Lanka örneğini kullanarak test etmiştir. Test sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımların büyümeye pozitif katkı sunmadığı fakat büyümenin doğrudan yabancı yatırımları arttırdığı sonucuna varılmıştır.

Noy ve Vu'nun (2008) altı OECD ülkesini kapsayan çalışmaya göre, doğrudan yabancı yatırımlar hem doğrudan hem de dolaylı olarak büyüme üzerinde etkili etkilidir. Razin (2002), yılında 64 ülkenin verilerini kullanarak yaptığı çalışmada doğrudan yabancı yatırımların büyüme ve sermaye birikimi üzerinde, doğrudan finansman yatırımlarına oranla daha etkili olduğu sonucuna varmıştır. Gene 2002 yılında Yang doğrudan yabancı yatırımların finansal yatırımlara oranla sermaye birikimi ve büyüme üzerindeki etkisinin daha çok olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yao ve Wei'nin (2007) doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelerde büyüme oranına önemli ölçüde katkı yaptığını belirtip, Çin'in 1980 yılından sonra hızla artan büyüme performansındaki başarıyı yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına bağlamışlardır. Benzer çalışmalar farklı ülkeler için farklı yazarlarca da araştırılmış ve Meksika, Çekya, Latin Amerika ülkeleri ve Afrika'daki yabancı yatırımların büyüme üzerindeki etkisine dikkat çekilmiştir.

Buna karşın doğrudan yabancı yatırımların büyüme üzerine sanıldığı kadar etkisinin olmadığı sonucuna varan araştırmacılar da mevcuttur. Levine ve Carkovic (2002) yaptıkları çalışmada 1980 yılından sonra dünyada artan doğrudan yabancı yatırımların büyüme üzerinde çok etkili olmadığı sonucuna varmış fakat araştırmanın farklı zamanda yapılması durumunda bu etkinin görülebileceğini tespit etmişlerdir. Dolayısıyla çalışmada doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat verilerinin büyüme üzerindeki etkisinin daha net biçimde ortaya konulabilmesi için zamanın iyi tespit edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Herzer'in, 1970-2003 yıllarını kapsayan ve 28 ülkenin verilerini kullanarak yaptığı çalışmada doğrudan yabancı yatırımlarla büyüme arasında belirgin bir ilişki bulunmadığı sonucuna varmıştır.

Aitken ve Harrison'in (1999) 1979-1989 dönemleri arasında doğrudan yabancı yatırımların teknoloji transferine olan katkısını inceledikleri çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların dışsallık yaratabilmesi için yatırımların yapıldığı ülkenin gelişmekte olan bir ülke konumunda olması gerektiğini sonucuna varmışlardır.

Bashir'in (1999) Fas, Türkiye Ürdün, Mısır ve Cezayir'i kapsayan çalışmasına göre yabancı sermaye yatırımları bu ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde olumlu bir etkisi yaratmıştır. Zhang (2006), 1992-20004 yılları arasında Çin'de artan doğrudan yabancı yatırımların Çin'in gelir büyümesi üzerindeki etkisini test etmiş ve doğrudan yabancı yatırımlarla Çin'in gelirleri arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir.

Khawar'ın (2005), doğrudan yabancı yatırımların büyüme ve yerli üretim üzerindeki etkisini test etmiş ve doğrudan yabancı yatırımların büyüme ve yerli üretim üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna varmıştır.

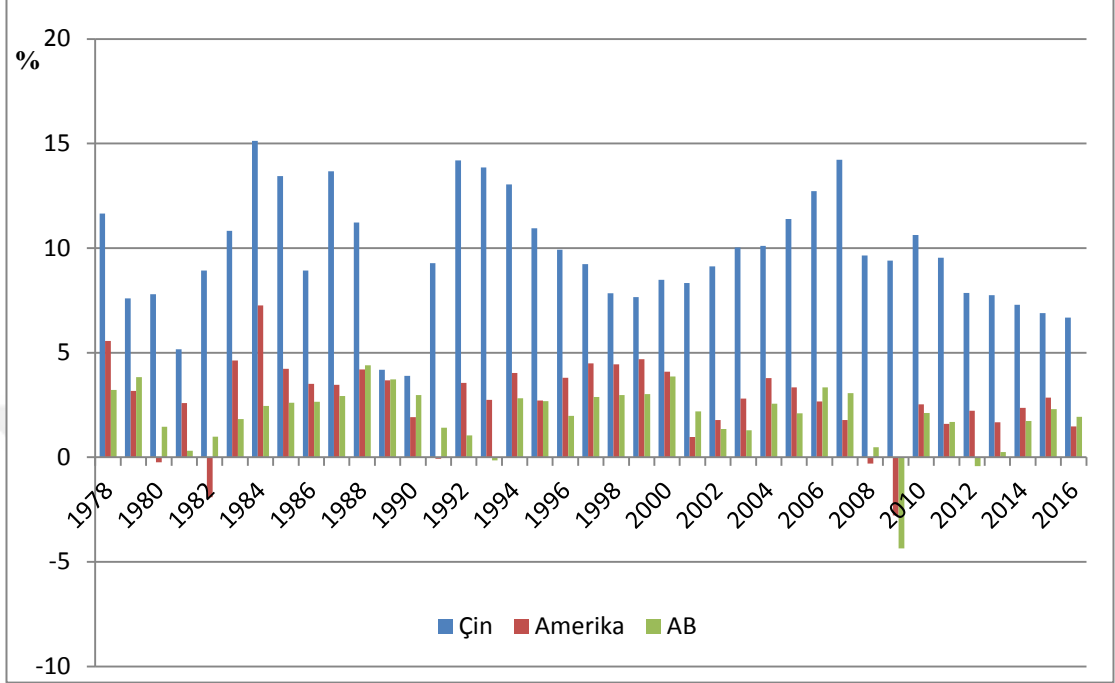
3.2. Çin'in Büyüme Hızı

Çin Halk Cumhuriyeti endüstrileşmeye Mao döneminde başlamış olsa da Çin'in 1978 öncesi ve sonrası dönemdeki büyüme performansı oldukça farklıdır. Çin 1950-1978 yılları arasında yılda ortalama %3'lük bir büyüme kaydederken, 1978'den günümüze kadar olan süreçte yıllık ortalama %9.7 büyümüştür. Aynı dönemde Amerika %2,7, Avrupa Birliği ise %1.9 büyümüştür (Şekil 9).

Çin'in bu yüksek büyüme rakamları 1980 yılından günümüze kadar daima Amerika'nın büyüme oranından yüksek olmuştur. Bu anlamda Çin'in başarılı bir büyüme performansı gösterdiği söylenebilir (Yang, 2013).

Çin'in büyüme rakamlarına bakılacak olursa reformların sonuçlarını vermeye başladığı 1980 yılından sonra artmaya başladığı söylenebilir. 1984 yılında % 15 düzeyinde gerçekleşen yıllık büyüme oranı 1989 yılında Çin'de yaşanan siyasi sorunlar nedeniyle %4.18'e gerilemiş, fakat 1990 yılından sonra Deng'in doğrudan yabancı yatırımlara verdiği önemi artırmasıyla birlikte 1991-2001 yılları arasında Çin'in büyüme rakamları yüksek bir düzeyde seyretmiştir. 2001 yılında ise Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne üye olmasıyla birlikte ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda bir artış yaşanmış ve bu artışın etkisiyle 2001 yılından 2011 yılına kadar olan 10 yıllık süreçte Çin'in büyüme oranı %9'un altına hiç inmemiştir (Şekil 9).

Şekil 9: Çin Amerika ve Avrupa Birliğinin Yıllar İtibariyle Büyüme Oranları (1978-2016)

Kaynak: Dünya Bankası ve OECD, National accounts data

Çin'in büyüme rakamlarına bakılacak olursa reformların sonuçlarını vermeye başladığı 1980 yılından sonra artmaya başladığı söylenebilir. 1984 yılında % 15 düzeyinde gerçekleşen yıllık büyüme oranı 1989 yılında Çin'de yaşanan siyasi sorunlar nedeniyle %4.18'e gerilemiş, fakat 1990 yılından sonra Deng'in doğrudan yabancı yatırımlara verdiği önemi artırmasıyla birlikte 1991-2001 yılları arasında Çin dünyada en hızlı büyüyen ülke olmuştur. 2001 yılında ise Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne üye olmasıyla birlikte ülkede doğrudan yabancı yatırımlar artmış ve bu artan DYY'lerin etkisiyle 2001 yılından 2011 yılına kadar yıllık büyüme oranı %9'un altına hiç inmemiştir (Şekil 9).

2011 yılından sonra Çin'in büyüme rakamları gerilemeye başlasa da hala Amerika ve Avrupa Birliği ortalamasının üstündedir. Bununla birlikte 2008 küresel krizinin Çin'in büyüme performansını Amerika ve Avrupa'ya kıyasla çok etkilemediği söylenebilir. Öyle ki krizle birlikte Avrupa ve Amerika ekonomileri küçülmeye giderken Çin büyüme performansını sürdürebilmiştir. 2008 Küresel Krizi Çin'in mal

ihracatındaki gelirini azaltmış olsa da yabancı yatırımcıların hizmetler sektöründe yaptığı girişimler sonucunda Çin hizmet ihraç etmeye de başlamış ve bu durum Çin'in büyüme performansını sürdürmesine olanak sağlamıştır (Belli, 2017).

3.3. Çin'de Gayri Safi Milli Hasıla Artışı

Çin'in büyüme oranlarındaki başarısının yanı sıra dikkat çeken bir diğer unsur ise Çin'in kalkınma için gerekli kaynaklara sahip olmadan bu performansı yakalamış olmasıdır. Öyle ki o dönem sermaye birikimini tamamlamış olan Amerika ve güçlü bir Avrupa'ya nazaran kıtlıkla boğuşan ve sermaye birikimi olmayan Çin'in öne çıkması uyguladığı ekonomi politikalarının başarılı olmasına yorumlanabilir.

Bugün dünyanın en büyük beş ekonomisinin 1980 yılındaki Gayri Safi Milli Hasıllarına bakılacak olursa Çin'in 191 dolarlık milyarlık servetiyle son sırada yer aldığı görülecektir. Bununla birlikte Çin'in o dönem itibariyle altyapı yatırımlarında yetersiz kaldığı da bilinen bir gerçektir. Fakat bu duruma rağmen Çin bugün dünyada nominal GSMH sıralamasında ikinci, reel GSMH sıralamasında ise birinci sıradadır(Tablo 11).

Çin 1980'den günümüze kadar olan 36 yıllık süreçte Milli Gelirini 61,7 kat arttırmışken Amerika 6.78, Japonya 4.4, Almanya 3.61 ve İngiltere ise 4.42 kat arttırabilmiştir(Tablo 11). Bu anlamda Çin'in gelişmiş ekonomiler ile kıyaslandığında Gayri Safi Milli Hasılasını arttırma noktasındaki performansı oldukça dikkat çekicidir (www.theguardian.com,2016).

Çin'in büyüme performansı, gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığından da gene öne çıkmaktadır. Öyle ki 1990 yılından 2016 yılına kadar Çin 32 kat büyürken Rusya 2.5, Macaristan 3.7, Polonya ise 7.2 kat büyümüştür. Çin'in 1990'lı yıllarda gelişmekte olan bir ülke konumunda olması dolayısıyla bu ülkeler ile benzer gelişme göstermesi beklenirken Çin'in Milli Gelirindeki artış miktarı hem gelişmekte olan ülkeleri hem de gelişmiş ülkeleri geride bırakmıştır (Dünya Bankası ve OECD, National accounts data).

Tablo 11: Dünyanın En Büyük 5 Ekonomisinin 1980 ve 2016 Yıllarındaki Milli Gelirleri(Milyar Dolar)

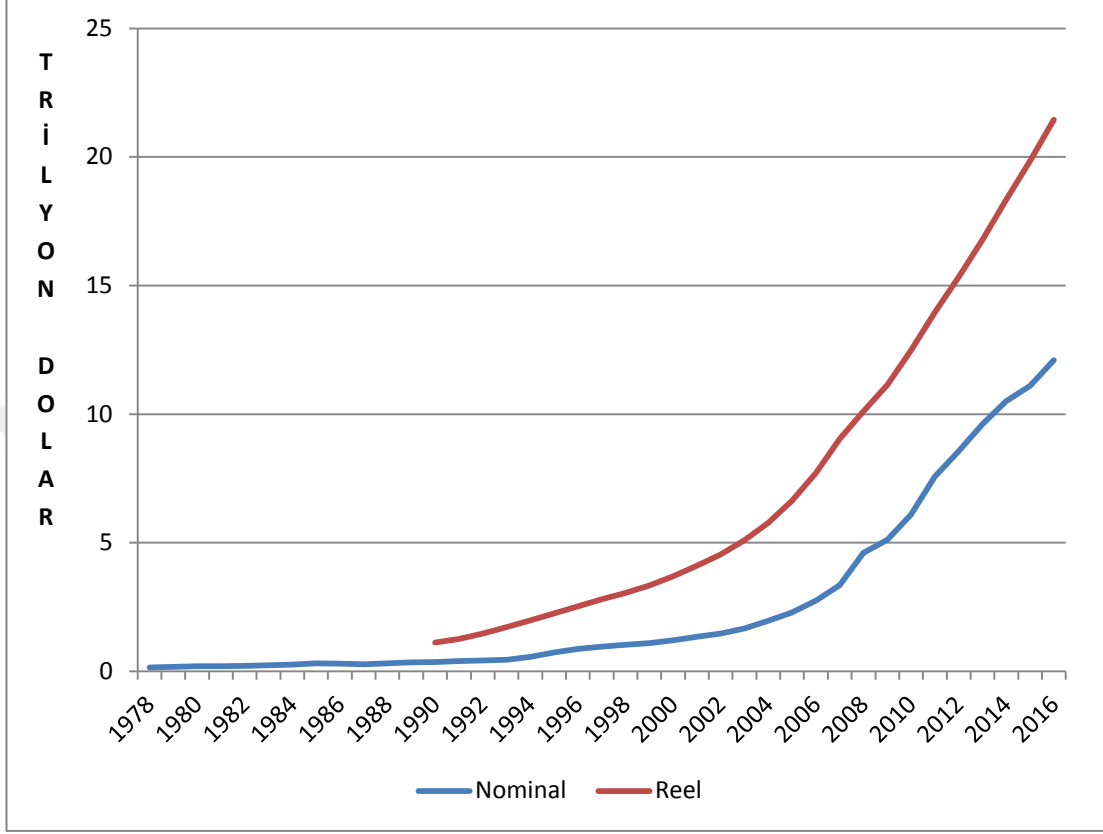
	1980 Nominal GSMH	1990 Nominal GSMH	2016 Nominal GSMH	2016 Reel GSMH
Çin	191	360	11.795	23.194
Amerika	2863	5986	19.417	19.417
Japonya	1100	3145	4.841	5.420
Almanya	946	1765	3.423	4.134
İngiltere	564	1093	2.496	2.905
Rusya	-	506	1283	3397
Macaristan	-	34	126	265
Polonya	-	65	471	1062

Kaynak: Dünya Bankası ve OECD, National accounts data

Çin'in 1980 yılından sonra artmaya başlayan Milli Geliri özellikle 2000'li yıllardan sonra büyük bir ivme kazanmış ve nihayet 2016 yılına gelindiğinde 19 trilyon dolara yükselmiştir(Şekil 10). Buna göre Çin'in dünyadaki toplam üretimin %5.62'sini kendi başına üretmektedir (Abrami, Cirbi ve McFallen, 2014).

Son 30 yıllık süreçte Çin'in reel Gayri Safi Milli Hasılasında da büyük artışlar yaşanmıştır. Çin 1990 yılında 1.12 trilyon dolar olan reel GSMH'si 2013 yılında 16.78 trilyon dolara yükselmiş ve Amerika'yı geride bırakarak reel anlamda dünyanın en büyük ekonomisi haline gelmiştir. Bu artışını sürdüren Çin 2016 yılına gelindiğinde reel GSMH'sini 21.45 trilyon dolara yükseltmiştir.

Şekil 10: Çin'in Yıllar İtibariyle Reel ve Nominal GSMH'si (1978-2016)

Kaynak: Dünya Bankası ve OECD, National accounts data 2016

3.4. Çin'de Kişi Başına Milli Gelir

Çin'de 1978 yılından itibaren yaşanan büyük ekonomik gelişme kişi başına milli geliri(KBMG)'ni de önemli ölçüde arttırmıştır. 1978 reformları öncesinde Asya ortalamasının yarısı ve Afrika ortalamasının üçte ikisi kadar kişi başına düşen milli gelire sahip olan Çin, 2016 yılına gelindiğinde kişi başına düşen milli gelirini 8123 dolara yükseltmiştir (Eckart, 2016).

Deng'in iktidara geldiği 1978 yılında kişi başına milli gelir 156 dolar iken 2000 yılında 959 dolara çıkmış ve Çin'in 2001 yılında Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne üye olmasıyla birlikte artan ihracat ve doğrudan yabancı yatırımların da etkisiyle 2010 yılında 4560 dolara yükselmiştir. 2016 yılına gelindiğinde ise kişi başına milli gelir neredeyse 2 kat artarak 8123 dolar olmuştur(Tablo 12).

Tablo 12: Çin Kişi Başına Düşen Milli Gelir

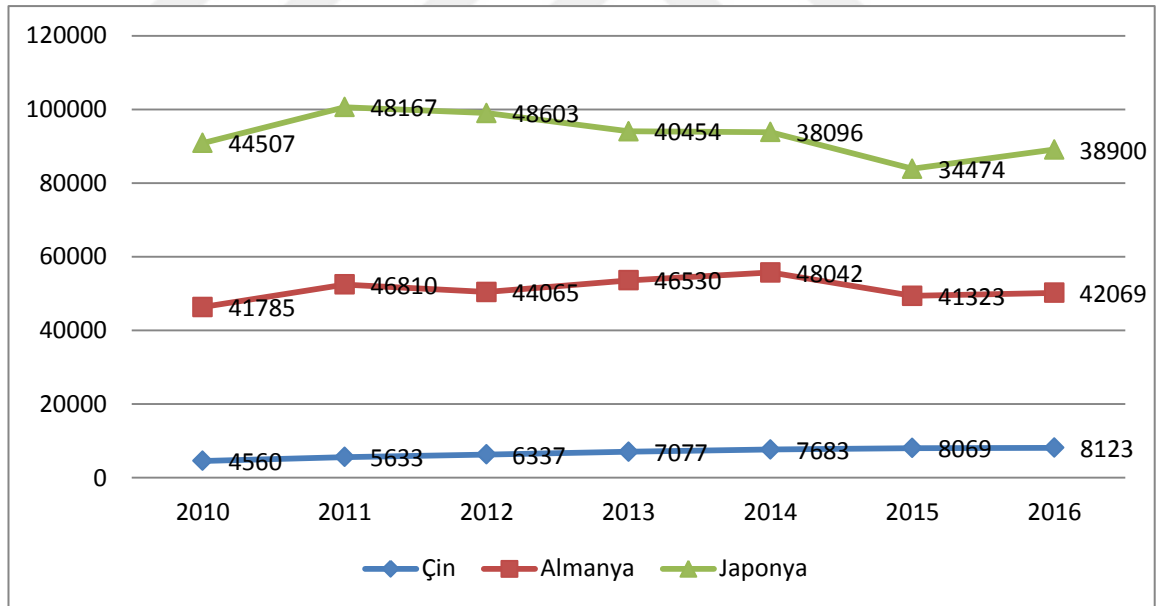
	1978	1990	2000	2010	2016
Dolar	156	317	959	4560	8123

Kaynak: OECD

<https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm>

Çin'in bir diğer başarısı da 2010 yılından sonra diğer gelişmiş ülke ekonomilerine göre milli gelirini önemli ölçüde arttırabilmesi ve istikrarı yakalamış olmasıdır. Öyle ki bu süreçte Japonya'da kişi başına düşen milli gelir azalırken Almanya da çok az artmıştır (Şekil 11).

Şekil 11: Ülkelerin Kişi Başına Düşen Nominal Milli Gelirleri (Dolar)

Kaynak: Dünya Bankası ve IMF

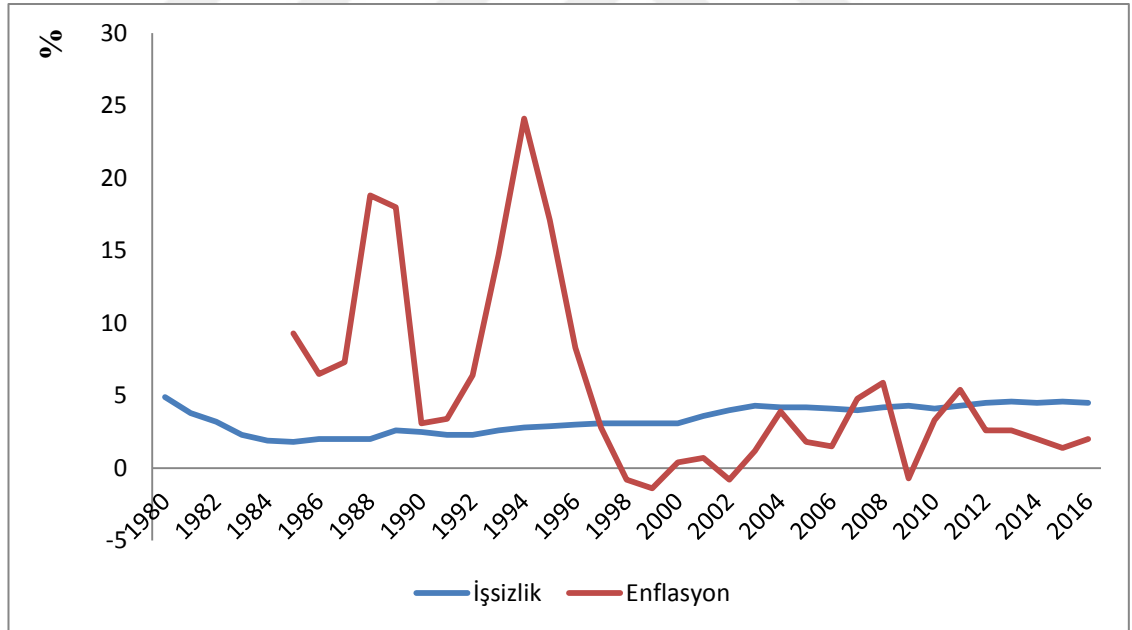
Çin reform sürecinden sonra kişi başına düşen milli gelirini önemli ölçüde arttırmış olsa da Dünya Bankasının verilerine göre 2016 yılında kişi başına düşen milli gelir sıralamasında dünyada 71. sıradadır. Buna göre gelişmiş bir ülke olarak Amerika ile kıyaslandığında Çin'in kişi başına düşen milli geliri Amerika'nın ancak yedide biri

kadardır. Fakat Çin'in kişi başına gelirindeki artış hızı ve istikrarı göz önüne alındığında önemli bir yol kat ettiği ve gelecekte Çin'de kişi başına düşen milli gelirin artacağı sonucuna varılabilir(Dünya Bankası, 2016)

3.5. Çin'de İşsizlik ve Enflasyon

Çin'in nüfusunun fazla oluşu ve Çin'deki işsizlik verilerine ulaşmanın zorluğu nedeniyle Çin'deki işsizlik düzeyini belirlemek oldukça güçtür. Verilerin yetersizliği nedeniyle gerek IMF, gerek OECD, gerek Dünya Bankası gerekse de Çin hükümetinin yaptığı araştırmalarda işsizlik düzeyleri farklı sonuçlar vermektedir. Fakat hepsinin yayınladığı raporlarda görülmektedir ki Çin'deki işsizlik oranı uzun yıllardır düşük seviyede seyretmektedir.

Şekil 12: Çin'de Enflasyon ve İşsizlik Oranları (1980-2016)

Kaynak: IMF, Dünya Bankası ve OECD 2016

Reform sürecinin başından 2000 yılına kadar Çin'de işsizliğin düşük seviyede kalmasının sebeplerinden biri artan yabancı yatırımlar olsa da Çin hükümetinin uyguladığı tek çocuk politikası ve düşük işçi maliyetleri de gene Çin'de işsizliğin düşük kalmasına neden olmuştur.

Fakat 2001 yılında Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasıyla birlikte işçi maliyetleri artmış ve bu durumu takiben Çin birçok yabancı yatırımcı için karlı bir ülke olma halinden çıkmıştır. Bu durumun Çin'de işsizliği arttırması beklenirken 2000 yılından sonra gelişen hizmetler sektörünün de etkisiyle yeni istihdam alanları doğmuş ve Çin'de işsizlik düşük seviyede tutulabilmiştir.

Çin'deki enflasyon verilerine bakıldığında ise reformun ilk yıllarında bir istikrarın yakalanmadığı göze çarpmaktadır. 1987 yılında %7,3 olan enflasyon oranı 1988 yılında Çin'de yaşanan siyasi problemler nedeniyle %18,8'e yükselmiş ve bu kötü gidişat 1989 yılında da devam ederek enflasyon %18 düzeyinde gerçekleşmiştir. Fakat Çin hükümetinin uyguladığı başarılı sıkı para politikaları sonucunda 1990 yılına gelindiğinde enflasyon tekrar tek haneli rakamlara inerek %3,1 düzeyine gerilemiştir. Buna rağmen bu istikrar çok uzun sürmemiş ve 1993 yılına gelindiğinde ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımların da etkisiyle enflasyon %14 seviyesine yükselmiştir. Onu takip eden 1994 yılında %24 düzeyinde gerçekleşmiştir (Orhan ve Bakkalcı, 2009).

1995 yılında enflasyon tekrar azalma eğilimi göstererek %17,1'e gerilemiş ve 1998 yılına gelindiğinde reformun başından beri ilk defa negatif bir enflasyon söz konusu olmuştur. Bu tarihten itibaren 2016 yılına gelene kadar Çin'de enflasyon daimi tek haneli rakamlarda kalmıştır(Şekil 12).

Çin'deki enflasyon rakamları son yıllarda iyi bir seyir izliyor olsa da Çin halkının geleneksel ekonomik yapıya bakışı nedeniyle enflasyonun %4'ün üzerine çıkması durumunda Çin halkının yönetime tepkisi artmaktadır. Ayrıca son yıllarda enflasyonun en çok temel besin maddeleri üzerinde etkili olması da gene Çin hükümetini para arzı kontrolünde çok dikkatli davranmaya itmektedir (Orhan ve Bakkalcı, 2009).

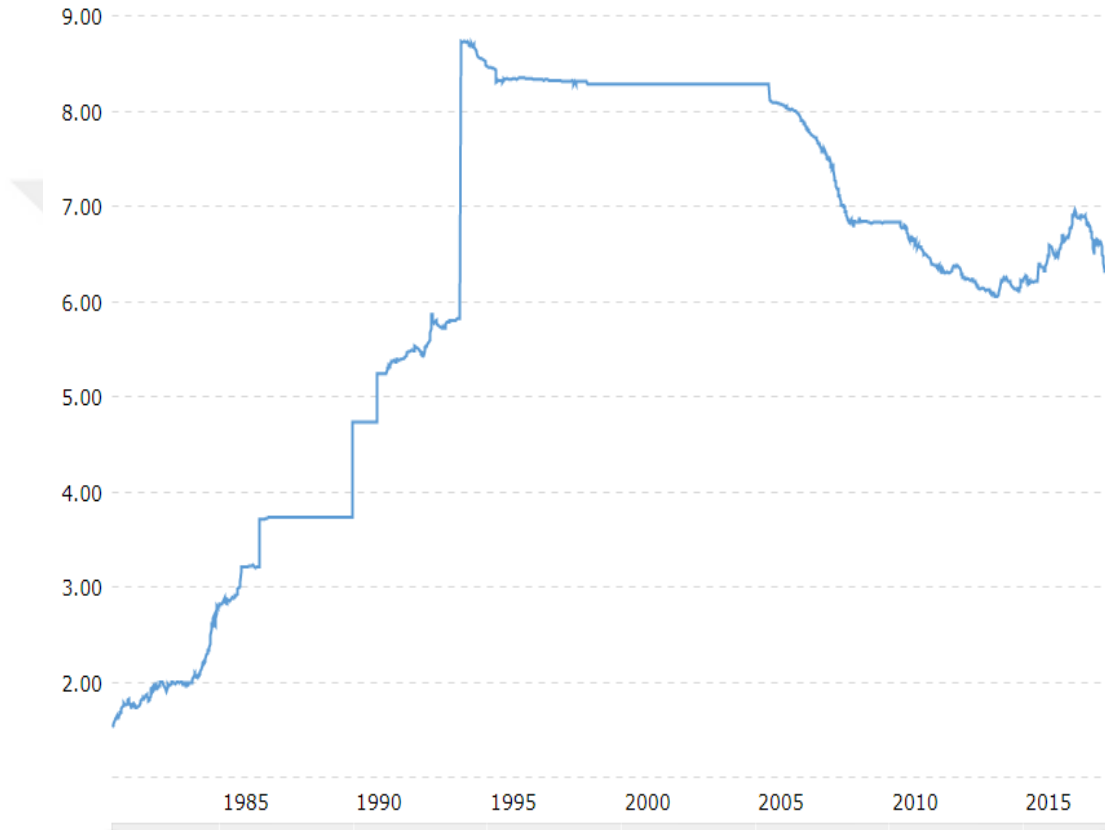
3.6. Çin'in Döviz Kuru Politikası ve Uluslararası Rezervler

Çin'in imalat merkezi bir ülke haline gelmesinde uyguladığı döviz kuru politikasının büyük bir rolü vardır. Çin yıllarca kendi para biriminin değerini düşük seviyede

tutarak ülkesine doğrudan yabancı yatırımları çekme ve ürettiği malların nispi fiyatlarını düşük seviyede tutma gayreti içine girmiş ve bunun sonuçlarını da almıştır (Goldstein ve Lardy, 2008).

Şekil 13: Yuan-Dolar Paritesi (1980-2017)

Kaynak: Dünya Bankası

Deng'in iktidara geldiği ilk dönemlerde aşırı güçlü olan Yuan ithalatın artmasına sebep olmakta ve bu durum yerli üreticiyi zora sokmakla birlikte doğrudan yabancı yatırımların artmasına engel olmaktaydı. Bu sorunun üstesinden gelmek isteyen Çin hükümeti çareyi döviz kuru sisteminde değişikliğe giderek ikili döviz kuru sistemine geçmekte bulmuştur (Mai, 2015). Amerikan Dolar'ının değeri baz alınarak belirlenen kur politikasıyla birlikte yerli parasının değeri aşamalı olarak düşmüştür(Şekil 13). Bu durum Çin'de üretilen malların nispi fiyatlarını düşürerek ithalatın azalmasına ihracatın ise artmasına neden olmuştur.

1994 yılına gelindiğinde ise Çin, 1997 yılında ortaya çıkan Doğu Asya Krizine önlem almak amacıyla parasını dolara bağlayarak denetimli dalgalı döviz kuruna geçmiştir. Fakat krizden sonrada ihracatın azalmasından endişe edilmesi nedeniyle Çin, denetimli dalgalı döviz kuru sistemini terk etmemiş ve bu şekilde dış ticarete sürekli fazla vermeyi başarmıştır.

Çin'in başarılı kur politikasına rağmen 2005 yılına gelindiğinde Amerika hükümeti, Çin'i kurları kullanarak haksız rekabet etmekle suçlamıştır. Bunun üzerine Çin, yerli parasını dolar dışında farklı para birimlerine de endeksleyerek kurun düşük oranlarda dalgalanmasına izin vermiştir. Bununla birlikte Çin hükümeti Yuan'ı hangi para birimlerine endekslediğini açıklamamış ve yerli parasının değerini spekülasyonlara karşı korumaya çalışmıştır (Mai, 2015).

Sonuç olarak Çin, uluslararası arenada şeffaflıktan yoksun olmakla suçlanmasına rağmen uyguladığı döviz kuru politikası sonucunda ihracatını önemli ölçüde arttırarak ihracatçı bir ülke konumuna gelmiştir.

Çin'in ihracatta yakaladığı başarı altın ve döviz rezervlerine de yansımıştır. 1978 yılında 167 milyon dolar olan döviz rezervi 1990 yılında 11 milyar dolara, 2000 yılında ise 165 milyar dolara yükselmiştir. Nihayet Çin 2017 yılında 3 trilyon dolardan fazla olan döviz rezervi ile en yakın takipçisi olan Japonya'dan iki kat fazla dolar rezervine sahiptir (IMF, 2017).

Tablo 13'te dünyanın en fazla dolar rezervine sahip 5 ülkesi ve bu ülkelerde bulunan dolar rezerv miktarları yer almaktadır. Listedeki beş ülkeden Japonya ve İsviçre gelişmiş ülke Çin, Rusya ve Suudi Arabistan ise gelişmekte olan ülke konumundadır. Gelişmekte olan ülkelere Suudi Arabistan petrol, Rusya ise doğalgaz rezervleri ile listeye girebilmiştir. Çin'in ise dünya ticaretinde önemli bir paya sahip doğal kaynakları bulunmamaktadır. Bu bağlamda Çin'in Rusya ve Suudi Arabistan'ın aksine doğal kaynaklar ile değil başarılı ticaret politikaları ile listeye girdiğini söylemek doğru olacaktır (Anthony, 2016).

Tablo 13: Ülkelerin Dolar Rezervleri (2017)

Ülke	Milyar Dolar
Çin	3236
Japonya	1264
İsviçre	795
Suudi Arabistan	489
Rusya	454

Kaynak: Dünya Bankası

Döviz rezervlerinin yanı sıra altın rezervlerinde de önemli gelişmeler kat eden Çin 1998 yılında 400 ton olan altın rezervini 2004 yılında 600 tona 2008 yılında ise 1000 tona ulaştırmıştır (World Gold Council, 2018).

Çin hükümeti bu şekilde belirli aralıklarla kasasındaki altın rezervini arttırma politikası izlemektedir. 2015 yılında tekrar altın rezervlerini arttırma yoluna giden Çin, 800 tonluk altın daha satın alarak kasasındaki toplam altın rezervini 1843 tona çıkartmıştır. Böylece Çin Halk Cumhuriyeti 2017 yılının sonuna gelindiğinde dünyada en çok altın rezervine sahip beşinci ülkesi konumuna gelmiştir.

Tablo 14: Ülkelerin Altın Rezervleri (2017)

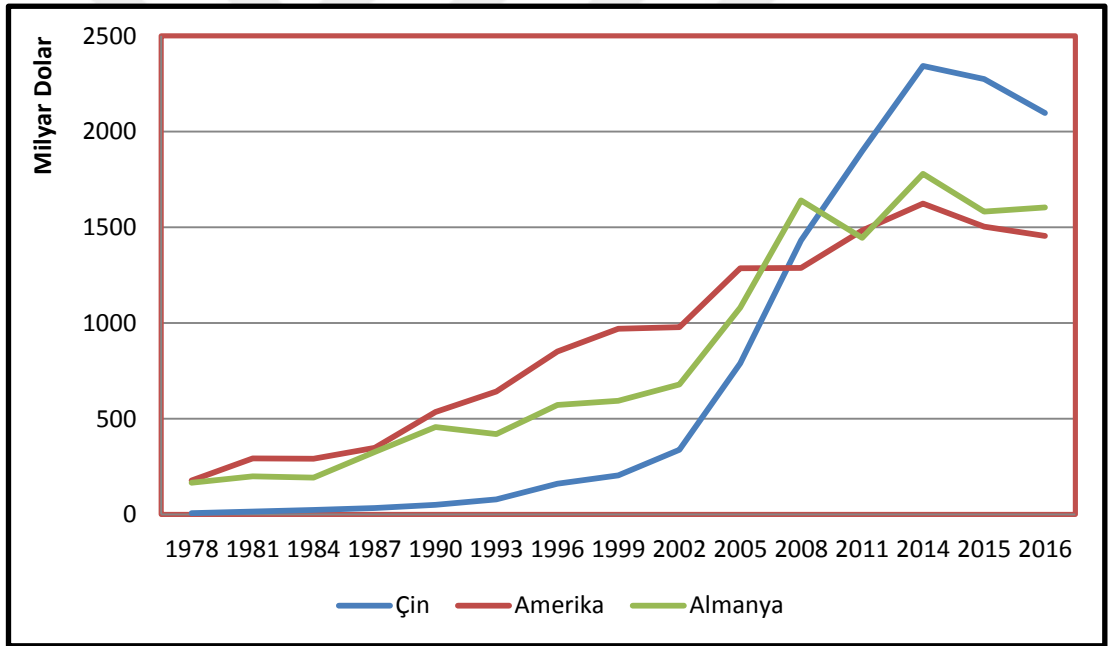
Ülke	Ton
Amerika	8133
Almanya	3374
İtalya	2452
Fransa	2436
Çin	1843

Kaynak: World Gold Council

3.7. Çin’de Dış Ticaretin Durumu

Çin’in uyguladığı dışa açılma politikasının bir sonucu olarak artan doğrudan yabancı yatırımlar, Çin’de üretimin artmasına neden olmuş ve bu durum Çin’in ihracatını önemli ölçüde arttırmıştır. Öyle ki dışa açılma sürecinin henüz başlamadığı 1978 yılında Çin’in ihracat geliri 6,8 milyar Amerikan Dolar’ı iken, bu oran 2016 yılına gelindiğinde 350 kat artarak 2 trilyon dolara yükselmiştir. Bununla birlikte bu süreçte Amerika ihracatını 8,2 kat arttırabilmişken Almanya 9,6 kat arttırabilmiştir. (Şekil 14).

Şekil 14: Çin, Amerika ve Almanya’nın Yıllar İtibariyle İhracat Miktarları (1978-2016)

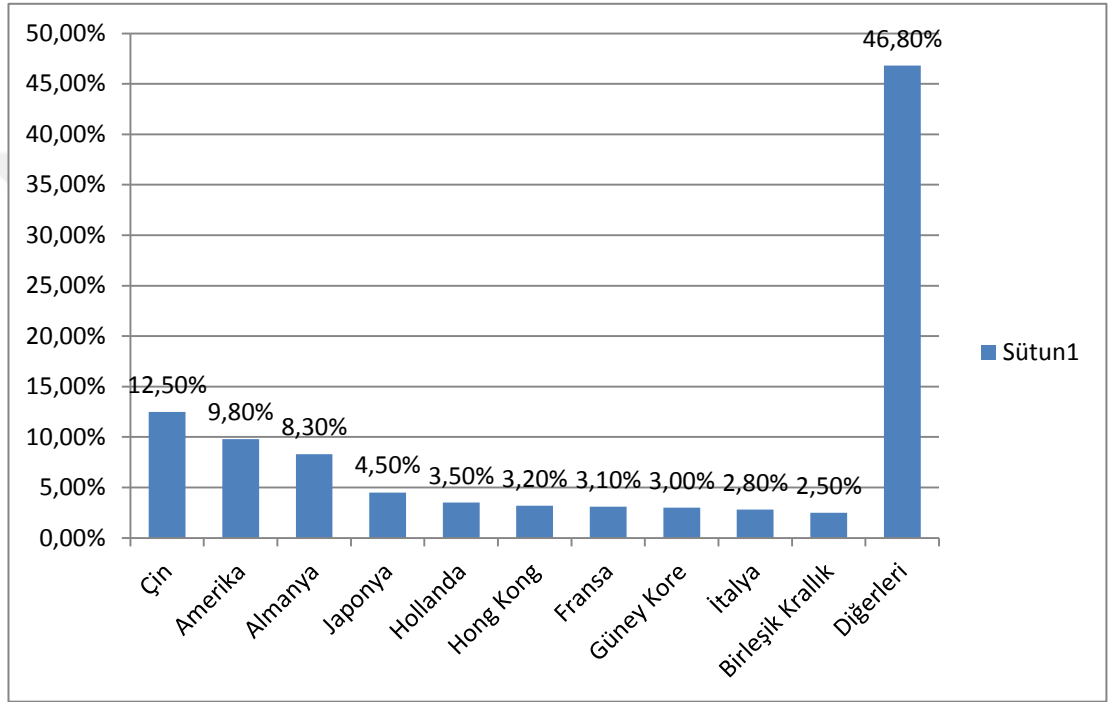
Kaynak: IMF-Balance of Payments Statistics Yearbook and data

1978 yılında ihracat miktarı olarak Almanya ve Amerika’nın çok gerisinde olan Çin artan doğrudan yabancı yatırımların etkisiyle ihracatta önemli gelişmeler kaydetmiş ve 2007 yılında Amerika’yı, 2010 yılında ise Almanya’yı geride bırakmıştır.

Çin’in ihracattaki artan performansı günümüze değin istikrarlı şekilde gelebilmiştir. 2004 yılında 563 milyar dolarlık ihracatıyla dünyanın en fazla mal ihraç eden üçüncü

ülkesiyken 2016 yılında mal ihracatını 2 trilyon dolara yükseltmiş ve böylece dünyanın en çok mal ihraç eden ülkesi konumuna gelmiştir. Buna göre Çin 2016 yılında dünyadaki toplam ihracatın %12,5'ini tek başına gerçekleştirmiştir. Çin'i %9.8 ile Amerika ve %8,3 ile Almanya takip etmiştir (Şekil 15).

Şekil 15: En Fazla Mal İhraç Eden 10 Ülke (2016 Yılı)

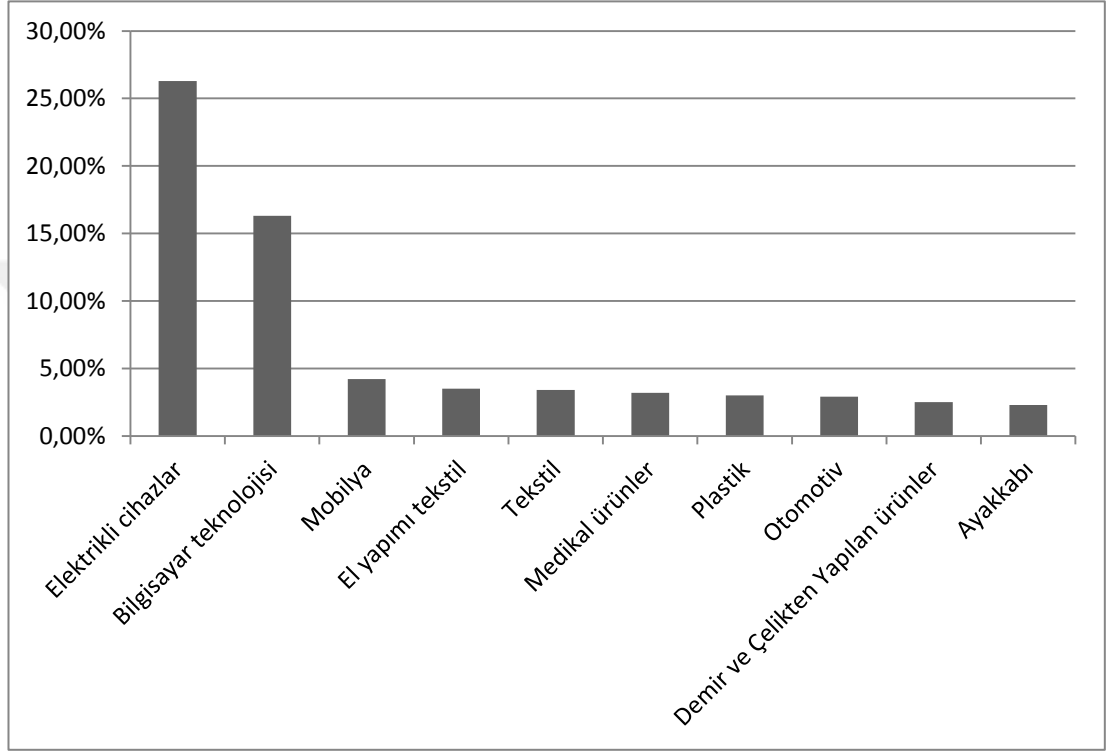
Kaynak: Trade Statistics, WTO

Çin'in ihracatının ilk sırasında elektronik cihazlar ikinci sırasında ise bilgisayar teknolojileri yer almaktadır. Bu iki sektördeki ihracat Çin'in toplam ihracatının %42.6'sını oluşturmaktadır. (Şekil 16).

Çin ihracatında önemli paya sahip olan diğer sektörler bakıldığında ise mobilya, tekstil, medikal ürünler, plastik ürünleri, otomotiv, demir çeliğin kullanıldığı ürünler ve ayakkabı sektörü öne çıkmaktadır. Gerek bu sektörlerde gerekse de katma değeri yüksek ürünlerin ihraç edildiği sektörlerde, Çin yatırımlarının büyük bölümünü doğrudan yabancı yatırımlar vasıtasıyla ülkeye gelen firmalar tarafından

yapılmaktadır. Bu anlamda doğrudan yabancı yatırımların Çin'in dış ticaretine yaptığı katkıdan bahsetmek doğru olacaktır (Bain, 2013).

Şekil 16: Çin'in 2016 yılında En Çok İhraç Ettiği 10 Ürün

Kaynak: MIT Üniversitesi

https://atlas.media.mit.edu/en/visualize/tree_map/hs92/export/chn/all/show/2016/

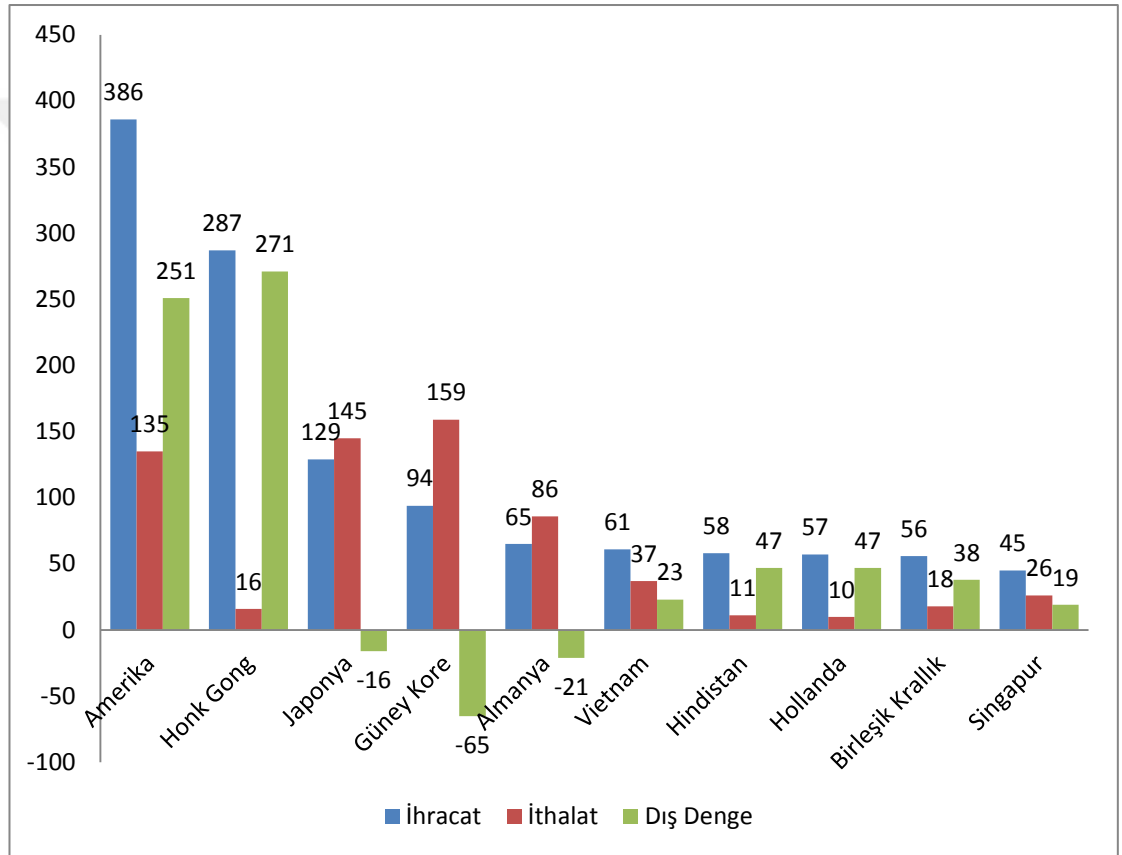
Çin'in 2016 yılında en çok mal ihraç ettiği ülkeler incelendiğinde bunlar sırasıyla; Amerika, Hong Kong, Japonya, Güney Kore, Almanya, Vietnam, Hindistan, Hollanda, Birleşik Krallık ve Singapur'dur.

Çin 2 trilyon dolar olan toplam ihracatının 1238 milyar dolarını ve 1557 trilyon dolar olan toplam ithalatının 643 milyar dolarını bu 10 ülke ile yapmaktadır. Çin bu 10 ülke arasından sadece Japonya, Güney Kore ve Almanya'ya karşı dış ticaret açığı verirken diğer ülkelere fazla vermektedir (MIT, 2016).

Çin'in dış ticaret partnerleri arasında en karlı ticareti yaptığı ülke ise Hong Kong'dur. Çin 2016 yılında Hong Kong'a 287 milyar dolarlık ürün ihraç ederken, sadece 16

milyar dolarlık ürün ithal etmiştir. Çin'in 2016 yılında en iyi ikinci dış ticaret partneri ise Amerika olmuştur. 2016'da Çin Amerika'ya 386 milyar dolarlık ihracatı gerçekleştirmiş, 135 milyar dolarlık ise ithalat yapmıştır. Dolayısıyla Çin'in 2016 yılında Amerika ve Hong Kong ile yaptığı dış ticaret sonucu 522 milyar dolarlık dış ticaret fazlalığı oluşmuştur (Şekil 17).

Şekil 17: Çin 2016 Yılı Dış Ticaret Partnerleri

Kaynak: World Integrated Trade Solition (WITS), 2016

Çin'in günümüzde dış ticarete yakaladığı başarının sebeplerini görmek adına Birleşmiş Milletler Ticaret bölümünün hazırladığı "Ticaret Performansı Endeksine" bakmak yararlı olacaktır. 184 ülke ve 14 sektörü kapsayan bu çalışmada Çin'in 1999-2003 yılları arasında ihracatta en başarılı olduğu dokuz sektör ve bu sektörlerde meydana gelen ihracat artışının arkasında yatan sebepler açıklanmaya çalışılmıştır (Öz, 2006).

Ticaret performansı endeksinin sonuçlarının gösterildiği tablo 15'te, Çin Halk Cumhuriyeti'nin seçilen dokuz sektöründeki ihracat artışının sebebinin (1)rekabetin gelişmesi mi, (2)Çin'in coğrafi uzmanlaşmasından mı, (3)ürün uzmanlaşmasından mı yoksa (4)dış talepteki değişmeden mi kaynaklandığı sorgulanmıştır.

Tablo 15: Çin'in Ticaret Performansı Endeksi

	Rekabet Etkisi	Coğrafi Uzmanlaşma	Üründe Uzmanlaşma	Dış Talep Değişimi
Taşıt Araçları %7,94	%6,71	%0,75	%-1,52	%2
IT ve Elektronik %38,51	%32,15	%1,80	%0,67	%3,88
Çeşitli İmalat %7,44	%8,98	%-0,78	%-1	%0,24
Elektronik Parça %17,62	%15,59	%1,31	%1,16	%-0,44
Mekanik Eşya %15,63	%14,74	%-0,87	%1,42	%0,34
Temel İmalat %6,97	%7,89	%-1,07	%0,02	%0,12
Giyim %5,29	%4,31	%0,29	%0,11	%0,57
Tekstil %11,61	%90,1	%-1,20	%2,14	%1,66
Kimya %3,81	%9,26	%-1,55	%-0,85	%-3,55

Kaynak: UN Statistics Division

Tablo 15'te Çin'in 1999-2003 yılları arasında dış ticaretinde en önemli dokuz sektörün gelişmesinde rekabetin yarattığı etkinin önemi görülebilmektedir. Örneğin; taşıt araçları sektöründe yıllık ortalama %7,94'lük bir ihracat artışı sağlanmıştır ve bu %7,94'lük artışın %6,71'lik kısmının sebebi Çin'de artan rekabet unsuru olmuştur. Aynı tabloya göre Çin'in 1999-2003 yılları arasında taşıt araçları üretiminde yeterince uzmanlaşamadığı ve bu durumun o sektördeki toplam ihracatı %1,52 oranında azalttığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak doğrudan yabancı yatırımların Çin'e gelmesiyle birlikte firmalar arasında rekabet artışı yaşanmış ve bu artış Çin'in toplam ihracatında önemli gelişmeler kaydedilmesine sebep olmuştur. Bu anlamda Çin'in ihracatında yaşanan gelişmelerde doğrudan yabancı yatırımların büyük bir payı olduğu noktasında birçok araştırmacı hem fikirdir (Çetin ve Seker, 2013).

3.8. Yoksulluk

Mao'dan sonra iktidara gelen Deng'in başlattığı reformlar neticesinde Çin'de yoksulluğun aşılması noktasında önemli gelişmelerin kaydedildiği söylenebilir. Çin'in bugün yoksulluk noktasında gelişmiş birçok ekonomiye göre hala geri kaldığı gerçeği söz konusu olsa da Çin'in bugünkü durumu reform öncesi dönemle kıyaslandığında olumlu bir tablo ortaya çıkmaktadır. Özellikle reformlar neticesiyle ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlar hem yeni istihdam alanları yaratarak hem de insanların alım gücünü arttırarak yoksulluk sınırın altında yaşayan kentli insan sayısının önemli ölçüde azalmasına olanak sağlamıştır. Bunun yanı sıra Çin reformlarının önemli bir adımı sayılan Dünya Ticaret Örgütüne üyelik neticesinde maaşlarda yeni düzenlemelere gidilmiş ve bu durum ketlerde yoksulluğun aşılmasına önemli katkılar sunmuştur.

Kırsal bölgelerde yoksulluğun aşılmasında ise reformun ilk yıllarından itibaren uygulanmaya konular tarım reformları etkili olmuştur. Reformlarla birlikte çiftçilerin piyasa için belli oranda mal üretmelerine olanak sağlanmış ve bu durum tarım üretiminde verimin artmasını sağlamıştır. Bu reform kırsal bölgelerde toprak verimliğinden kaynaklı gelir eşitsizliği arttırmış olsa da yoksulluğu önemli ölçüde azaltmıştır (Ertekin, 2017).

Çin ekonomisindeki yoksulluk Birleşmiş Milletler tarafından ortaya atılan "Bin Yıllık Kalkınma Hedefleri"⁷ doğrultusunda incelenecek olursa birçok kriter

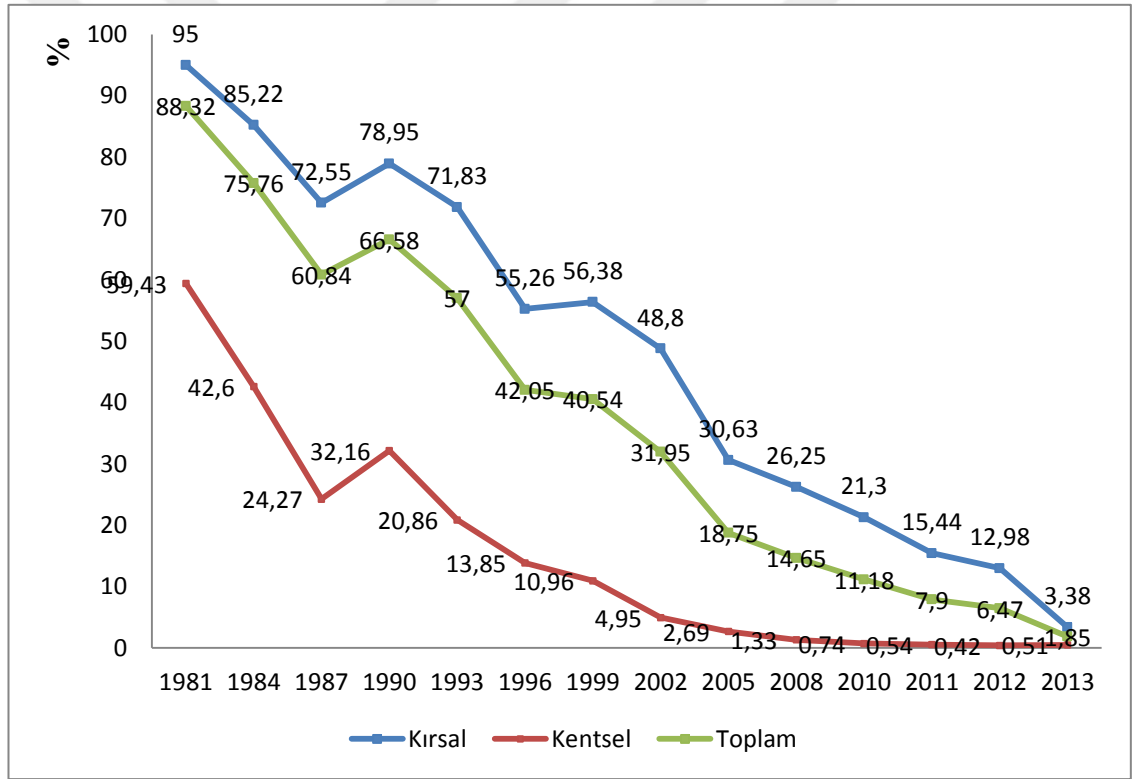
---

⁷ Bin yıllık kalkınma hedefleri: Birleşmiş Milletler tarafından aşırı yoksulluk, açlık ve hastalık gibi sorunların ortadan kaldırılmasını hedefleyen ve bu doğrultuda raporlayan hazırlanmasını öngören bir plandır.

bakımından Çin'deki yoksulluğun önemli ölçüde azaldığı görülecektir (Çin Raporu, 2013).

Bin yıllık kalkınma hedefleri doğrultusunda günlük 1 doların altında çalışan kişi sayısının önemli ölçüde azaltılması gerekir. 1 doların bugünkü reel değerinin 1,9 dolar olduğu dikkate alındığında Dünya Bankası'nın hazırladığı ücret raporuna göre Çin'deki yoksulluğun aşılması noktasında 1990'lı yıllardan itibaren önemli gelişmeler kat edilmiştir.

Şekil 18: Çin'de Günlük 1,9 Doların Altında Çalışanların Toplam Nüfusa Oranı

Kaynak: Dünya Bankası- Poverty Headcount Ratio

1980'li yılların başında Çin'in kırsal bölgelerinde günlük 1,9 doların altında çalışan nüfus toplam kırsal nüfusun %95'ini oluşturuyordu. Çin'in izlediği reformist politikalar ve köyden kente göçün etkisiyle birlikte bu oran yıllar itibariyle istikrarlı şekilde azalma eğilimine girmiştir. 2002 yılında %48,8 olan oran 2010 yılında %21'e kadar düşmüş, 2013 yılına gelindiğinde ise %3,38'e inerek büyük bir başarı göstermiştir.

Kentli nüfusta ise daha başarılı bir sonuçla karşılaşmak mümkündür. Toplam kentli nüfus içinde günlük 1,9 doların altında çalışan kentlilerin oranı 1981 yılında %59,43 iken 1987 yılında 24,27'e gerilemiş ve 1999 yılında %10,96 olmuştur. Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasıyla birlikte ise bu oran 2002 yılında ilk defa %5'in altına inerek %4,95 olmuştur. Kentli nüfustaki yoksulluk azalmaya devam ederek 2010 yılında %1'in altına düşmeye başlamıştır ve nihayet 2013 yılında %0,51 düzeyine gerilemiştir (Şekil 18).

Toplam nüfus içinde günlük 1,9 doların altında çalışanların oranındaki azalma özellikle 2000'li yıllardan itibaren kayda değer bir gelişme göstermiştir. 1999 yılında %40,54 olan bu oran 2013 yılına gelindiğinde %1,85'e inmiş ve 2013 yılında günlük 1,9 doların altında çalışan insan sayısı 25 milyon civarında seyretmiştir.

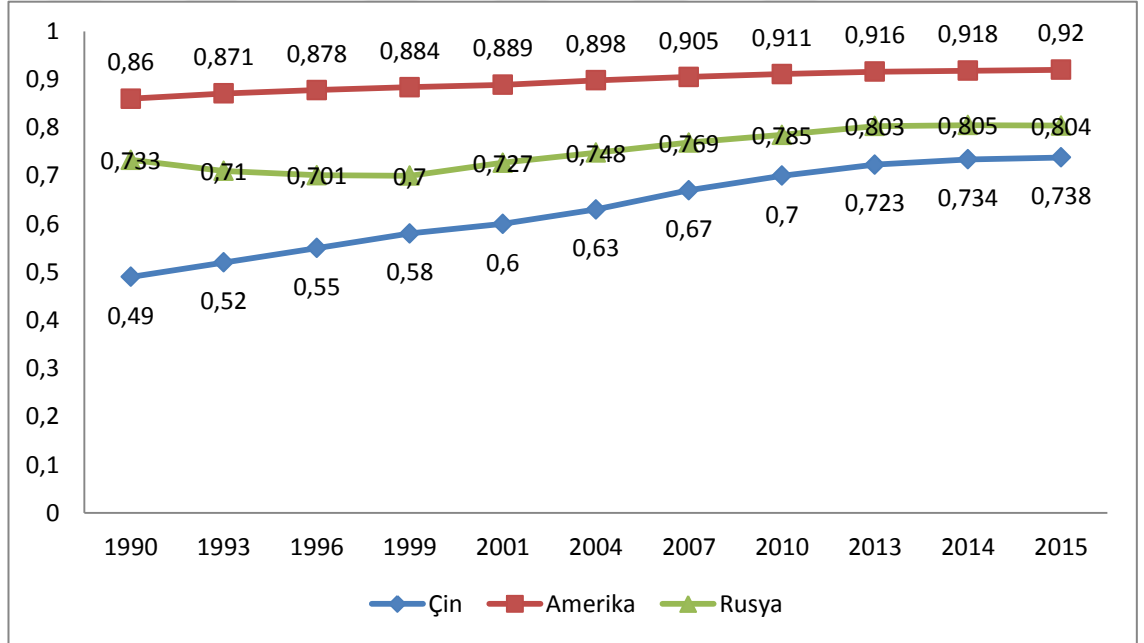
Birleşmiş Milletlerin belirlediği günlük 1,9 dolar yoksulluğun gerçek anlamda ölçülmesinde etkili bir rakam olmasa da Çin'de yaşanan ekonomik gelişmenin etkilerini göstermesi adına anlamlıdır.

Çin son 40 yıllık süreçte yoksulluğu azaltma noktasında önemli gelişmeler kaydetmesine rağmen Birleşmiş Milletlerin hazırladığı İnsani Gelişme Endeksine(İGE) göre genel anlamda istenen seviyeye gelememiştir. 1990 yılında İGE 0,49 olan Çin 2010'lu yıllardan sonra insani gelişme endeksini 0,7 düzeylerine çıkarmış ve yüksek insani gelişme kategorisinde kendisine yer bulabilmiştir. Ancak Çin İGE bakımından birçok ülkenin gerisinde kalarak 188 ülke arasında kendisine ancak doksanıncı sırada yer bulabilmiştir (Dünya Bankası, 2016).

Çin'in büyüklüğü ve ekonomi performansında gösterdiği olumlu gidişat göz önüne alındığında insani gelişme anlamında istenen düzeyde bir gelişmenin olmadığı söylenebilir. Öyle ki ekonomik performans anlamında Amerika ile yarışır hale gelmiş olan Çin'in insani gelişme endeksinde Amerika'nın çok gerisinde kaldığı gözükmektedir. 2015 yılı Amerika'da 0,92 olan İGE Çin'de 0,73'tür. Bunun yanında gelişmekte olan ülke kategorisinde yer alan Rusya gene aynı şekilde insani gelişme endeksinde Çin'i gerisinde bırakabilmiştir.

Bu bağlamda doğumda yaşam beklentisi, okuryazarlık oranı, okullaşma oranı ve kişi başına düşen milli gelir gibi kriterler göz önüne alarak hesaplanan insani gelişme endeksinde Çin'in göstermiş olduğu performans beklenin altında kalmaktadır. Fakat Çin'de yabancı yatırımların özel sektöre gösterdikleri ilginin artmasıyla birlikte hem eğitimde hem de sağlıkta önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Yaşanan bu gelişmelerin ileriki yıllarda Çin'in İGE'sine olumlu şekilde yansıtılabileceği göz önüne alınırsa Çin'in çok yüksek insani gelişme yaşayan ülkeler kategorisine dahil olması beklenebilir.

Şekil 19: Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksleri (1990-2015)

Kaynak: Birleşmiş Milletler- Development Programme 2016

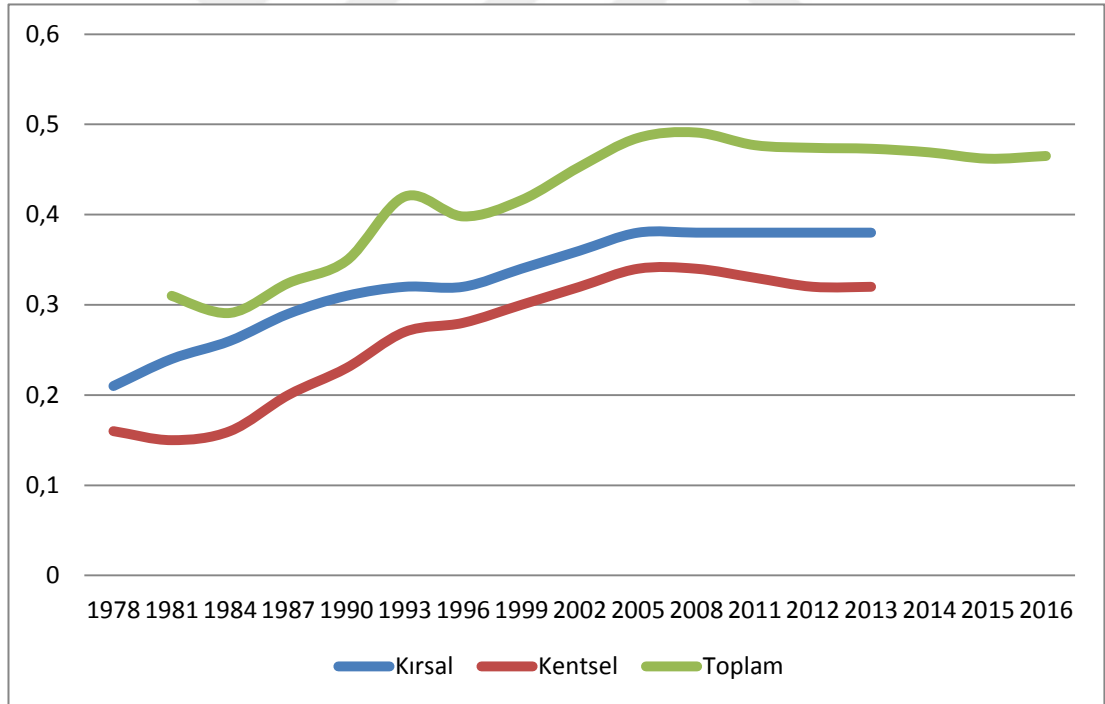
3.9. Gelir Dağılımı

Çin'de meydana gelen reformla birlikte ülkenin gelişmesi adına kırsal ve kentsel bölgelerde farklı politikalar izlenmiştir. Bu politikaların bir sonucu olarak da gelir dağılımı kırsal ve kentte farklı özellikler göstermiştir. Dolayısıyla Çin'deki gelir dağılımı incelenirken kır ve kent ayrımı yapmak daha doğru olacaktır (Zhuang ve Li, 2016).

Mao döneminde Çin'in kırsal kesiminde uygulanan kolektif tarım anlayışı gelir dağılımının nispeten daha adaletli şekilde kalmasına imkan vermiştir. Öyle ki Mao'nun bıraktığı noktada kırdaki Gini katsayısı 0,21 düzeyindeyken Mao'dan sonra iktidara gelen Deng'in tarım reformuyla birlikte kolektif tarımın çökmesinin bir sonucu olarak gelir eşitsizliği 1978-2013 yılları arasında %80 oranında artış göstermiştir.

Çin'de gelir eşitsizliği hem kent hem de kırdaki yüksek olmasına rağmen kırdaki yaşanan gelir eşitsizliği, kente göçü teşvik etme noktasında ve Çin'de var olan gelir eşitsizliğini artırma noktasında öne çıkmaktadır. Bu anlamda kırsal bölgelerde yaşanan gelir eşitsizliğinin etkileri Çin'de daha derin şekilde hissedilmektedir.

Şekil 20: Çin'de Yıllar İtibariyle Gini Katsayısı

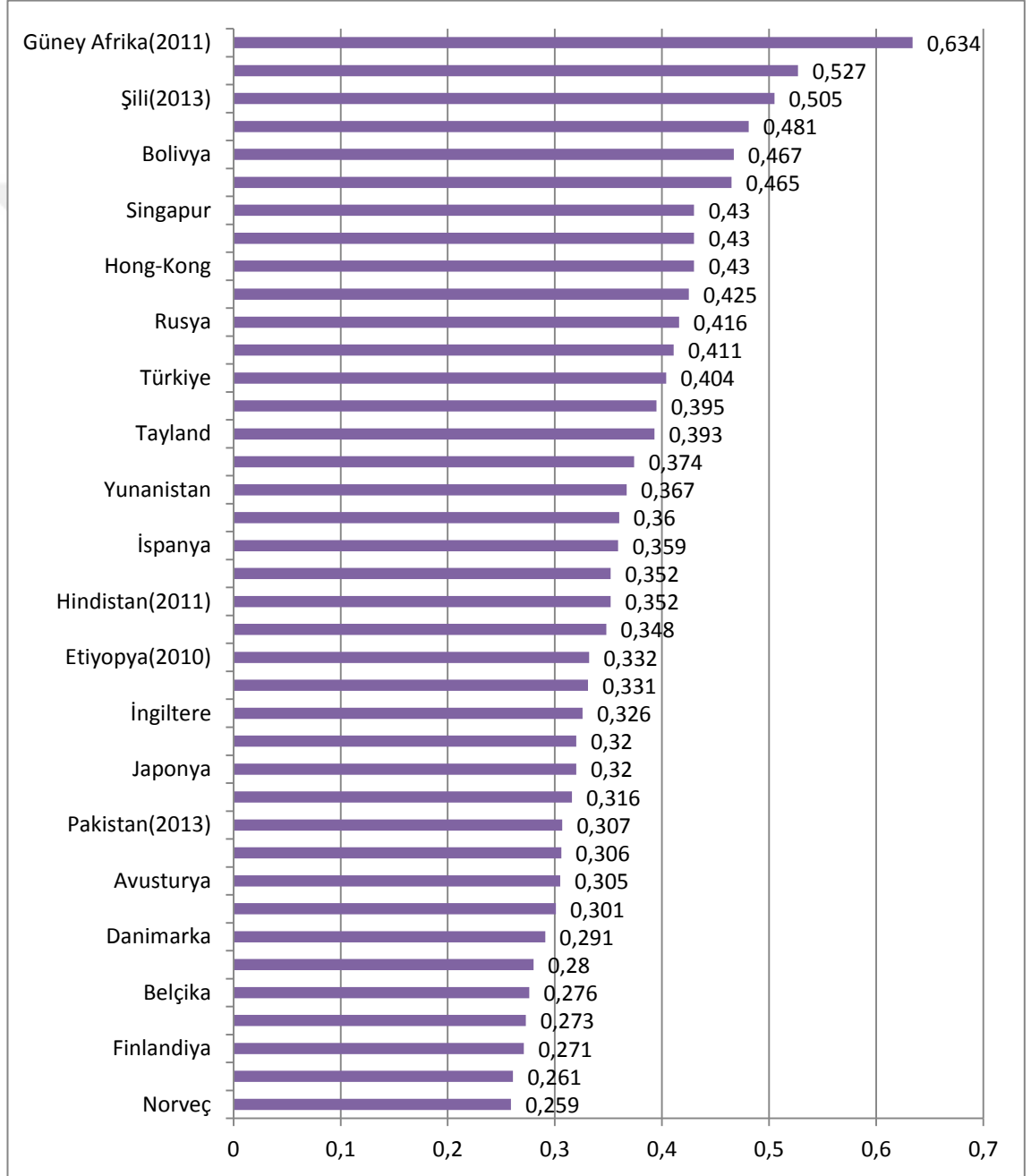

Kaynak: Zhuang ve Li 2016- Understanding the Recent Trend of Income Inequality in China. 2016, 196.

Çin'de reformdan önce 0,31 olan Gini katsayısı doğrudan yabancı yatırımların önemli ölçüde arttığı 1993 yılında 0,42'ye yükselmiş ve 2008 yılında 0,49 düzeyine kadar çıkmıştır. 2008 yılından sonra Gini katsayısı kademeli olarak düşmeye başlasa

da istenen düzeye gerileyememiştir. Sonuç olarak 2016 yılı itibariyle Çin’de Gini katsayısı 0,47 düzeyinde seyretmektedir ve bu oran Çin’de gelir eşitsizliği yaşandığına işaret etmektedir (Şekil 20).

Şekil 21: Ülkelerin Gini Katsayıları (2016)

Kaynak: Jinjin Xue, World Scientific Publishing Company ve Dünya Bankası verilerinden derlenmiştir.

Çin’de yaşanan gelir eşitsizliğinin boyutunu anlamak adına Gini katsayısını diğer ülkelerle kıyaslamak doğru olacaktır. Şekil 21’da ülkelerin Gini katsayıları gösterilmiştir. Buna göre Çin 2016 yılı itibariyle 0,465 Gini katsayısı ile dünyada gelir eşitsizliğinin en çok yaşandığı ülkelerden biri konumundadır. Tabloya göre Çin, gelir dağılımında Güney Amerika ülkeleri ile Asya ülkeleri arasında yer almakta ve gelişmiş Avrupa ekonomilerinin çok uzağında kalmaktadır.

Gini katsayısının ortaya koyduğu gelir eşitsizliğini yanı sıra Çin’de en zengin %20’nin milli gelirden aldığı payın yüksekliği de gene Çin’de var olan gelir dağılımındaki bozukluğu göstermektedir. Buna göre Çin’de nüfusun en zengin %20’lik kesimi toplam milli gelirin %45.85’ini paylaşmakta buna karşın nüfusun en fakir %20 ise milli gelirin ancak % 4.27’sini paylaşmaktadır

Resmi rakamların yanı sıra Çin’de yüksek olduğu tahmin edilen kayıt dışı gelir göz önüne alındığında ortaya daha da vahim bir tablo çıkmaktadır. Araştırmacılara göre büyümenin sürdürülebilir olması için eşitsizliğin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Tablo 16: Çin’de Gelir Guruplarının Milli Gelirden Aldıkları Paylar

Gelir Gurupları	Avrupa (2010)	Çin (2014)
En Zengin %20	40,17	45,85
2. En Yüksek %20	12,74	24,23
3. En Yüksek %20	17,13	15,86
4. En Yüksek %20	22,82	9,79
En Fakir %20	7,14	4,27

Kaynak: Jin Han, Qingxia Zhao and Mengnan Zhang, China’s Income Inequality in the Global Context, Perspectives in Science, Vol.7, 2016, s.27.

Sonuç olarak Çin’de reform süreciyle başlayan büyüme sosyal bir maliyet yaratarak gelir eşitsizliğini derinleştirmiştir. Çin’de bugün hem kentte hem de kırdaki gelir eşitsizliği yaşanmakta ve bu eşitsizlik giderek artmaktadır. Çin hükümetinin sosyal devlet anlayışı çerçevesinde milli geliri yeniden dağıtma çabaları istenen sonucu vermemekte ve Çin günümüzde gelir eşitsizliğinin en derin yaşandığı ülkelerden biri haline gelmektedir.

3.10. Çin'in Geleceği 2030

Çin geçtiğimiz 40 yıllık süreçte yakaladığı önemli büyüme performansı ile dikkatleri üzerine çekmiştir. 1978 yılında dünyadaki toplam gelirin %1,5'ine sahip olan Çin 1990 yılında bu oranı %9,5'e yükselterek dünyanın en önemli ekonomilerinden biri haline gelmiştir. Dünya Bankası, Çin'in ve diğer gelişmiş ekonomilerin son yıllarda yakaladıkları büyüme performansları sürdürüp sürdüremeyecekleri sorgulamış ve gelişmiş ülkelerin 2030 yılında dünyadaki toplam üretimden alacakları payları tahmin etmeye çalışmıştır (Dünya Bankası, 2013).

Dünya Bankasına göre gelecek yirmi yıl içerisinde iki muhtemel senaryodan biri gerçekleşecektir. Bu senaryolardan ilki, gelişmiş ülkelerin artan yaşlı nüfusları ve hizmetler sektörüne yönelmeleri nedeniyle katma değeri daha yüksek olan fabrika ürünlerinin gelişmekte olan ülkelere üretileceği ve bunun sonucu olarak da gelişmiş ülkelerin dünyadaki toplam gelirden alacakları payın azalacağı senaryosudur.

İkinci senaryoya göre ise gelişmekte olan ülkelerin yapacağı yerel reformlar sonucunda hizmetler sektörünün üretkenliğini fabrika üretkenliğini geride bırakacak ve bunun sonucu olarak da günümüz gelişmiş ülkeleri gelecekte dünya ekonomisi içerisinde daha da önemli bir hale gelecektir.

Dünya bankasına göre bu senaryolardan ikincisinin gerçekleşmesi daha muhtemeldir. Buna göre günümüz gelişmiş ülkeler gelecekte daha da gelişecek, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle arasındaki gelir farkını daha da arttıracaktır (Calvo-González, Castaneda, Farfan, Reyes ve Sousa, 2017).

Dünya bankasınının 14 ülke ve 21 sektörü kapsayan, işgücünün verimliliklerini dikkate alarak hazırladığı rapora göre ülkelerin; teknoloji düzeyleri, nüfusları, sermaye birikimleri (beşeri sermaye dahil), üretim sektörleri ve kentleşme düzeyleri gelecekte dünyada hangi konumda olacaklarını belirleyecektir.

Rapora Çin özelinde bakıldığında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkisiyle gelecekte teknoloji düzeyinin ve hizmetler sektörünün gelişeceği, Çin'in yeterli

sermaye birikimi sağlayacağı, nüfusunun azalacak olmasına karşın yeterli düzeyde olacağı tahmin edilmiştir. Raporda Çin'in son 30 yıldaki ortalama büyüme performansını gelecekte yakalayamayacak olmasına karşın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek bir büyüme performansı kaydetmesinin muhtemel olduğu söylenmiştir (Dünya Bankası, 2013 s. 369).

Tablo 17: Geçmiş ve Gelecekte Büyüme Trendleri

	<i>Düşük ve Orta Çin Gelirli Ülkeler</i>		<i>Yüksek Gelirli Amerika Ülkeler</i>	
1990-2000	3,3	10,4	2,7	3,4
2000-2010	5,9	10,5	1,6	1,7
2010-2020⁸	5,6-7,4	7,4-10,1	2,0-3,1	2,3-3,5
2020-2030	4,2-6,6	4,2-7,8	1,3-2,7	1,5-3,0
<i>Kişi Başına Düşen Milli Gelir Artış Oranları</i>				
1990-2000	1,6	9,3	2,0	2,3
2000-2010	4,6	9,8	1,0	0,7
2010-2020	4,4-6,1	6,8-9,5	1,6-2,6	1,5-2,7
2020-2030	3,4-5,8	3,9-7,6	1,1-2,4	0,9-2,4

Kaynak: Dünya Bankası, China 2030 Building a Modern, Harmonious and Creative Society s. 369

Tablo 17'de düşük ve orta gelirli ülkelerle, yüksek gelirli ülkelerin ortalamasının yanı sıra Çin ve Amerika'nın geçmişte yakaladıkları büyüme performansları ile bahsi geçen senaryolardan ilki ve ikincisinin gerçekleşmesi durumunda gelecekte yakalayacakları tahmin edilen büyüme rakamları gösterilmiştir.

Buna göre Çin, 1990-2010 yılları arasında yılda ortalama %10'dan fazla büyümüştür. Bu oran hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin büyüme rakamlarının çok üstündedir. Dünya Bankası Çin'in gelecekte büyüme rakamlarında bir düşüş bekliyor

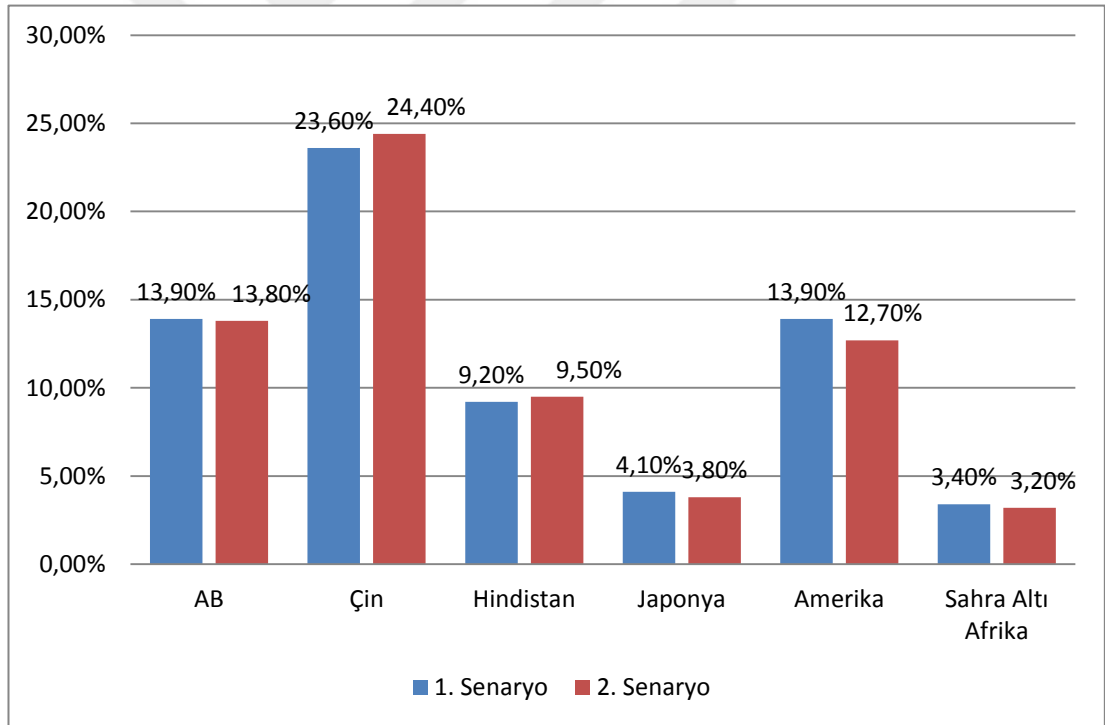
⁸ Metinde bahsi geçen senaryolardan birinin gerçekleşmesi durumunda ülkelerin yakalayacağı tahmin edilen büyüme rakamları.

olsa da ilk senaryonun gerçekleşmesi durumunda dahi Çin, en çok büyüyen ülke olma özelliğini koruyacaktır (Schellekens, 2013).

3.11. Çin 2030 Dünyadaki Konumu

Dünya Bankası'nın 2030 raporunda gelecekte toplam reel gelirin ülkeler arasında nasıl bölüşüleceği de incelemiştir. Buna göre 2030 yılında Sahra Altı Afrika bölgesi, Hindistan ve Çin Halk Cumhuriyeti bölüşümden alacakları payları önemli ölçüde arttırırken Avrupa Birliği, Amerika ve Japonya'nın bölüşümden alacakları paylar azalacaktır.

Şekil 22: Toplam Reel Milli Gelirin Ülkeler Arasındaki Paylaşımı (2030)

Kaynak: Daniel Grosve Cinsia Alcidi, The Global Economy in 2030 Trends and Strategies for Europe, Brüksel s.70

Şekil 22'de göre her iki senaryonun gerçekleşmesi durumunda ülkelerin dünyadaki toplam reel milli gelirden alacakları paylar gösterilmiştir. Buna göre Dünya Bankası'nın gerçekleşmesini daha muhtemel gördüğü birinci senaryo durumunda Çin 2017 yılında toplam reel milli gelirden aldığı %18,3'lük payı %23,6'ya çıkartacaktır.

İkinci senaryonun gerçekleşmesi durumunda ise bu oran %24,4 olacaktır. Fakat birinci senaryonun gerçekleşmesi durumunda dünyadaki toplam milli gelir ikinci senaryoya göre daha fazla olacağından, Çin açısından birinci senaryonun gerçekleşmesi daha olumlu sonuçlar doğuracaktır (Hu, Yan ve Wei , 2014).

3.12. Endüstri 4.0 ve Çin

2011 yılında ilk defa Hannover Sanayi fuarında tanıtılan Endüstri 4.0, temel olarak bilişim teknolojileri ile endüstriyi bir araya getirmeyi hedefleyen yeni bir üretim sistemi olarak tanımlanabilir. Geleceğin üretim yapısını önemli ölçüde şekillendirmesi beklenen Endüstri 4.0 için, Çin hükümeti hemen harekete geçmiş ve “Made in China 2025” adlı raporu hazırlamıştır.

Çin’in 2049 yılında dünyanın teknoloji devi haline gelmesi için oluşturulan 3 aşamalı eylem planının ilki olan “Made in China 2025”in temelinde üç hedefi vardır. Bunlar; üretimde insana duyulan ihtiyacı azaltmak, yeşil ve yenilikçi üretim süreciyle sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve üretimde esnekliğe kavuşarak tüketiciler için daha düşük maliyetle ürün farklılaşmasını sağlayabilmektir.

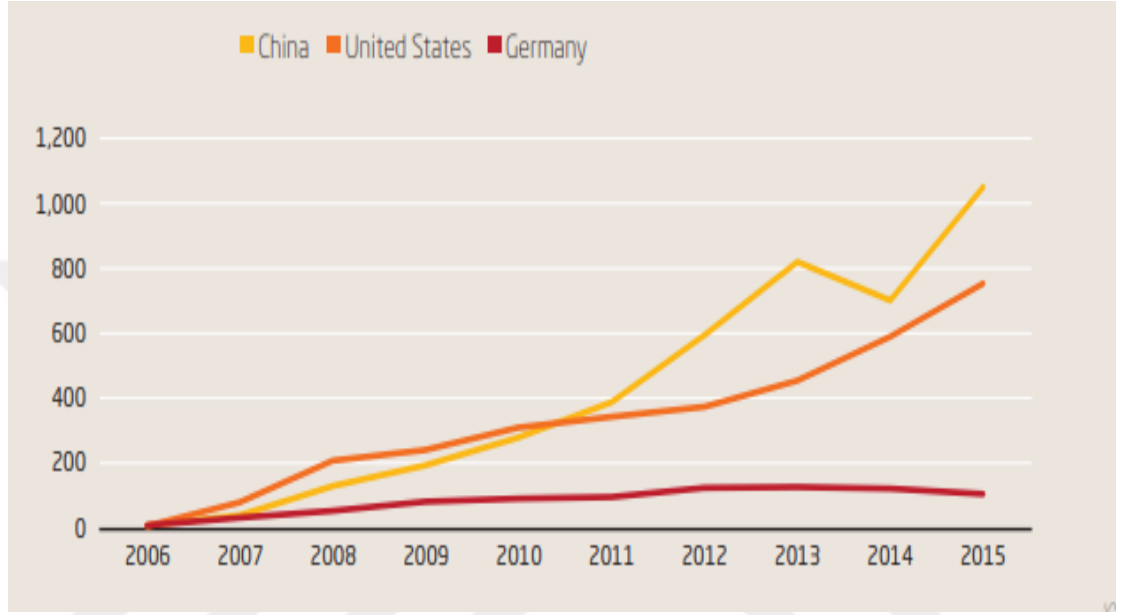
Çin’in hedefler doğrultusunda oluşturduğu rapor 2015 yılında açıklanmış olsa da Çin, endüstri 4.0’ın gerektirdiği inovasyon ve robot teknolojisi için çalışmalara çok önceden başlamıştır. Son yıllarda robot üretiminin yanında, bilgisayarları da üretim sürecine dahil edilmiş ve endüstriye uygun patentlerin artışı için girişimlerde bulunulmuştur.

Şekil 23’te Çin, Almanya ve Amerika’nın 2006 yılından itibaren endüstri 4.0 üretim sistemine uyumlu alınan patent sayıları gösterilmiştir. Buna göre Çin diğer iki ülkeye göre endüstri 4.0’a uygun daha çok patent başvurusu almıştır. Bu anlamda Çin’in gelecekle ilgili somut adımlar attığı ve dolayısıyla hedeflere ulaşma noktasında istikrarlı bir politika izlediği söylenebilir.

Çin’in izlediği politikaların sonuç vermesi durumunda üretim maliyetlerinin azalması, satış gelirlerinin artması, üretimde hata payının azalması, ihracatın artması,

katma değeri yüksek ürünlerin üretimdeki paylarının artması, sürdürülebilir yeşil kalkınmanın sağlanması ve dış ticaret dengesinin iyileşmesi beklenmektedir.

Şekil 23: Endüstri 4.0 İçin Alınan Patent Sayıları

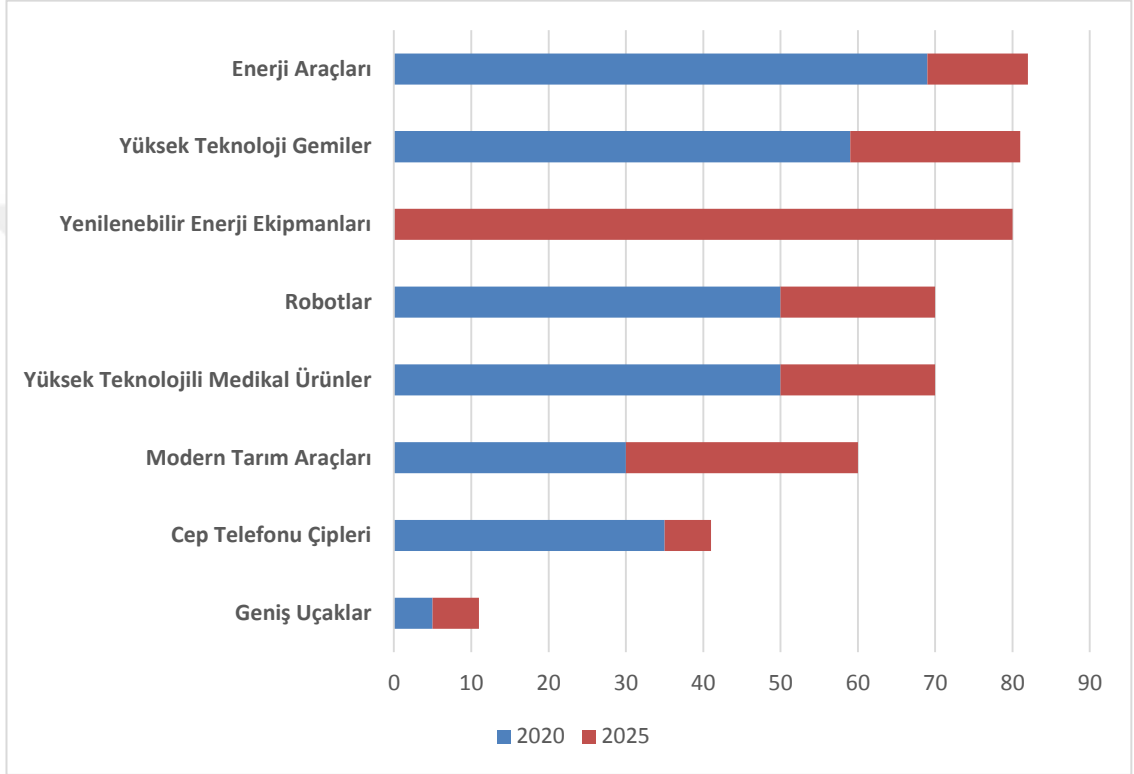
Kaynak: Made in China 2025 The making of a high-tech superpower and consequences for industrial countries, Merics Papers of China, Jost Wübbeke | Mirjam Meissner | Max J. Zenglein Jaqueline Ives | Björn Conrad, s.40

Çin hükümeti hedeflerine ulaşabilmek için 10 temel sektör belirlemiş ve reformun ilk yıllarında oluşturulan “Özel Ekonomik Bölgeleri” bu sektörlerin üretimine tahsis etmiştir. Bununla birlikte bu sektörlerde yatırımların teşvik edilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılacağını ilan etmiştir. Hazırlanan raporda öne çıkan sektörler şunlardır:

1. Bilgi teknolojisi
2. Robot teknolojisi
3. Uçak teknolojisi
4. Gemi teknolojisi
5. Modern demiryolu ekipmanları
6. Enerji tasarruf araçları
7. Yeni ürün yaratma

8. Medikal ürünler
9. Tarımsal teknoloji
10. Elektrik

Şekil 24: Çin Ürünleri İç Pazar Payı Hedefler (%)

Kaynak: Expert Commission For Construction of a Manufacturing Superpower

Şekil 24’de belirlenen sektörlerde yatırımların yapılması durumunda Çin’in 2020 ve 2025 yıllarında çeşitli ürünlerde ulaşmayı hedeflediği oranlar gösterilmiştir. Buna göre Çin enerji araçlarında, yüksek teknolojik gemilerde ve yenilenebilir enerji ekipmanlarında 2025 yılı itibariyle iç pazarın talebinin %80’ini karşılamayı hedeflemektedir.

Robot ve yüksek teknolojik medikal ürünlerde de büyük atılım planları yapan Çin, 2025 itibariyle bu alanlarda iç pazarın %70’ine hakim olma hedefini taşımaktadır. Çin’in bu alanlarda üretimini arttırması enerji ithalatının büyük oranda azalması anlamını taşımaktadır.

Bununla birlikte tarımda kendine yeterliliğe büyük önem veren Çin, verimliliğin artması için üretim planlamasına modern tarım araçlarını da dahil ederek 2020 itibariyle ihtiyaç duyduğu modern tarım araçlarının %30'unu 2025 itibariyle de %60'ını kendi üretmeyi planlamaktadır.

Cep telefonu çipleri ve geniş uçak üretiminde de üretimini arttırmayı hedefleyen Çin, ilk etapta istenen düzeyde olmasa da ilerleyen yıllarda piyasanın büyük hakimi olma adına önemli gelişmeler kat etmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. Veri ve Yöntem

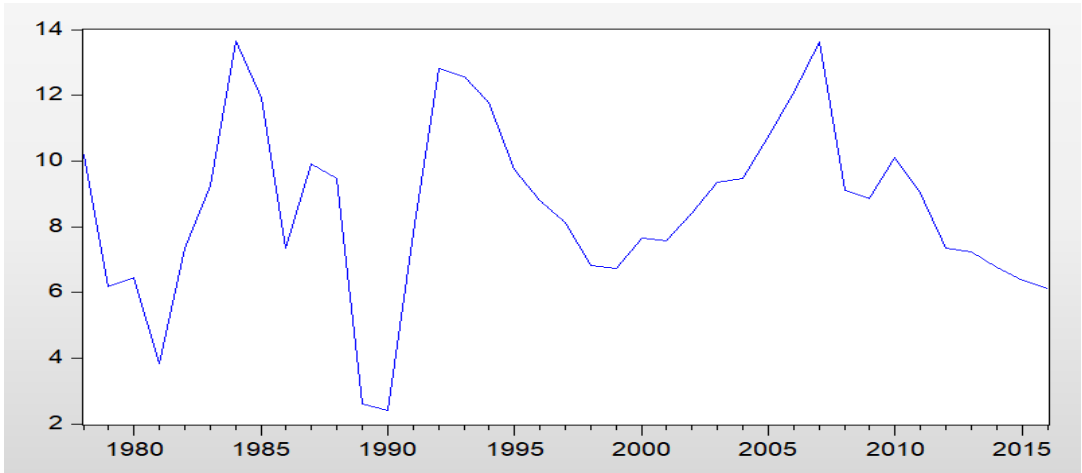
4.1. Veri

Çin’de yaşanan hızlı büyüme sürecinde doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaretin etkilerini tahmin etmeye çalışan bu çalışmada 1978 yılından 2016 yılına kadar 39 yıllık veri incelenmiş ve sonuçlar SVAR modeli kullanılarak tahmin edilmeye çalışılmıştır.

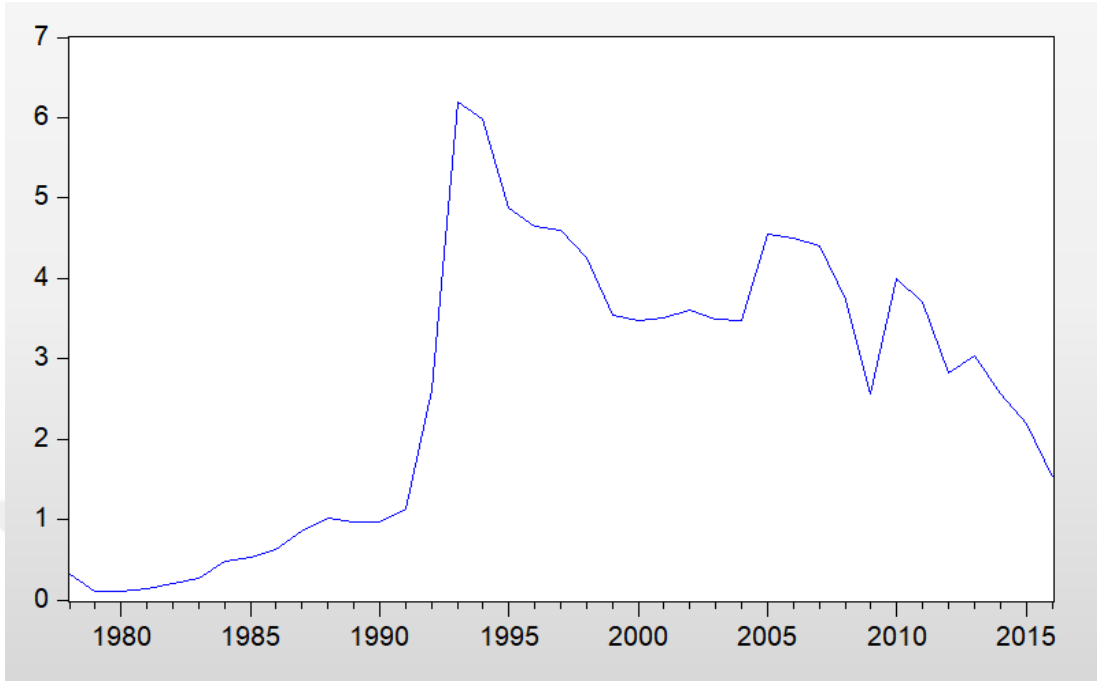
Çalışmada kullanılan büyüme oranı, doğrudan yabancı yatırımların ve dış ticaret hacminin Milli Gelir içindeki payları Dünya Bankası’nın resmi sitesinden temin edilmiştir. Verilerin oransal büyüklükleri ifade etmesinden dolayı logaritmalarının alınmasına ihtiyaç duyulmamış ve serilerin trendden arındırılarak durağan hale getirilmeye çalışılmıştır. Fakat serilerin trenden arındırılmaları rağmen düzey seviyesinde durağan olmadıkları tespit edilmiş ve modelde kullanılabilir hale gelmeleri için birinci dereceden farkları alınmıştır.

Verilerin durağan hale getirilmeden önceki grafikleri aşağıdaki gibidir;

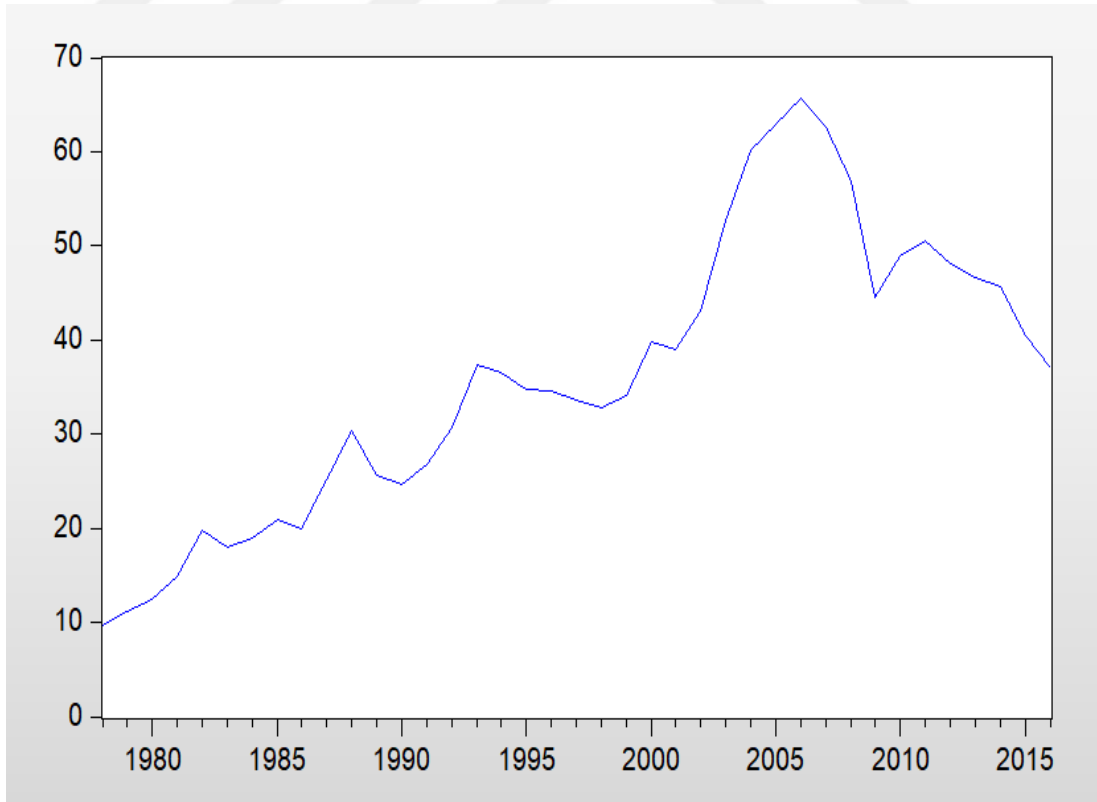
Şekil 25: Büyüme Serisi

Şekil 26: Doğrudan Yabancı Yatırımlar Serisi

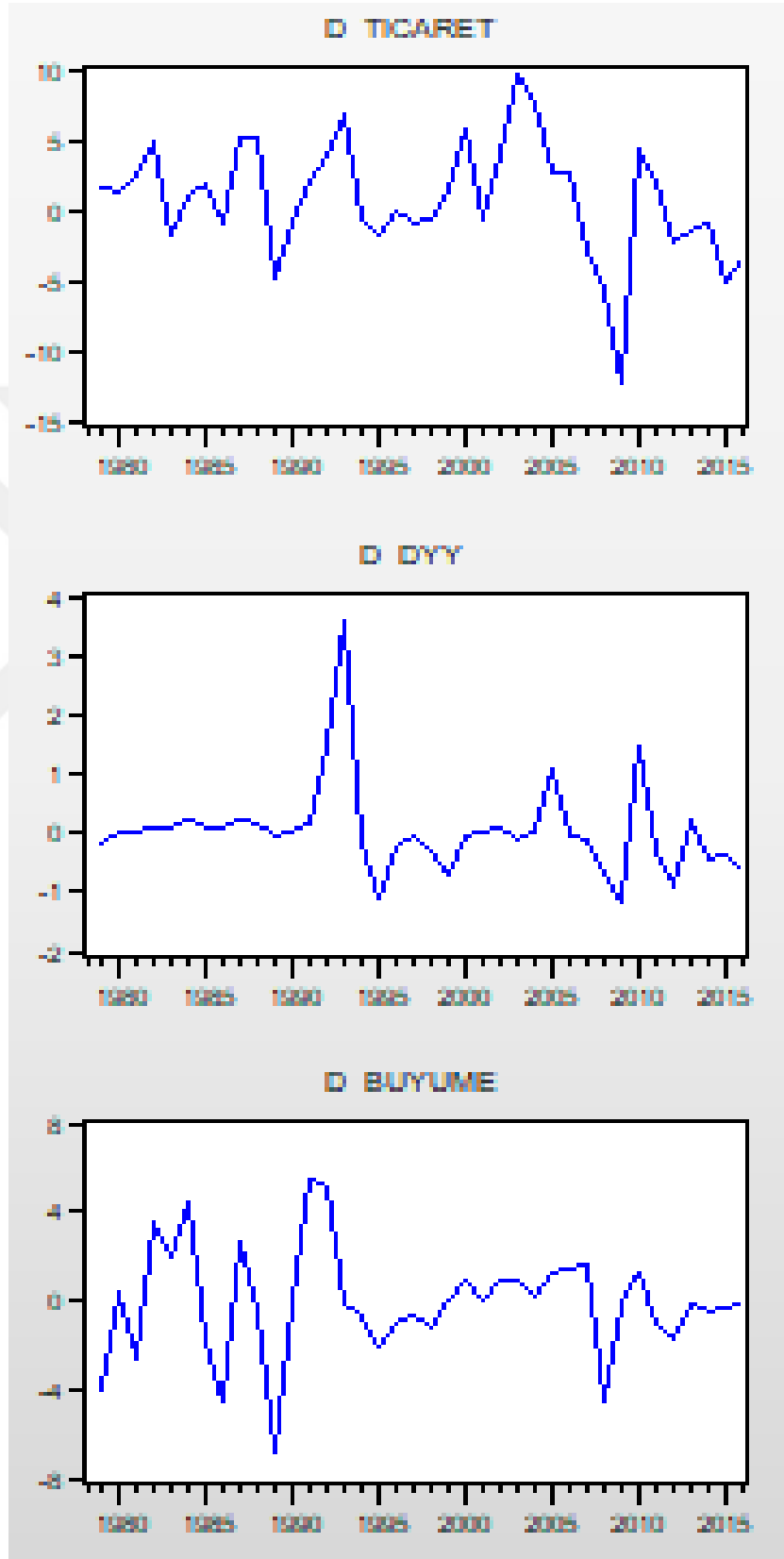

Şekil 27: Dış Ticaret Serisi

Şekil 28: Durağanlaştırılan Seriler

Veriler durağan hale getirildikten sonra Çin’de ve küresel ölçekte yaşanan kriz veya fırsatların sonuçları etkilememesi için bu dönemler kukla değişken olarak modele eklenmiştir. Seride kukla değişken olarak 1986, 1989, 1993,2003, 2009 ve 2015 yılları kullanılmıştır.

4.2. Yöntem

4.2.1. Durağanlık kavramı

Durağanlık, varyansı ve ortalaması sabit, kovaryansı dönem arasındaki farka bağlı olan ve trend etkisi taşımayan sürece denir. Zaman serisi analizlerinde değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olabilmesi için kullanılan serilerin durağan olması gerekir. Serilerin durağanlıklarının dikkate alınmaması sahte regresyon sonucuna neden olabilmektedir. (Sevüktekin, ve Çınar, 2017).

İlk dönemde yapılan ampirik çalışmalarda serilerin kısa dönemde dışsal şokların etkisiyle trendin etrafında dalgalandıkları ve uzun dönemde düzgün bir trend oluşturdukları ileri sürülmüştür. Fakat son yıllarda yapılan çalışmalarda kısa dönemde ortaya çıkan dışsal şokların bir kısmının kalıcı olduğu tespit edilmiş ve kısa dönemde yaşanan dalgalanmaların uzun dönemdeki dalgalanmalara etki edebildiği ortaya çıkmıştır. Kısa dönemde yaşanan dalgalanmaların uzun dönemde trende girmemesinin sonucu olarak serilerin belirli bir ortalamayı yakalayamadıkları dolayısıyla da ortaya çıkan sonuçlarının tesadüfi bir özellik taşıdığı anlaşılmıştır. Bu özellikleri taşıyan tendlere de “stokastik trend” denmiştir (Tarı, 2015).

Stokastik bir trendin durağan olması için taşıması gereken özellikler ise şu şekilde sıralanabilir:

- *Sabit aritmetik ortalama* : $E(Y_t) = \mu$
- *Sabit varyans* : $Var(Y_t) = E(Y_t)^2 = \sigma^2$
- *Gecikme mesafesine bağlı kovaryans*: $k = E[(Y_t - \mu)(Y_t - k - \mu)]$

(k: Bütün t değerleri için gecikme sayısı)

Bu şartları sağlayan bir seri durağan bir seri olarak tanımlanabilir. Serilerin durağan olup olmadıklarının anlaşılabilmesi için birim kök ve korelogram testleri yapılmaktadır. Bu çalışmada serilerin durağanlıklarının test edilmesi için birim kök testleri kullanılmıştır (Tarı, 2012).

4.2.1.1 Birim Kök Testleri

4.2.1.1.1. Geliştirilmiş Dickey Fuller (Augment Dickey Fuller- ADF)

Wayne Fuller ve David Dickey tarafından geliştirilen Augment Dickey Fuller testi bağımlı değişkenin gecikmesini modele bağımsız değişken şeklinde ekler ve bu şekilde hata terimleri arasında otokorelasyon sorununun oluşmasını engeller (Gujarati ve Porter, 2009).

Durağanlığın ölçülmesinde sıklıkla kullanılan Dickey- Fuller testinin gösterimi ise şu şekildedir:

$$Y_T = p \cdot Y_{T-1} + u_1 \quad (1)$$

Burada $p=1$ olması durumunda birim kök sorunu ortaya çıkar ve yeni denklem,

$$Y_T = Y_{T-1} + u_1 \quad (2)$$

şeklinde olur. Bu durum bir önceki dönemde gerçekleşen şokun bağımsız değişkene yansıdığı anlamını taşımaktadır. Bu şekilde geçmişte yaşanan şokların bağımsız değişken üzerinde kalıcı hale gelmesi, serinin durağan olmamasına ve trendin stokastik olmasına neden olmaktadır (Tarı, 2012).

P katsayısının birden küçük olma durumunda ise geçmişte yaşanan şokların etkisinin zamanla ortadan kalkacağı anlaşılmakta ve serinin durağan olduğu kabul edilmektedir.

Dickey ve Fuller'e göre durağan olmayan serilerde Y_{t-1} 'den kaynaklanan etkinlik kaybı sorununun çözümü için, ilk etapta denklemin her iki tarafından Y_{t-1} çıkarılmalıdır.

$$Y_t - Y_{t-1} = (p - 1)Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

Burada $(p-1)=\gamma$ ve $\Delta Y_T=(Y_t-Y_{t-1})$ birinci fark olmak üzere yeni denklem;

$$\Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + u_t \quad (4)$$

şeklinde olur. $P=1$ olduğunda ise γ sıfıra eşit olur ve yeni denklem şu şekilde oluşur.

$$\Delta Y_T = (Y_t - Y_{t-1}) = u_t \quad (5)$$

Sonuç olarak birinci fark bu şekilde durağan hale gelir. Serinin birinci dereceden farkı alınmasına rağmen durağan hale gelmemesi durumunda bu sefer ikinci dereceden farkı alınarak durağan hale getirilmeye çalışılır. Seriler bu şekilde farkları alınarak durağan hale getirilmeye çalışılır ve önceki şokların kalıcı etkilerinin ortadan kalkması sağlanır (Taylor, 2013).

4.2.1.1.2. Phillips Peron Birim Kök testi(PP)

Phillips ve Peron'a göre hata terimleri kendi içerisinde otokorelasyonlu ise ADF kullanışlı olma özelliğini kaybeder. Buradan hareketle Phillips ve Peron, Dickey-Fuller birim kök testinde ortaya çıkan otokorelasyon problemini gidermek için 1988 yılında parametrik olmayan alternatif bir yaklaşım geliştirmişlerdir(Gujarati ve Porter, 2012).

Phillips ve Peron'un geliştirdikleri test şu denklemlerden hareket etmektedir;

$$Y_t = \mu + \phi_1 Y_{t-1} + \epsilon_t$$

$$(1 - \phi L)Y_t = \mu + \epsilon_t$$

t , gözlem sayısını $1/ \phi$ ise birim kökü temsil eder. Buna göre Φ bire eşit ise seri durağan değildir.

PP testinde de ADF testinde olduğu gibi H_0 hipotezi serilerin durağan olmadığı, H_1 hipotezi ise durağan olduğu durumu temsil eder. PP testinde gene ADF testinde olduğu gibi regresyonları, sabit ve trendin olmadığı, yalnızca sabitin olduğu ve her ikisinin de olduğu varsayımları için ayrı ayrı hesaplamaktadır (Sevüktekin ve Çınar , 2017).

4.2.1.1.3. KPSS Birim Kök Testi

Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök testinde ADF ve PP testinden farklı olarak H_0 hipotezi serilerin durağan olduğu, H_1 hipotezi ise serilerin durağan olmadığı durumu temsil eder. KPSS birim kök testinde durağanlıktan kast edilen ise trend durağanlığıdır ve KPSS testinin denklemi LM istatistiğine dayanmaktadır (Lee, ve Schmidt, 1996). Dolayısıyla LM testinde sıfır hipotezi, rassal yürüyüşün sıfır varyanslı olduğunu, serinin de deterministik bir trend olduğunu varsaymaktadır. Kullanılan denklem ise aşağıdaki gibidir;

$$Y_t = \beta_t + W_T + \epsilon_t$$

$$W_t = W_{t-1} + u_t$$

Burada t , trendi W_t rassal yürüyüşü, ϵ_t ise sıfır ortalama ve sabit varyanslı otokorelasyonu olmayan hata terimini temsil eder. KPSS birim kök testinde sıfır hipotezi hata terimlerinin varyansının sıfır olduğunu ve ϵ_t 'nin birim kök içermediği varsayar. Buradan hareketle KPSS testi için kurulan hipotezler aşağıda gösterilmiştir

H_0 : Seri durağandır.

H_1 :Seri durağan değildir.

4.2.1.2. Durağanlık Sınama Sonuçları

Birim kök testleri hem sabitin hem trendin olduğu ve sadece sabitin olduğu varsayımına dayanarak ADF, PP ve KPSS testleri kullanılarak yapılmıştır. Gecikme

uzunluğunun belirlenmesi için ADF testinde Schwarz bilgi kriteri kullanılmış, KPSS ve PP testlerinde hata terimlerinin tahmini için ise Barlett Kernell yöntemi tercih edilmiştir. Bant genişliğini tahmini için ise Newey West kullanılmıştır.

Değişkenler için ayrı ayrı yapılan birim kök testleri sonucunda serilerin düzey seviyelerinde durağan olmadıkları, birinci farkları alındığında ise durağan hale geldikleri tespit edilmiştir. Buna göre, e-views programı kullanılarak yapılan birim kök test sonuçları Tablo 18’de gösterilmiştir.

Tablo 18: Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	ADF		PP		KPSS	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
büyüme	-4.167(1)***	-4.05(1)	-2,992**	-3,102	0,1138***	0,1037
dyy	-1,617(0)	-1,062(0)	-1,708	-1,236**	0,406**	0.180*
ticaret	-1,843(1)	-1,375(1)	-1,776	0,851	0,623**	0,120*
Δ büyüme	-5,415(1)*	-5,376(1)*	-7,565*	-9.649*	0.187*	0.188**
Δ dyy	-4,771(0)*	-4,921(0)*	-4,649*	-4,862*	0.216*	0.081*
Δ ticaret	-4,123(0)*	-4,368(0)*	-4,123*	-4,397*	0.264*	0.1188*

***%1 anlamlı **%5 anlamlı *%10 anlamlı

Parantez içindeki rakam gecikmeyi sayısını ifade etmektedir

Kaynak: E-views uygulaması kullanılarak hazırlanmıştır

Büyüme değişkeni düzey seviyesinde ADF ve KPSS testine göre durağan olsa da PP testine göre durağan değildir.

4.2.2. Vektör Otoregresif Modeller (VAR)

4.2.2.1. Var Modeli

Sims tarafından geliştirilen ve makro iktisadi değişkenlerin tahmininde sıkça başvurulan VAR modeli, temelde değişkenlerin geçmişteki değerlerine bakarak gelecek değerleri hakkında tahminler yürütmeye yarayan ekonometrik bir modeldir. Eşanlı denklem veya yapısal denklem modellerinden farklı olarak VAR modelinde içsel ve dışsal değişken ayrımı yoktur, her değişken içsel kabul edilir ve her değişkenin kendi değeri ile diğer değişkenlerin gecikmeli değerleri kullanılarak tahminler yapılır (Asteriou ve Hall, 2011).

Y_t ve Y_{2t} değişkeni olan bir VAR modeli aşağıdaki gibidir;

$$Y_t = \theta_{1t} + \sum_{i=1}^p a_{11i} + \sum_{i=1}^p a_{12i} + Y_{2t-1} + u_{1t}$$

$$Y_{2t} = \theta_{2t} + \sum_{i=1}^p a_{21i} Y_{1t-i} + \sum_{i=1}^p a_{22i} + Y_{2t-i} + u_{2t}$$

Modelde; u hata terimini, p gecikme değerini θ ise sabit terimi göstermektedir. Modelin matris ile gösterimi aşağıdaki gibidir;

$$\begin{bmatrix} Y_t \\ Y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \theta_{1t} \\ \theta_{2t} \end{bmatrix} + \sum_{i=1}^{i=p} \begin{bmatrix} a_{11i} & a_{12i} \\ a_{21i} & a_{22i} \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} Y_{t-1} \\ Y_{2t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} u_{1t} \\ u_{2t} \end{bmatrix}$$

yukarıdaki model 2 değişken içeren bir modeldir. N sayıda değişken içeren bir modelin denkleminin gösterimi ise aşağıdaki gibidir. Burada da θ sabit terimi, u_t ise hata terimini ifade eder.

$$Y_t = \theta + A_1 Y_{t-1} + A_2 Y_{t-2} + \dots + u_t$$

VAR modelinin sağladığı avantajlar ise aşağıdaki gibidir (Gottschalk, 2001);

- VAR modeli teorik olmayan modeller için de kullanılabilir.
- VAR modelinde yer alan tüm değişkenlerin içsel kabul edilmesi daha iyi tahmin sonuçlarının alınmasına olanak sağlar.
- VAR modelinde her bir eşitlik için her değişkene ayrı ayrı EKK uygulanır. Dolayısıyla diğer eşanlı denklemlere kıyasla VAR modeli, işlem basitliği açısından üstün sayılmaktadır.

VAR modelinin dezavantajları;

- Serilerin VAR modelinde kullanılabilmesi için durağan hale getirilmeleri gerekir. Durağan olmayan serilerin de modele uygun hale getirilmesi sürecinde bazı verilen kaybolması söz konusu olabilir.
- VAR modelinde doğru sonuçlara ulaşılabilmesi için değişkenlerin doğru şekilde seçilmesi gerekir.
- Gecikme uzunluğu yanlış seçimi, model hakkında çıkan sonuçların yanıltıcı olmasına neden olabilir.

Modelin aşamaları ise şunlardır;

1. Belirlenen değişkenlerin dışsaldan içsele doğru sıralanması
2. Durağan olmayan serilerin durağan hale getirilmesi
3. Gecikme uzunluğunun belirlenmesi
4. Oluşturulan modelin etki tepki analizinin yapılması ve değişkenlerin şoklar karşısında verdiği tepkilerin ölçülmesi.

4.2.2.2.Yapısal Var Yöntemi

Yapısal VAR (Structural VAR ya da SVAR) modeli, standart VAR modeline benzer olmakla birlikte, hesaplamalara kısa ve uzun vadeli kısıtlar ile yapısal tahmin matrisleri ekleyerek etki tepki fonksiyonlarını elde eder ve bu şekilde şokların etkilerinin daha iyi açıklanmasına olanak sağlar(Tarı, 2012).

Yapısal VAR modelini türetilişi, standart VAR modeline dayanmaktadır. Aşağıda 2 değişkenli ve 1 gecikmeli VAR modeli gösterilmiştir;

$$Y_{t1} = \partial_{10} + \partial_{11}Y_{t1-i} + b_{11}Y_{t2-i} + u_{t1} \quad (1)$$

$$Y_{t2} = \partial_{20} + \partial_{21}Y_{t2-i} + b_{12}Y_{t2-i} + u_{t2} \quad (2)$$

Bu modelden hareketle yapısal VAR modelini oluşturmak için denkleme eşanlı bir terim eklemek gerekir. Eklenen bu eşanlı terim tepkilerin dikeyleşmesi anlamına gelecektir. Eklenen yeni terim ile birlikte denklem şu hale gelir;

$$Y_{t1} = \partial_{10} + \partial_{11}Y_{t1-i} + b_{11}Y_{t2-i} + a_{12}Y_{t2} + u_{t1} \quad (3)$$

$$Y_{t2} = \partial_{20} + \partial_{21}Y_{t2-i} + b_{12}Y_{t2-i} + a_{22}Y_{t1} + u_{t2} \quad (4)$$

oluşan denklemin matris ile gösterimi ise ;

$$\begin{bmatrix} Y_{t1} \\ Y_{t2} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \partial_{10} \\ \partial_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \partial_{11} & b_{21} \\ b_{21} & \partial_{11} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} Y_{t1-1} \\ Y_{t2-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} b_{12} & 0 \\ 0 & b_{22} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} u_{t1} \\ u_{t2} \end{bmatrix}$$

şeklinde olur. Denkleme eklenen eşanlı terim eşitliğin sol tarafına alındığında ise;

$$\begin{bmatrix} -b_{12} & 0 \\ 0 & -b_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} Y_{t1} \\ Y_{t2} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \partial_{10} \\ \partial_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \partial_{11} & b_{21} \\ b_{21} & \partial_{11} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} Y_{t1-1} \\ Y_{t2-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} u_{t1} \\ u_{t2} \end{bmatrix}$$

ya da,

$$AY_t = \partial_0 + \partial_1 Y_{t-1} + u_t$$

denklemini elde edilir. Bu denklemin her iki tarafı A matrisinin tersi ile çarpılırsa;

$$Y_t = A^{-1}\partial_0 + A^{-1}\partial_1 Y_{t-1} + A^{-1}u_t$$

sonuç olarak da;

$$Y_t = A_0 + A_1 Y_{t-1} + e_t$$

denklemini oluşturur. Böylece değişkenin cari dönem, geçmiş dönem ve hata terimine bağlı 1. Dereceden VAR modeli elde edilmiş olur (Enders, 2004).

Yapısal VAR modelinde, standart VAR modelinden farklı olarak değişkenler arasındaki ilişki iktisadi olarak kuramsal bir çerçeveye oturtulur. Hata terimlerinin

dizilimi ekonomik olarak anlamlı şekilde belirlenerek, şoklar dışsaldan içsele doğru sıralanır. Çoleski ayrıştırması denen bu yöntemle birlikte bilinmeyen parametrelere kısıtlar konmuş olur. Söz konusu kısıt sayısı n ise modele $\frac{n^2-n}{2}$ tane kısıt konur. Böylece birinci değişken kendi yapısal şokunu, ikinci değişken bir önceki değişkenin yapısal şoku ile kendi yapısal şokunu ve en son değişken kendi yapısal şoku ile kendinden önceki tüm değişkenlerin yapısal şokunu içerir hale gelir.

4.2.2.2.1. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

VAR modelinde gecikme uzunluğunun doğru şekilde seçilmesi büyük önem taşımaktadır. Gecikme uzunluğunun yanlış seçimi çoklu doğrusallık sorununa ve serbestlik derecesinin de düşmesine neden olur (Gujarati ve Porter, 2012). Ekonometride gecikme uzunluğunun belirlenmesi için birçok yöntem kullanılmaktadır. LR test istatistiği, FPE test istatisti, Akaike bilgi kriteri (AİC) , Schwarz kriteri(SC), Hannan-Qyinn bilgi kriteri(HQ) bu yöntemlerden bazılarıdır. Bu çalışmada uygun gecikme sayısını bulmak için farklı kriterlerden oluşan bir kombinasyon kullanılmıştır(Gujarati ve Porter, 2012).

Tablo 19: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-208.4443	NA*	50.04987*	12.42539*	12.82533*	12.56345*
1	-200.6123	12.97868	53.98775	12.49213	13.29202	12.76825
2	-194.5200	9.051343	65.37103	12.65829	13.85813	13.07247
3	-186.6676	10.32035	73.48264	12.72386	14.32365	13.27611

Burada tüm kriterlerin 1.gecikmede sağlandığı görülmektedir. Fakat birinci dereceden gecikme uygulandığında otokorelasyon problemi ile karşılaşıldığından gecikme sayısı 2 olarak alınmıştır.

4.2.2.2.2. Hata Teriminin Varsayımları

Bir seride hata terimlerinin birbirleriyle ilişkili olma haline otokorelasyon denir. Hata terimlerinin varsayımlarından birisi ise seride otokorelasyon olmamasıdır Bir seride otokorelasyonun olup olmadığının anlaşılabilmesi için LM testi kullanılabilir (Tari, 2015). LM testinin hipotez ve sonuçları şu şekildedir;

H_0 :Otokorelasyon yoktur.

H_1 :Otokorelasyon vardır.

Tablo 20: LM Test Sonuçları

Gecikme	LM İstatistiği	s.d.	Olasılık
1	9.919105	9	0.3571
2	4.588679	9	0.8686
3	9.789151	9	0.3693

Çalışmada yıllık veri kullanıldığından dolayı otokorelasyonun varlığı 3. dereceye kadar test edilmiştir. Sonuçlara göre tüm olasılık değerleri 0.05'ten büyüktür. Dolayısıyla H_0 hipotezi kabul edilir. Yani otokorelasyonun varlığından söz edilemez.

Var modelinin uygulanabilmesi için gerekli koşullardan bir diğeri de hata terimlerinin sabit varyanslı olması gerektiğidir. Dolayısıyla modelde kullanılan değişkenlerin sabit varyanslı olup olmadığı test edilmelidir. Çalışmada değişen varyans testi için White testi kullanılmıştır.

H_0 :Değişen varyans yoktur.

H_1 :Değişen varyans vardır.

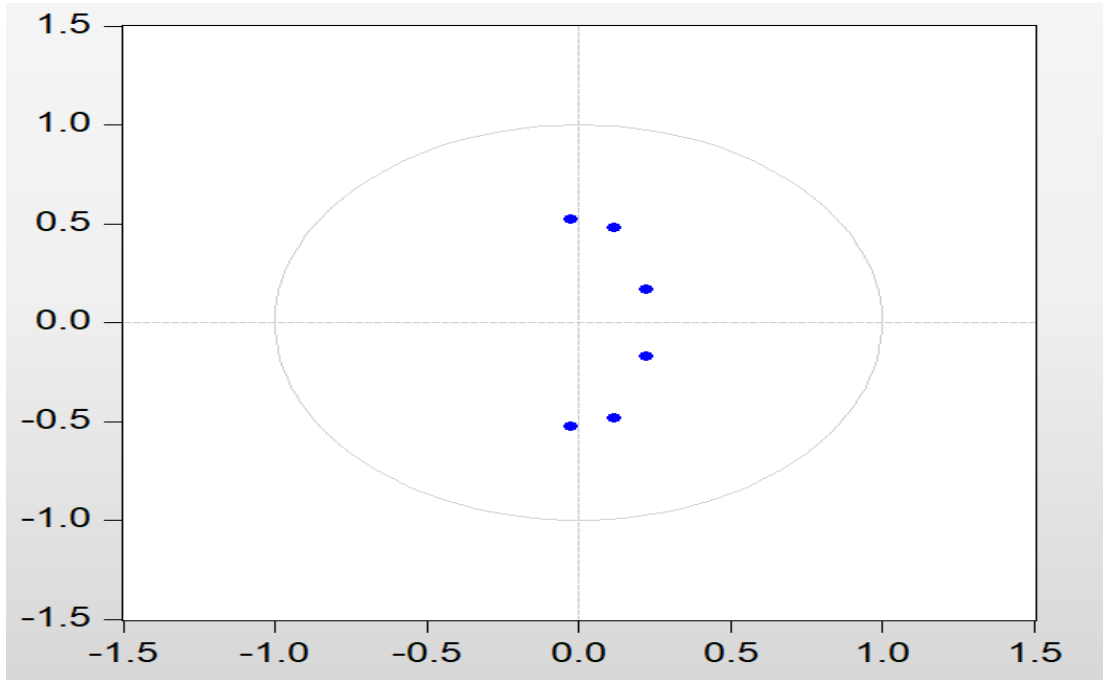
Tablo 20: White Değişen Varyans Testi

Ki Kare	d.f.	Olasılık
95.10984	90	0.3360

Tablo 20’de görüldüğü gibi olasılık(prob) değeri 0.05’ten büyük olduğu için H_0 hipotezi reddedilemez. Hata terimleri sabit varyanslıdır.

Var modelinin uygulanabilmesi için test edilmesi gereken bir diğer varsayım ise karakteristik polinom köklerinin birim çember içerisinde yer almasıdır. Bu durum VAR modelinin durağan ve istikrarlı olduğu anlamına gelmektedir (Akdemir ve Özçelik, 2018)

Şekil 29: Polinom Kökleri

Şekil 28’de de görüldüğü üzere karakteristik polinom köklerinin hepsi çemberin içinde yer almaktadır. Bu testin de sağlanması ile birlikte kullanılmak istenen model SVAR uygulaması için uygun hale gelmiştir.

Üç değişkenle kurulan modelde, uzun dönem matrisi ile dışsaldan içsele doğru parametreler sıralanmıştır. Buna göre parametreler, dışsaldan içsele doğru dış ticaret hacmi, doğrudan yabancı yatırımlar ve büyüme oranı olarak belirlenmiştir. Böylece dış ticaret modeldeki diğer değişkenlerden etkilenmezken, doğrudan yabancı yatırımlar dış ticaretten, büyüme ise hem dış ticaret hem de doğrudan yabancı yatırımlardan etkilenir hale getirilmiştir.

Değişkenlerin dışsaldan içsele göre sıralanmasında literatürde yapılan çalışmalar göz önüne alınmıştır. Mohammed Ershad Hussain ve Mahfuzul Haque Bangladeş için benzer çalışmayı yapmış ve dış ticareti en dışsal, doğrudan yabancı yatırımları ikinci en dışsal ve büyüme oranını içsel parametre olarak kabul etmişlerdir. John Anyanwu ise gene Afrika için yaptığı çalışmada doğrudan yabancı yatırımları büyümeyi etkileyen dışsal bir unsur olarak modele dahil etmiştir. Ogujiuba Kanayo1 ve Obiechina Emeka de Nijerya için yaptıkları çalışmada dış ticareti en dışsal, doğrudan yabancı yatırımları ikinci en dışsal ve büyümeyi içsel parametre olarak kullanmışlardır.

Çalışmada kullanılan model aşağıdaki gibidir;

$$Dış\ Ticaret\ Hacmi_t = d_{t1}$$

$$Doğrudan\ Yabancı\ Yatırımlar_t = d_{t2} + d_{dyy1}$$

$$Büyüme = d_{t3} + d_{dyy2} + d_{b1}$$

d_t : Dış ticaret hacminde ortaya çıkan şok

d_{dyy} : Doğrudan yabancı yatırımlarda ortaya çıkan şok

d_b : Büyüme oranında ortaya çıkan şok

Bu şekilde oluşturulan yapısal var modelinin sonuçları aşağıdaki tablodan görülebilmektedir.

Tablo 21: SVAR Modeli

	Katsayı	Standart Hata	Z istatistiği	Olasılık
d_{t1}	5.608939	0.661020	8.485280	0.0000
d_{t2}	0.393507	0.393507	3.189119	0.0014
d_{dy1}	0.455529	0.382592	1.190638	0.2338
d_{t3}	0.686064	0.080853	8.485280	0.0000
d_{dy2}	1.451170	0.338003	4.293362	0.0000
d_{b1}	1.749261	0.206152	8.485280	0.0000

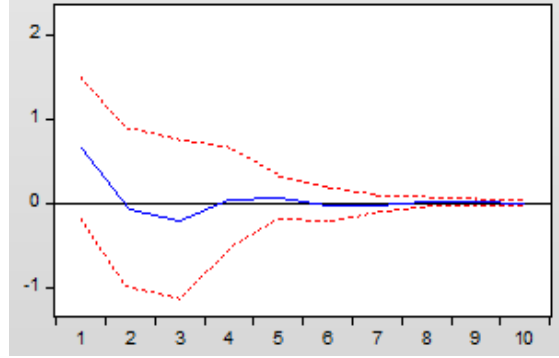
Tahmin edilen uzun dönem matrisi;

5.608939	0	0
0.393507	0.686064	0
0,455529	1.451170	1.749261

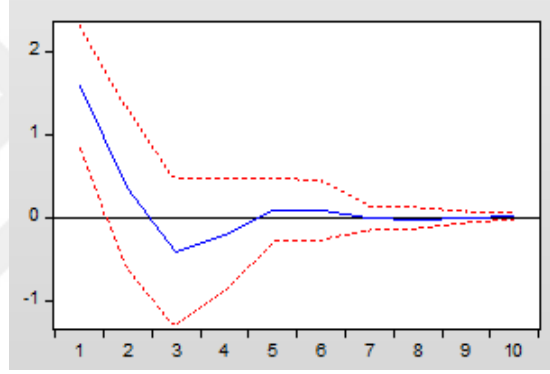
4.2.2.2.3. Etki-Tepki Analizi

Etki tepki fonksiyonları yapısal ayrıştırma yöntemi kullanılarak e-views programından elde edilmiştir. Grafiklerde büyüme oranının dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlarda meydana gelen şoklara nasıl tepkiler verdiği gözükmemektedir.

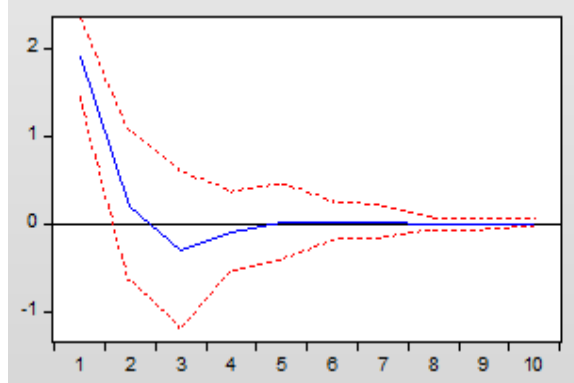
Şekil 30: Etki Tepki Fonksiyonları

1: Büyümenin Dış Ticarete Tepkisi

2: Büyümenin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Tepkisi

2: Büyümenin Büyüme Tepkisi

Dış ticarete ortaya çıkan bir şok karşısında büyüme oranı ilk 2 dönem azalma eğilimine girmekte ve 4.döneme kadar negatif etki yaratmaktadır. 6.dönemden sonra ise etki tamamen ortadan kalkmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlarda ortaya çıkan rassal bir şokta ise büyüme oranı ilk 2 dönem azalma eğilimine girse de pozitif etki

yaratmaya devam etmektedir. 3.dönemde gelindiğinde ise negatif etki yaratan şok, 5.dönemde tekrar pozitif etkiye dönüşmekte ve şokun etkisi 7.dönemde tamamen ortadan kalkmaktadır. Büyümenin hata teriminde 1 birimlik rassal şok yaşandığında kendisi bu şok karşısında ilk 3 dönem sert düşüş yaşamakta ve 5.dönem şokun etkisi ortadan kalkmaktadır.

Tablo 22: Etki Tepki Analizi

Response of D_BUYUME:			
Period	Shock1	Shock2	Shock3
1	0.652631 (0.41873)	1.580094 (0.36707)	1.897999 (0.22368)
2	-0.068995 (0.47054)	0.364673 (0.48409)	0.210211 (0.42179)
3	-0.207606 (0.47174)	-0.416419 (0.44754)	-0.307808 (0.44896)
4	0.049635 (0.29970)	-0.213907 (0.33897)	-0.100114 (0.22440)
5	0.062580 (0.12877)	0.085157 (0.19690)	0.018919 (0.21327)
6	-0.023128 (0.10059)	0.080914 (0.17719)	0.026559 (0.10656)
7	-0.020412 (0.05097)	-0.010337 (0.07222)	0.011947 (0.09123)
8	0.007705 (0.03257)	-0.023910 (0.06428)	-0.003395 (0.03857)
9	0.006317 (0.01881)	-0.000650 (0.03135)	-0.006597 (0.03211)
10	-0.002249 (0.01015)	0.006036 (0.01908)	-0.000642 (0.01489)

Factorization: Structural
Standard Errors: Analytic

Kaynak: E-views programı ile hazırlanmıştır.

4.2.2.2.4.Varyans Ayırıştırması

Varyans ayırıştırması, modeldeki değişkende meydana gelen değişimin yüzde kaçının kendi gecikmesinden yüzde kaçının ise diğer değişkenlerdeki gecikmeden kaynaklandığının anlaşılması için yapılmaktadır. Varyans ayırıştırması aynı zamanda değişkenlerin içsel ve dışsal olup olmadıkları hakkında fikir sahibi olunmasına da yardımcı olmaktadır. Eğer serinin varyansındaki değişme büyük oranda kendi gecikmesinden kaynaklıyorsa değişken dışsal, eğer varyanstaki değişmede diğer değişkenlerin gecikmeleri aktif rol oynuyorsa değişken içseldir (Gujerati ve Porter, 2012).

Çalışmada kullanılan değişkenlerin varyans tabloları aşağıda sunulmuştur;

Tablo 23: Uzun Dönem Dış Ticaret Varyans Ayırıştırması

	Standart hata	Dış ticaret	DYY	Büyüme
1	4.106503	98.72014	1.219512	0.060348
2	4.447058	93.20698	4.978352	1.814670
3	4.500761	90.99659	7.008777	1.994630
4	4.586034	87.69647	9.648481	2.655046
5	4.591672	87.56382	9.657944	2.778235
6	4.595250	87.42946	9.793657	2.776879
7	4.596193	87.40438	9.803290	2.792330
8	4.596347	87.39853	9.808545	2.792921
9	4.596427	87.39634	9.809773	2.793885
10	4.596436	87.39597	9.809895	2.794137

Tablo 23'teki sonuçlara göre 1.peryotta dış ticarete yaşanan değişimlerin %98.72'sinin dış ticaretin kendi değişiminden %1.21'nin ise doğrudan yabancı yatırımlardaki değişimden kaynaklandığı görülmektedir. 2.peryottan itibaren ise doğrudan yabancı yatırımların, dış ticaretteki değişmede payını arttırdığı, büyümenin ise dış ticaretteki değişmede payının hala düşük seviyede kaldığı görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların dış ticarete yaşanan değişimi açıklama gücü

4.döneme kadar artarak devam etmiş, 4.dönemden sonra ise artma eğilimi sona ermiştir. Büyümenin dış ticaretteki değişime etkisi ise her dönem düşük seviyede devam etmiştir. 10.dönemede dış ticaretteki değişimin %87.39'unun kendisinden %9.8'inin doğrudan yabancı yatırımlardan %2.79'unun ise büyümedeki değişimden kaynaklandığı görülmektedir.

Buradan hareketle Çin'in dış ticaretinde yaşanan değişimlerde doğrudan yabancı yatırımların büyümeye nazaran daha etkili olduğu sonucuna varılabilir. Öyle ki doğrudan yabancı yatırımların artmasıyla birlikte Çin'de üretim artışı yaşanmış ve bu durum Çin'in ihracatına önemli katkılar sunmuştur. (Konu ile alakalı bilgiler bu çalışmanın ikinci bölümünde "Doğrudan yabancı yatırımların Çin dış ticaretine etkileri" konu başlığında görülebilir).

Tablo 24: Uzun Dönem Doğrudan Yabancı Yatırımlar Varyans Ayrıştırması

	Standart hata	Dış ticaret	DYY	Büyüme
1	0.717624	22.00339	64.74504	13.25157
2	0.851779	15.83686	65.34260	18.82055
3	0.870961	15.23691	64.67377	20.08932
4	0.891574	15.20774	64.83806	19.95420
5	0.894367	15.13869	64.45466	20.40665
6	0.895035	15.14602	64.47566	20.37832
7	0.895286	15.14021	64.44844	20.41135
8	0.895308	15.14077	64.44814	20.41109
9	0.895323	15.14039	64.44684	20.41278
10	0.895325	15.14041	64.44666	20.41293

Doğrudan yabancı yatırımlarda meydana gelen değişimlerde dış ticaret ve büyümenin etkisi 1.peryottan itibaren görülmektedir. Öyle ki 1.peryotta doğrudan yabancı yatırımlardaki değişimin %64.74'ü kendisinden, %22'si dış ticaretteki değişimden, %13.25'i ise büyümedeki değişimden kaynaklanmaktadır. 2.döneme gelindiğinde ise doğrudan yabancı yatırımlardaki değişimde dış ticaretteki değişimin payı azalırken, büyümenin payının arttığı görülmektedir. Nihayet 5.dönemde bir denge sağlanmakta

ve 10.döneme gelindiğinde doğrudan yabancı yatırımlardaki değişimin %64.44'ü kendisinden, %15.14'ü dış ticaretteki değişimden ve %20.41'i büyümedeki değişimden kaynaklanmaktadır.

Buna göre Çin'de doğrudan yabancı yatırımların artışında büyüme ve dış ticarete yaşanan gelişmelerin payı oldukça büyüktür. Çin'in özellikle reformun ilk yıllarında uyguladığı ithalata dayalı büyüme stratejisi bu durumu açıklama noktasında önemli bir kanıt niteliği taşır. Yeterli üretim araçları ve teçhizatları yoksun olarak üretime başlayan Çin, yabancı yatırımcıların ithal ettikleri makinalarla üretime başlamış ve gelişimini bu şekilde sağlamıştır. (Çin'de doğrudan yabancı yatırımların artışında dış ticaretin etkilerinin daha iyi görülebilmesi için bu çalışmanın 2.bölümüne bakılabilir).

Tablo 25: Uzun Dönem Büyüme Varyans Ayrıştırması

	Standart hata	Dış ticaret	DYY	Büyüme
1	2.554413	6.527587	38.26341	55.20900
2	2.589780	6.421493	39.20827	54.37023
3	2.649191	6.750828	39.94021	53.30897
4	2.660160	6.730079	40.25808	53.01184
5	2.662326	6.774388	40.29492	52.93069
6	2.663788	6.774491	40.34297	52.88254
7	2.663913	6.779727	40.34069	52.87959
8	2.664034	6.779949	40.34509	52.87496
9	2.664049	6.780431	40.34462	52.87495
10	2.664057	6.780463	40.34489	52.87464

Tablo 25'e göre Çin büyümesinde yaşanan değişimin ilk periyodunda değişimin %55.2'si kendisinden, %38.26'sı doğrudan yabancı yatırımlarda ortaya çıkan şoklardan %6.52'si ise dış ticaretteki şoklardan kaynaklanmaktadır. İlerleyen dönemlerde oranlar çok değişmemekte ve 10.döneme gelindiğinde büyümedeki

değişimin %52.87'si kendisinden, %40.34'ü doğrudan yabancı yatırımlardaki değişimden ve %6.78'i dış ticaretteki değişimlerden kaynaklanmaktadır.

Varyans ayrıştırmasında ortaya çıkan sonuca göre, büyüme üzerinde doğrudan yabancı yatırımların çok büyük bir rolü vardır. Çin'de Deng'in iktidara gelmesiyle birlikte doğrudan yabancı yatırımlarda önemli artışlar meydana gelmiş ve bu durum büyüme üzerinde önemli sonuçlar doğurmuştur. (Çin'de yaşanan hızlı büyüme sürecinde dış ticaret ve doğrudan yabancıların katkıları çalışmanın 2.bölümünde değerlendirilmiştir).

SONUÇ

Bu çalışmada son yıllarda büyüme oranlarında yakaladığı başarılı performansla dikkat çeken Çin'in gelişme süreci ve gelişmesine katkı sağlayan faktörler ele alınmıştır. Çin'in 20. Yüzyıla girildiğinde dünya ekonomisinde var olan önemini kaybetmesi ve daha sonra girdiği çeşitli savaşlar sonucunda ekonomik anlamda geri kalması Mao'nun 1949 yılında iktidarı ele geçirmesine zemin hazırlamıştır.

Mao'nun iktidara gelmesiyle de Çin ekonomisinde komünizmin temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Mao dışı kapalı bir ekonomik sistemi benimsemiş ve Çin'i dünyadan izole hale getirmeyi amaçlamıştır. Çin'in hem siyasi hem ekonomik olarak dünyanın önde gelen ekonomileriyle azalan ilişkileri neticesinde Çin ihracatta istenen düzeyde bir gelişme ortaya koyamamış ve bu durum ilerleyen dönemlerde Çin ekonomisine büyük zararlar vermiştir. Ayrıca tarım ve sanayide özel mülkiyeti sona erdirmek adına yapılan reformlardan istenen ölçüde fayda sağlanamaması ülkede siyasi krizlere neden olmuş, siyasi krizler ekonomide istikrarsızlıklara yol açarak Çin ekonomisinde istenen başarının bir türlü yakalanamamasına sebebiyet vermiştir.

Mao'nun 1976 yılında ölümünden sonra ise iktidara gelen Deng Xiaoping Çin'in kalkınma politikalarında farklılığa giderek merkezi planlama yerine, ekonomi politikalarında yerel birimlerin daha etkin olduğu bir sisteme geçmiştir. Ayrıca bu dönemde Çin'in dış dünya ile entegrasyonu için adımlar atılmış ve Çin'in aşamalı olarak serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlanmıştır.

Reformun ilk dönemlerinde Çin, yüksek olan nüfusunun avantajını kullanarak, ekonomisine katkı sağlayacağına inandığı çeşitli sektörlerde yabancı yatırımların girişine izin vermiştir. Yabancı yatırımlar karşısında yerli yatırımcıyı da koruyarak sürdürülen politikalar neticesinde yerli firmalar da önemli bir gelişme kat etmiş ve bunun ardından daha çok yabancı yatırımcının ülkeye gelmesine izin verilmiştir. Çin'in bu politikaları sonucunda hem yerli firmaların rekabet gücü artmış hem de yapılan doğrudan yabancı yatırımların Çin'in ihracatını arttırması sağlanmıştır.

Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasıyla birlikte ise Çin artık tamamen dışa açık bir ekonomi haline gelerek dünyanın en çok mal ihraç eden ülkesi olmuştur. İhracatın gelişmesiyle birlikte ise Çin ucuz ve kalitesiz mal üreten ülke konumundan çıkıp yüksek teknolojik mallar üreten bir ülke konumuna gelmiştir.

Çin'in ekonomik gelişmesinde dikkat çeken bir diğer unsur ise yoksulluğun azalması noktasında olmuştur. Reformun başlarında düşük işçi maliyetleri nedeniyle doğrudan yabancı yatırımları ülkesine çeken Çin, günümüzde iç talep nedeniyle doğrudan yabancı yatırımlara ev sahipliği yapmaktadır. Reformlar öncesinde aşırı nüfusuna rağmen iç talepte sorunlar yaşayan Çin, günümüzde önemli bir iç pazar haline gelmiştir. Bu durumun en önemli nedeni Çin'de yoksulluğun önemli ölçüde azalması olmuştur. Artık Çin, hizmetler sektöründe de öne çıkmayı başarmış ve sadece üretici değil tüketici bir ülke haline de gelmiştir. İç pazarın bu denli gelişmesi Çin'de rekabeti ve kaliteyi arttırmakta ve bu durum diğer ülkelere karşı Çin'i avantajlı hale getirmektedir.

Çin'de yaşanan bu kalkınma sürecinin başlangıç noktası, dışa açılma politikasıyla artan doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracat olmuştur. Bu bağlamda Çin ekonomisinin gelişmesinde ihracat ve doğrudan yabancı yatırımların oynadığı etkin rolün daha iyi anlaşılabilmesi adına çalışmada SVAR modeli kurularak ampirik bir analiz ortaya konmuştur. Dünya Bankası'nın 1978 yılından 2016 yılına kadar olan yıllık serileri kullanılarak 39 veri incelenmiş ve doğrudan yabancı yatırımlarla ihracatta ortaya çıkan şokların Çin büyümesine etkisi ölçülmeye çalışılmıştır.

Yapılan analizin sonuçlarına göre Çin büyümesinin açıklanmasında uzun vadede, doğrudan yabancı yatırımların %40.34 ihracatın ise %6.48 payı vardır. Ayrıca çalışmada ihracattaki değişimde büyüme ile doğrudan yabancı yatırımların payı ve doğrudan yabancı yatırımlardaki değişiminde dış ticaret ile büyümenin payı da analiz edilmiş ve sonuç olarak bu 3 parametrenin birbirleriyle pozitif bir ilişki içerisinde olduğu ortaya konmuştur. Fakat Çin'de doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat arasındaki ilişki Neo-Klasik iktisat teorisinin öngördüğü durumdan farklı şekilde

ortaya çıkmıştır. Öyle ki Neo-Klasik iktisatta sermaye hareketliliğinin artması ile birlikte dış ticaretin azalması beklenirken Çin’de tam tersi bir durum söz konusu olmuştur. Çin’de doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat birlikte artmıştır (Benicourt ve Guerrien, 2017)

Ayrıca Çin’de doğrudan yabancı yatırımların artmasında ortaya çıkan süreç Vernon’un “Ürün Dönemleri Teorisi”ni açıklar niteliktedir. Buna göre dışa açılmanın ilk dönemlerinde, yabancı yatırımların artmasıyla birlikte Çin, bir yandan ürettiği yeni ürünleri gelişmiş ülkelere ihraç ederken bir yandan da aynı ülkelerden ara malı ve hammadde ithal etmiştir. Bu yönüyle başlarda endüstri içi ticaret ile gelişme sağlayan Çin, yeterli sermaye birikimini tamamlamasından sonra kendi markalarını da yapabilmiş ve ihracatı ithalatını geride bırakmıştır. Bu durum uzun dönemde Çin ekonomisinin büyüme rakamlarına yansımıştır (Vernon, 1966).

Sonuç olarak, Çin büyüme sürecinin incelendiği bu çalışma sonunda Çin’in büyümesinde en etkili iki unsurun artan doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret olduğu sonucuna varılmış ve bu iki unsurun Çin’de hangi şekillerde artmasına izin verildiği açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda günümüz gelişmekte olan ülkelerin başarılı ve sürdürülebilir büyüme performansı sergilemeleri için çeşitli noktalarda özellikle de ülkeye gelen yabancı yatırımların yerli firmaları güçsüz bırakmayacak şekilde organize edilmesi noktasında Çin’i örnek almaları tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abrami, Regina, Cirbi, William ve McFarlan , Warren: "Can China Lead?: Reaching the Limits of Power and Growth. 2014."
- Acaravci, Ali ve Öztürk, İlhan: "Foreign direct investment, export and economic growth: Empirical evidence from new EU countries. **Romanian journal of economic forecasting**. 2012, Cilt 2, 15."
- Aga, Ahmed Abdulrahman Khder: "The impact of foreign direct investment on economic growth: A case study of Turkey 1980–2012. **International Journal of Economics and Finance**. 2004, Cilt 6, 7."
- Agrawa, Gaurav ve Khan, Mohd. Aamir: "Impact of FDI on GDP: A comparative study of China and India. **International Journal of Business and Management** . 2011, Cilt 6, 10. 2011"
- Agrawal, Gaurav: "Foreign direct investment and economic growth in BRICS economies: A panel data analysis. 2016, Cilt 4, 3."
- Akdemir, Sevim ve Özçelik, Murat: "Döviz Kurlarının Yurtiçi Fiyatlara Geçiş Etkisi: Türkiye Ekonomisi 2003-2017 Dönemi Uygulaması. **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**. 2018, Cilt 14, 1."
- Allen, M.M.C. ve Aldred, M.L.: "Business regulation, inward foreign direct investment, and economic growth in the new European Union member states. **Critical Perspectives of International Business**. 2013."
- Alp, Ali: "*Finansın Uluslararasılaşması Finansal Krizler, Çözüm Önerileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*. İstanbul : **Yapı Kredi Yayınları**, 2000. ISBN: 9789750801792. "
- Amoro, Grafoute ve Shawa, Moses Joseph: "The causal link between foreign direct investment, GDP growth, domestic investment and export for Kenya: The new evidence. **Journal of Economics and Sustainable Development**. 2014, Cilt 5, 16."

- Anthony, Craig: "10 Countries With The Most Natural Resources. *www.investopedia.com*. [Çevrimiçi] 12 Eylül 2016. [Alıntı Tarihi: 12 Mart 2018.] <https://www.investopedia.com/articles/markets-economy/090516/10-countries-most-natural-resources.asp>."
- Anwar, Sajid ve Nguyen, Lan Phi: "Is foreign direct investment productive? A case study of the regions of Vietnam. **Journal of Bussines Research**. 2014, Cilt 67, 7."
- Ashton, Basil: "**Famina in China**, 1958-1961. 11 1984, 10, s. 620-622."
- Asteriou, Dimitrios ve Hall, Stephen G: "**Applied Econometrics**. Londra : Macmillan International Higher Education, 2011. ISBN 9780230344655."
- Athukorala , Premachandra ve Menon, Jayant: "Developing countries with foreign investment: Malaysia. **Economic Review**. 1995."
- Ayalp, T. , Sözeri T., Baykaler D., Alsan A. and Özgünel Y.: "*FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis*. İstanbul : 2004."
- Bain, Marc: www.qz.com. [Çevrimiçi] 23 Mart 2013. [Alıntı Tarihi: Şubat 10 2018.] 2018. <https://qz.com/939224/heres-what-happens-to-the-athletic-wear-industry-when-china-starts-going-to-the-gym/>.
- Bashir, Abdel-Hameed M.: "Foreign Direct Investment and Economic Growth in Some MENA Countries: Theory and Evidence. **Quinlan School of Business**. 1999."
- Baum, Richard.: "Ssu-ching: The Socialist Education Movement of 1962-1966. Berkeley : **University of California Press**, 1968, s. 58-71."
- Belli, Tuğrul: www.dunya.com. [Çevrimiçi] 17 05 2017. [Alıntı Tarihi: 20 2 2017.] <https://www.dunya.com/kose-yazisi/krizden-10-yil-sonra-kuresel-buyume-ve-cin-ekonomisi/364246>.
- Benicourt , Emmanuelle ve Guerrien, Bernard: "**Neoklasik İktisat Teorisi**. [çev.] Mustafa Dönmez, Hüseyin Şahin ve Ertuğrul Tokdemir. İstanbul : İletişim Yayınları, 2017. ISBN-13: 978-975-05-2235-2."

- Birleşmiş Milletler: *"Human Development for Everyone 2016"*
- Bramall, Chris: **"Chinese Land Reform in Long-Run Perspective and in the Wider East Asian Context.** 1 1 2004, Cilt 4, 1, s. 114"
- Bramall, Chris: **"Early Maoism. *Chinese Economic Development.*** New York : Routledge, 2008, s. 88-89."
- Brandt, Loren ve Zhu, Xiaodong: **"Accounting for China's Growth.** Şubat 2010, s. 1-41."
- Cairns, Rebecca: www.alphahistory.com. [Çevrimiçi] Alpa History, 2015. [Alıntı Tarihi: 9 11 2017.]
<http://alphahistory.com/chineserevolution/first-five-year-plan/>.
- Calvo-González ve Oscar: *"How Is the Slowdown Affecting Households in Latin America and the Caribbean?"* World Bank Poverty and Equity Global Practice Group. Policy Research Working Paper, 2017."
- Carkovic, Maria ve Levine, Ross: "Does Foreign Direct Investment Accelerate Growth? **SSRN Electronic Journal.** 2002."
- Chen, Chunlai, Cheng, Yu ve Findlay, Christopher: "Export Spillovers of FDI on China's Domestic Firms. **Review of International Economics.** 2013, Cilt 172."
- Chen, Donglin: **"The Third Front Movement: The Western Development in Preparation of War.** Pekin : Central School of Communist Party Press, 2003."
- Chinese posters: "Land Reform and Collectivization (1950-1953).
www.chinese posters.net. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 8 11 2017.]
<https://chinese posters.net/themes/land-reform.php>"

- Chu, Don-Chean: **“Chairman Mao: Education of the Proletariat.** Hardcover, 1980. ISBN-13: 978-080222367.”
- Chung, Chen, Lawrence, Chang ve Yimin, Zhang: **“The Role of Foreign Direct Investment in China's Post-1978 Economic Development.** 1995, Cilt 21, 4, s. 691-703.”
- Coale, J. Ansley: **“Rapid Population Change in China, 1952–1982.** Washington D.C. : National Academy Press, 1984.”
- Çakmak, Özge Aynagöz: **“Çin'in Dünya Ekonomisi İle Bütünleşme Süreci ve Türk Sanayisi Açısından Bir Değerlendirme.** 2008, Cilt 13, 1, s. 253-268.”
- Çalık, Ümit: **“Çin Ekonomisi (Mao ve Mao Sonrası Dönem).** Güz 2011, s. 186.”
- Çetin, Murat ve Seker, Fahri: **“Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İhracat İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Nedensellik İlişkisi.** Nisan 2013, 121-142.”
- Dibo, Mete ve Aytaç, Deniz: **“Çin'de Büyüme ve Kalkınma: Binyıl Kalkınma Hedefleri Kapsamında Bir Değerlendirme.** 2016, Cilt 17, 3, s. 165-186.”
- Dikötter, Frank: **“Mao's Great Famine: The History of China's Most Devastating Catastrophe, 1958-1962.** Londra : Bloomsbury Publishing, 2011. s. 298-304.”
- Dritsaki, Melina: **“A causal relationship between trade, foreign direct investment and economic growth of Greece. American Journal of Applied Sciences.** 2004, Cilt 1, 3.”
- Dünya Bankası: **“China 2030 Building a Modern Harmonious and Creative Society.** 1, Development Resarch Center of the State Council the People's Republic of China. Washington D.C. : 2013. s. 3-77. ISBN (elektronik): 978-0-8213-9756-5.”

- Dünya Bankası: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 27 11 2017.]
- Eckart, Jonathan: www.weforum.org. [Çevrimiçi] **World Economic Forum, 23 06 2016**. [Alıntı Tarihi: 25 02 2018.]
<https://www.weforum.org/agenda/2016/06/8-facts-about-chinas-economy/>.
- Elgar, Edward: "Foreign Investment in China: Firm Strategies" In Shang-jin Wei, Guanzhong James Wen, and Huizhong Zhou. **The Globalization of the Chinese Economy**. Cheltenham.2002."
- Enders, Walter: "**Applied Econometric Time Series**. New York : John Wiley and Sons, 2004. ISBN-13: 978-0470505397."
- Enright, Michael J.: "**Developing China: The Remarkable Impact of Foreign Direct Investment**. New York : Routledge, 2017. s. 36-37. ISBN: 978-1-138-22815-3 (hbk)."
- Ertekin, Meriç Subaşı: "**Çin'de Ekonomik Büyüme, Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği: Dünya Ekonomisinde Konumu**. 2017, Cilt 7, 1, s. 34."
- Esherick, Joseph W: "**The Chinese Cultural Revolution as History Asia Pacific Resarch Center**, 2006. ISBN: 9780804753494."
- Feridun, M.: "Foreign direct investment and economic growth: A causality analysis for Cyprus, 1976–2002. **Journal of Applied Sciences** 2004, Cilt 4, 4."
- Fishman, Ted C: "**China, Inc.: How the Rise of the Next Superpower Challenges America and the World**. Chicago : Scribner, 2005. 0743257529, 9780743257527."

- Friedman, Edward: **“Chinese Village, Socialist State. New Haven** : Yale University Press, 1994.”
- Goldstein, Morris ve Lardy, Nicholas R.: **“Debating China’s Exchange Rate Policy.** Washington D.C. : Peterson Institute For International Economics, 2008.”
- Gottschalk, Jan.: “An Introduction into the SVAR Methodology: Identification, Interpretation and Limitations of SVAR models . **Kiel Working Paper** . 2001.”
- Göncü, Ahmet: www.cinh.com. [Çevrimiçi] 28 Şubat 2016. [Alıntı Tarihi: 15 Mart 2018.] <http://www.cinh.com/cinin-egitim-sistemi-uzerine/>.
- GPO: **“China, An Economic Profile of Mainland. Washington** : U.S. Government Printing Office, 1967. 72-911.”
- Guardian: <https://www.theguardian.com/news/datablog/2012/mar/23/china-gdp-since-1980> [Çevrimiçi] 2016. [Alıntı Tarihi: 27 2 2018.]”
- Gujarati, Damador ve Porter, Dawn: **“Basic Econometrics.** McGraw-Hill Irwin, 2009. ISBN: 0071276254, 9780071276252.”
- Guthrie, Doug: **“China and Globalization: The Social, Economic and Political Transformation** . New York : Taylor and Francis Group, 2006.”
- Hacaoğlu, Yücel: **“Günümüzde Çin.** Ankara : Ufuk Ajansı Yayınları, 1973.”
- Han, Jin, Zhao, Qingxia ve Zhang, Mengnan.: **“China’s Income Inequality in the Global Context, Perspectives in Science 2016”**
- Hannam, Peter ve Lawrence, Susan V.: Solving a Chinese Puzzle, Lin Biao's final days and death, after two decades of intrigue. www.usnews.com. [Çevrimiçi] 1994

- Hansen, Henrik ve Rnad, John.: "On the causal links between FDI and growth in developing countries. **World Economy**. 2006, Cilt 29, 1."
- Hanxian, Luo: "**Economic Changes in Ru-**. Pekin : New World Press, 1985."
- Harrison, Ann E. ve Aitken, Brian J: "Do Domestic Firms Benefit From Direct Foreign Investment? Evidence From Venezuela. **Wharton Faculty Research**. 1999."
- Hore, Charlie: "**Mao'dan Tiannanmen Meydanı'na**. İstanbul : Koral Yayınları, 1990. s. 34-35."
- Hossain , Anowar ve Hossain , Mohammad Kamal: "Empirical relationship between foreign direct investment and economic output in South Asian countries: A study on Bangladesh, Pakistan and India. **International Business Research**. 2012, Cilt 5, 1."
- Hu, Angang, Yan, Yilong ve Wei, Xing: "*China 2030*. Berlin : Springer, 2014. ISBN: 978-3-642-31327-1"
- IFS: "*Sources of Annual CPI, GDP, and Population for China, 1952 to 2011*. New york : IFS Yearbook"
- IMF: "*Data Template on International Reserves and Foreign Currency Liquidity*. 2017."
- İnançlı, Selim ve Kamacı, Ahmet: "**Küreselleşme Sürecinde Çin Ekonomisi ve Türkiye İle Dış Ticaretinin Yapısal ve Sektörel Analizi**. 2010"
- Internationalising Education: "**The Chinese Education System Described and Compared with the Dutch System**. 2015."
- Karadağ, Cafer Tayyar: www.politikakademi.org. [Çevrimiçi] 14 07 2012. [Alıntı Tarihi: 15 11 2017.] http://politikakademi.org/2012/07/maonun-cini/#_ftn19.

- Khawar, Mariam: "Foreign direct investment and economic growth: A cross-country analysis. **Global Economy Journal**. 2005, Cilt 5, 1."
- KPMG. *China Outlook 2016* : "KPMG's Global China Practice."
- Landwind: " www.landwind.com. [Çevrimiçi] 6 Ocak 2013. [Alıntı Tarihi: 29 Kasım 2017.]"
- Lee, Dongin ve Schmidt, Peter: "On the power of the KPSS test of stationarity against fractionally-integrated alternatives. **Journal of Econometrics**. 1996, Cilt 73, 1."
- Li, Hua-yu: "**Mao and the Economic Stalinization of China, 1948–1953**. Boston : Rowman and Littlefield Publishers 2006."
- Liu, Minquan, Xu, Luodan ve Liu, Liu: "Foreign Investment in China: Firm Strategies." In Shang-jin Wei, Guanzhong James Wen, and Huizhong Zhou. **The Globalization of the Chinese**. Cheltenham 2002."
- Liu, Ta-chung ve Yeh, Kung-chia: "**Economy of the Chinese Mainland**. Princeton : Princeton University Press, 1965. s. 66. ISBN 9781400877263."
- Liu, Yongbing ve Fang, Yanping: "Basic Education Reform in China: Globalization with Chinese Characteristics. **Asia Pacific Journal of Education**. 2009, Cilt 29, 4."
- Lozeau, Brandon.: "**The Effects of Population Growth on Economic Performances in China**. 2007, 4."
- MacFarquhar, Roderick: "**The Hundred Flowers Campaign and the Chinese Intellectuals**. New York : Praeger, 1966."
- MacFarquhar, Roderick ve Schoenhals, Michael: "**Mao's Last Revolution**. Boston : President and Fellows of Harvard College, 2006. s. 27-35. ISBN-13: 978-0674027480."

- Mackerras, Colin , McMillen, Donald H. ve Watsons, Andrew: **"Dictionary of the Politics of the People's Republic of China.** Londra : Great Britain: Routelage, 1998. ISBN 0-415-15450-2."
- Mai, Lu. 2015: **"China's Exchange Rate Regime.** Oxon : China Development Resarch Foundation, 2015. ISBN: 978-1-138-81937-5."
- Mandel, Ernst: "Pekin Komünü Tekrar Ayağa Kalkacak ve Zafere Ulaşacaktır! 10 1989, s. 186-187."
- McMillan, John ve Naughton, Barry: **"How to Reform a Planned Economy: Lessons from China.** 1992"
- Meisner, Maurice: **"Mao's China and After** New York : The Free Press, 1986."
- Meri, Tomas: "China passes the EU in High-tech Exports. 2009."
- Meyskens, Covell: "Third Front Railroads and Industrial Modernity in Late Maoist China. Ekim 2015, 40, s. 238-250."
- Miankhel, Adil Khan , Thangavelu, Shandre Mugan ve Kalirajan, Kaliappa: "Foreign Direct Investment, Exports, and Economic Growth in South Asia and Selected Emerging Countries: A Multivariate VAR Analysis. 2009
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China: *"China's Progress Towards The Millennium Development Goals.* 2013."
- MIT: "www.atlas.media.mit.edu. [Çevrimiçi] MIT University, 2016. [Alıntı Tarihi: 19 Şubat 2018.]
- Moura, Rui ve Forte, Rosa: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/chn/#Exports>" "The Effects of Foreign Direct Invenstment On The Host Country Economic Growth: Teory and Empirical Evidence. [dü.] Sandra Silva. Kasım 2010, Cilt 390."

- Muqiao, Xue: *“China’s Socialist Economy. Pekin : Foreign Languages Press, 1993. s. 27.”*
- Myint, Prof. Dr. H.: *“Readings in the Theory of Economic Development. [dü.] As. Dr. A. Y. Gökdere. 1999.”*
- Naughton, Barry: *“The Chinese Economy: Transitions and Growth. ISBN-10: 0-262-14095-0. Londra : The MIT Press, 2006. s. 72-73.”*
- Naughton, Barry: *“The Third Front: Defence Industrialization in the Chinese Interior. Eylül 1988, 115, s. 351-386.”*
- National Bureau of Statistics of China: *“Actual Foreign Direct Investment (FDI) by Country of Origin, 1990-2004. 2005.”*
- Nwaogu, Uwaoma G. ve Ryan, Michael J.: *“FDI, Foreign Aid, Remittance and Economic Growth in Developing Countries. Review of Development Economics. 2015, 19, s. 100-115”*
- OECD: *“Education in China: A Snapshot. Paris : OECD Publishing, 2016.”*
- OECD: *“Foreign Direct Investment For Development: Maximising Benefits, Minimising Cost. Paris. 2002.”*
- Orhan, Selma Sevinç ve Bakkalçı, Ahmet Can: *“Çin’de İkili İstihdam Yapısı ve Küresel Etkileri. 2009.”*
- Öğütçü, Mehmet: *“Yükselen Asya. İstanbul: İmge Kitapevi, 1998. s. 68.”*
- Öz, Sumru: *“Küresel Rekabette Yükselen Bir Güç: Çin. İstanbul : TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu, 2006.”*

- Özsoylu, Ahmet Fazıl: “Çin Bir Devim Uyanışı. İstanbul : Nobel Yayınevi, 2006. SBN: 9944-73-006-8.”
- Özyay, Mehmet: “www.aa.com.tr. *Anadolu Ajansı*. [Çevrimiçi] 16 Mayıs 2016. [Alıntı Tarihi: 14 Aralık 2017.] <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/cin-kultur-devrimiyle-hesaplamiyor/573140>.”
- People's Daily Online. 2003. “www.en.people.cn. [Çevrimiçi] 2003. [Alıntı Tarihi: 27 Kasım 2017.] http://en.people.cn/200312/06/print20031206_129810.html.”
- Peng, Xizhe: “Demographic Consequences of the Great Leap Forward in China's Provinces. **Population Council** 11 1987, 13.”
- Phillips, Tom: “The Cultural Revolution: all you need to know about China's political convulsion. *www.theguardian.com*. [Çevrimiçi] 11 Mayıs 2016. [Alıntı Tarihi: 2017 Aralık 05.] <https://www.theguardian.com/world/2016/may/11/the-cultural-revolution-50-years-on-all-you-need-to-know-about-chinas-political-convulsion>”
- Qian, Yingyi: “The Institutional Foundations of China's Market Transition. [dü.] Xiaodong Zhu. 1999.”
- Rapoza, Kenneth: “www.forbes.com. [Çevrimiçi] Forbes, 16 08 2017. [Alıntı Tarihi: 05 02 2018.] <https://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2017/08/16/china-wage-levels-equal-to-or-surpass-parts-of-europe/#6ec55d233e7f>.”
- Razin, A.: “FDI Contribution to Capital Flows and Investment in Capacity. *National Bureau of Economic Research*. 2002.”
- Ru, R.J.: “Pekin : *China Today: Anhui*. 1992.”

- Samad, Abdus: "Does FDI Cause Economic Growth? Evidence from South-East Asia and Latin America. **Woodbury School of Business**. 2009."
- Sander, Oral: "**Siyasî Tarih 1918-1994**. Ankara : İmge Kitapevi, 2002. s. 367."
- Schellekens, Philip: "**A Changing China: Implications for Developing Countries**. Dünya Bankası. Washigton D.C. : Poverty Reduction and Economic Management (Prem) Network, 2013."
- Schoppa, R. Keith: "**Twentieth Century China**. Pekin : A History in Documents, 2010. s. 30. Cilt 3. ISBN: 9780199732005."
- Sevüktekin, Mustafa ve Çınar, Mehmet: "**Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: Eviews Uygulamalı**. Bursa : Dora Yayıncılık, 2017. ISBN: 9786054485222."
- Seyidoğlu, Halil: "**Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**. 17. İstanbul : Güzem Can Yayınları, 2009. ISBN: 9757516104."
- Short, Philip: "**Mao: A Life. New York** : Henry Holt And Company, 2001."
- Skocpol, Theda: "**Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**. İstanbul : İletişim Yayınları, 1988, Cilt 4, s. 493-494"
- Soas: "The China Quarterly. *SOAS University of London*. Mart 1966, s. 171-175."
- Sun, Sizhong: "Heterogeneity of FDI Export Spillovers and Its Policy Implications: The Experience of China. 2010, Cilt 24, 4,"
- Sun, Sizhong ve Anwar, Sajid: "Interrelationship among foreign presence, domestic sales and export intensity in Chinese. 2016, 48."

- Şahin, Dilek: “Çin’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi. Aralık 2015, Cilt 8, 41.”
- Şimşek, Mevlüde: “Çin Halk Cumhuriyeti nin Dünya Ticaret Örgütü’ne(WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin’in Geleceğine İlişkin Senaryolar. 2005, Cilt 12, 2”
- Tabassum, Nafeesa ve Ahmed, Samiul Parvez: “Foreign direct investment and economic growth: Evidence from Bangladesh. **International Journal of Economics and Finance**. 2014, Cilt 6, 9.”
- Tang, donny: “Has the Foreign Direct Investment Boosted Economic Growth in the European Union Countries? **Journal of International and Global Economic Studies**. 2015, 8, s. 21-50.”
- Tarı, Recep: “**Ekonometri**. İzmit : Umuttepe Yayıncılık, 2015. ISBN: 9786055100254.”
- Taylor, Robert: “A Review of Unit Root Tests in Time Series: Volumes 1 and 2. **Econometrics Journal**. 2013.”
- Umoh, Okon, Jakop, Augustine ve Chuku, Chuku A.: “Foreign direct investment and economic growth in Nigeria: An analysis of the endogenous effects. **Current Research Journal of Economic Theory**. 2012, Cilt 4, 3.”
- UNCTAD: “*World Investment Report Trends and Determinants*. UNCTAD. New York :, 1998. ISBN 92-1-112426-3.”
- US News: “www.usnews.com. [Çevrimiçi] 6 Ekim 2015. [https://www.usnews.com/info/blogs/press-room/2015/10/06/us-news-unveils-second-annual-best-global-universities-rankings.”
- Vernon, Raymond: “International Investment and International Trade in the Product Cycle. **Quarterly Journal of Economic**. 1966, Cilt 80.”

- Vu, Tam Bang ve Noy, Ilan: "Sectoral analysis of foreign direct investment and growth in the developed countries. **Journal of International Financial Markets, Institutions & Money**. 2008, 19."
- Wang, Nina ve Coase, Ronald: "**How China Became Capitalist**. New York : Nobel Laureate in Economics, 2012. ISBN-10: 1137351438."
- Wei, Kailei, Yao, Shujie ve Liu , Aying: "Foreign direct investment and regional inequality in China. **Research Paper Series**. 2007."
- World Gold Council: "*Official Gold Reserves*. Londra :, 2018."
- WIPO: "*World Intellectual Property Indicators* : World Intellectual Property Organization, 2014."
- Wong, John: "**Chinese Land Reform in Retrospect**. *Land Tenure Center*. 1974, 113."
- WTO: "*World Trade Statistical Review*. 2016."
- Xing, Yuqing: "**China's High-tech Exports: Myth and Reality**. Haziran 2011."
- Yang, Dali L.: "**Calamity and Reform in China: State, Rural Society, and Institutional Change Since the Great Leap Famine**. San Francisco : Stanford University Press, 1996. ISBN-13: 978-0804734707."
- Yang, Jun, Huang, Xiao ve Lui, Xin: "An analysis of education inequality in China. *International Journal of Educational Development*. 2014, Cilt 2, 10."
- Yang, Li.: "**China's Growth Miracle: Past, Present, and Future**. 03 07 2013."

- Yılmaz, İlkey: "Ekonomik Büyümenin Dinamikleri ve İstihdam: Kaynaklar ve Etkiler : Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2012, s. 1-16."
- Zhang, Amei: **Economic Growth and Human Development in China.** Birleşmiş Milletler, 1996.
- Zhang, Kevin: "Foreign Direct Investment and Economic Growth in China: A Panel Data Study for 1992-2004. [Çevrimiçi] 2006. <http://karyiuwong.com/confer/beijing06/papers/zhang.pdf>."
- Zhu, Xiaodong: "**Past, Understanding China's Growth: Past, Present and Future.** 2012, 4, s. 103-124."
- Zhuang, Juzhong ve Li, Shi: "**Understanding the Recent Trend of Income Inequality in China.** 2016, 196."
- Zubok, Vladislav: "*A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev (The New Cold War History).* New Carolina : **The University of New Carolina Press**, 2007. ISBN-10: 0807859583."

EKLER

Tablo 26: Kısa Dönem Dış Ticaret Varyans Ayrıştırması

Periyot	Standart Hata	Dış Ticaret	DYY	Büyüme
1	4.106503	100.0000	0.000000	0.000000
2	4.447058	95.74946	0.813148	3.437396
3	4.500761	93.49995	1.985887	4.514162
4	4.586034	90.05554	3.227321	6.717143
5	4.591672	89.90035	3.220009	6.879644
6	4.595250	89.76041	3.320148	6.919444
7	4.596193	89.73117	3.321797	6.947029
8	4.596347	89.72517	3.328171	6.946656
9	4.596427	89.72262	3.328588	6.948796
10	4.596436	89.72223	3.328924	6.948843

Tablo 27: Kısa Dönem Doğrudan Yabancı Yatırımlar Varyans Ayrıştırması

Periyot	Standart Hata	Dış Ticaret	DYY	Büyüme
1	0.717624	29.80959	70.19041	0.000000
2	0.851779	21.16841	56.42916	22.40243
3	0.870961	20.27534	57.92491	21.79975
4	0.891574	19.70244	56.82073	23.47683
5	0.894367	19.59517	56.50619	23.89864
6	0.895035	19.58361	56.51100	23.90539
7	0.895286	19.57392	56.47939	23.94669
8	0.895308	19.57389	56.48059	23.94552
9	0.895323	19.57327	56.47867	23.94807
10	0.895325	19.57327	56.47862	23.94811

Tablo 28: Kısa Dönem Büyüme Yabancı Yatırımlar Varyans Ayrıştırması

Periyot	Standart Hata	Dış Ticaret	DYY	Büyüme
1	2.554413	11.58820	3.703727	84.70808
2	2.589780	11.28182	4.429030	84.28915
3	2.649191	11.74336	4.879730	83.37691
4	2.660160	11.65434	5.154534	83.19113
5	2.662326	11.70862	5.199780	83.09160
6	2.663788	11.69830	5.248158	83.05354
7	2.663913	11.70349	5.249966	83.04654
8	2.664034	11.70277	5.255348	83.04188
9	2.664049	11.70315	5.255334	83.04152
10	2.664057	11.70312	5.255785	83.04110